

PROFILI I BARAZISË GJINORE TË MAQEDONISË SË VERIUT

Ky publikim është përgatitur në kuadër të projektit të UN Women “Shërbimet këshillimore për integrimin gjinor në administratën e Maqedonisë së Veriut në nivel qendror – Instrumenti për Barazi Gjinore (Gender Equality Facility- GEF)”, zbatuar nga UN Women në Maqedoninë e Veriut, në partneritet me Sekretariatit për Çështje Evropiane dhe Ministria e Punës dhe Politikës Sociale, me mbështetjen financiare të Suedisë.

Pikëpamjet e shprehura në këtë botim nuk përfaqësojnë domosdoshmërisht pikëpamjet e UN Women, të Kombeve të Bashkuara ose të ndonjë prej organizatave të lidhura me të, as të Qeverisë së Suedisë. Përgjegjësia për informacionin dhe pikëpamjet e shprehura këtu bie tërësisht tek autori(ët).

© 2023 UN Women. Të gjitha të drejtat e rezervuara.

Prodhuar nga Zyra e Prezencës së Programit të UN Women në Maqedoninë e Veriut

Dizajn: Nita Haxhihamza Gashi

Përkthim: Armend Nuhiu

Ju lutemi, citoni këtë publikim si më poshtë: UN Women (2023) *Profili i Barazisë Gjinore i vendit të Maqedonisë së Veriut*, Shkup, Maqedonia e Veriut.

PROFILI I BARAZISË GJINORE TË MAQEDONISË SË VERIUT

UN WOMEN, Maqedonia e Veriut

Shkup, 2023

AKRONIMET DHE SHKURTESAT

ASHMAAV	Agjencia për shërbime mediatike audio dhe audio-vizuale
PVP	Platforma për veprim e Pekinit
APV	Analiza e përbashkët për vendin
KEGJFDG	Konventa për eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit ndaj grave
PBGJV	Profili i barazisë gjinore të vendit
CHF	Franga zvicerane
PINV	Plani për Implementim në nivel vendi
KiE	Këshilli i Europës
KPMD	Komisioni për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi
EGJS	Edukim gjithëpërfshirës seksual
OSHC(-të)	Organizata(t) e shoqërisë civile
DCAF	Qendra e Gjenevës për qeverisjen e sektorit të sigurisë
PZHI	Partnerët e zhvillimit dhe integritimit
ZRF	Zvogëlimi i rrezikut nga fatkeqësitë
DHF	Dhuna në familje
EBRD	Banka evropiane për rindërtim dhe zhvillim
EFH	Edukimi në fëmijërinë e hershme
EEBGJ	Instituti evropian për barazi gjinore
ESA	Agjencia e Shërbimit të Punësimit
BE	Bashkimi Evropian
DBE	Delegacioni i BE-së
DHFDHG	Dhënia fund e dhunës ndaj grave
FES	Friedrich Ebert Stiftung
FRA	Agjencia e Bashkimit Evropian për të drejtat themelore
PVGJ	Plani i Veprimit Gjinor
DHBGJ	Dhuna me bazë gjinore
IZHGJ	Indeksi i Zhvillimit Gjinor
BPV	Bruto Prodhimi Vendor
BGJ	Barazia gjinore
BGJFG	Barazia gjinore dhe fuqizimi i grave
IPGJ	Indeksi i pabarazisë gjinore
BPGJ	Buxhetimi i përgjegjshëm gjinor
IZHNJ	Indeksi i zhvillimit njerëzor

HFA	Kornizën e Veprimit Hyogo
HPV	Virusi Human Papilloma
TIK	Teknologjitë e informacionit dhe komunikimit
PZHB	Personat e zhvendosur brenda (vendit)
ONP	Organizata ndërkombëtare e punës
IOM	Organizata ndërkombëtare për migracionin
ISHP	Instituti i shëndetit publik
Konventa e Stambollit	Konventa e Këshillit të Evropës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje
LGBTI	Lesbikë, gej, biseksuale, transgjinjore d
SFP	Sondazhi i fuqisë punëtore
LNOB	Askush nuk duhet të anashkalohet
LPMD	Ligji për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi
NJVL	Njësitë e vetëqeverisjes lokale
MISA	Ministria e Shoqërisë Informativë dhe Administratës
MM	Ministria e Mbrojtjes
MASH	Ministria e Arsimit dhe Shkencës
MF	Ministria e Financave
MSH	Ministria e Shëndetësisë
MPB	Ministria e Punëve të Brendshme
MPJ	Ministria e Punëve të Jashtme
MPPS	Ministria e Punës dhe Politikës Sociale
MKD	Denar maqedonas
MMJPH	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor
PKV	Plani kombëtar i veprimit
NATO	Organizata e traktatit të Atlantikut të Veriut
NEET	Personat që nuk janë të punësuar dhe nuk ndjekin arsimin apo trajnimin
OJQ	Organizata joqeveritare
ODA	Ndihma zyrtare për zhvillim
OECD-DAC	Komiteti i Organizatës për Bashkëpunim Ekonomik dhe Asistencë për Zhvillim
MKO	Marrëveshja kornizë e Ohrit
OHCHR	Komisioneri i Lartë i Kombeve të Bashkuara për të drejtat e njeriut
PAK	Personi(at) me aftësi të kufizuara

OSBE	Organizata për siguri dhe bashkëpunim në Evropë
PISA	Programi për vlerësimin ndërkombëtar të studentëve
ESHR	Enti shtetëror i revizionit
SDC	Agjencia Zvicerane për Zhvillim dhe Bashkëpunim
OZHQ (të)	Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm
KSHZ	Komisioni shtetëror i zgjedhjeve
SEK	Krona suedeze
SIDA	Agjencia suedeze për bashkëpunim ndërkombëtar për zhvillim
NVM-të	Ndërmarrje të vogla dhe të mesme
PSV	Procedurat standarde të veprimit
ESHS	Enti shtetëror i statistikave
SHSR	Shëndeti seksual dhe riprodhues
STEM	Shkenca, teknologjia, inxhinieria dhe matematika
THB	Trafikimi i qenieve njerëzore
TUS	Anketa e përdorimit të kohës
UKIM	Universiteti Shën Kirili dhe Metodi - Shkup
UNCT	Ekipi vendor i Kombeve të Bashkuara
UNDP	Programi i Kombeve të Bashkuara për Zhvillim
UNFCCC	Konventa kornizë e Kombeve të Bashkuara për ndryshimet klimatike
UNFPA	Fondi i Popullsisë i Kombeve të Bashkuara
UNHCR	Komisioneri i Lartë i Kombeve të Bashkuara për Refugjatët
UNICEF	Fondi Ndërkombëtar i Emergjencave të Fëmijëve i Kombeve të Bashkuara
UNRCO	Zyra e Koordinatorit të Përhershëm të Kombeve të Bashkuara
KBZHQ	Korniza e bashkëpunimit për zhvillimin e qëndrueshëm të Kombeve të Bashkuara
RKSKB	Rezoluta e Këshillit të Sigurimit Kombëtar të OKB-së
UN Women	Entiteti i Kombeve të Bashkuara për barazinë Gjinore dhe fuqizimin e grave
RPU	Rishikimi periodik univerzal
USD	Dollar amerikan
DHNG	Dhuna ndaj grave
RVK	Rishikimi vullnetar kombëtar
GBL	Gratë, biznesi dhe ligji
OBSH	Organizata Botërore e Shëndetësisë
GPS	Gratë, paqja dhe siguria

MIRËNJOHJE

Ky publikim u prodhuan nga UN Women në Maqedoninë e Veriut me qëllim të forcimit të mirëkuptimit kombëtar dhe të dhënave për avancimin e angazhimeve ndërkombëtare, rajonale dhe kombëtare drejt barazisë gjinore dhe fuqizimit të grave (PBGJV) dhe të shërbejë si një burim për avokim të bazuar në fakte dhe programim për palët e interesuara kombëtare, partnerët ndërkombëtarë të zhvillimit dhe Sistemin e OKB-së për të avancuar përfitimet dhe për të kapërcyer pengesat në nivel kombëtar, rajonal dhe global. Dokumenti është hartuar me angazhimin aktiv të homologëve qeveritarë dhe joqeveritare dhe duhet të shërbejë si një mjet i vlefshëm në proceset kombëtare për monitorimin e progresit të vendit në arritjen e objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm (OZHQ-të).

UN Women vlerëson me mirënjohje përkushtimin e pjesëmarrësve në sesionet e konsultimit dhe vërtetimit, dhe kontributin e tyre në këtë botim, përkatësisht: Svetlana Cvetkovska, Elena Grozdanova, Mabela Kamberi, Darko Docinski, Mladen Frçkovski, Maja Papatolevska, Mirjana Aleksevska dhe Gordana Trenkoska (Ministria e Punës dhe Politikës Sociale), Elizabeta Buova dhe Valentina Janevska (Sekretariati për Çështje Evropiane), Biljana Stevkova dhe Antoanela Stankovska Budimir (Ministria e Mbrojtjes), Biljana Shuperliska (Ministria e Brendshme), Arlinda Beqiri (Ministria e Punëve të Jashtme), Nermina Faković dhe Xhemile Aljili (Ministria e Shëndetësisë), Jasmina Markovska dhe Elena Ginovska (Enti shtetëror i statistikave), Emilija Petreska-Kamenjarova dhe Sasho Bogdanovski (Agjencia për shërbime mediatike audio dhe audio-vizuale), Selvisha Ramadani dhe Veljka Juran (Agjencia për Punësim), Jana Velkovska (Sekretariati i Përgjithshëm i Qeverisë) Irena Nikolov (Organizata e Njësisve të Vetëqeverisjes Lokale), Zhaneta Poposka (Misioni i OSBE-së në Shkup), Irena Ivanova (Delegacioni i BE-së në Maqedoninë e Veriut), Emilija Dimovska, Voskre Naumoska Ilieva dhe Dijana Stojanović Gjorgjević (Kvinna till Kvinna), Ljupka Trajanovska (Qendra për Kërkim dhe Politikëbërje), Daniela Dimitrievska (Lobi i Grave Maqedonase), Savka Todorovska

(Këshilli Kombëtar për Barazi Gjinore), Tanja Ivanova dhe Vaska Leshoska (Reaktor), Dragana Karovska Çemerska (HERA), Marija Savovska (Združenska), Elena Kochoska (Polio Plus), Teodora Stolevska (Forum Arsivor Rinor), Natasha Dimova (Qendra Maqedonase për Bashkëpunim Ndërkombëtar), Liljana Jonoski (Koalicioni Rural), Blagica Kirov (ECHO Shtip), Andrea Nakova dhe Natasha Dokovska (Gazetare për të Drejtat e Njeriut), Pranvera Kasami dhe Klaudija Manovska (Instituti për Liderhip dhe Politika Publike), Vesna Gligorova dhe Nada Dimitrievska (Qendra për Menaxhimin e Ndryshimeve), Valentina Dishoska dhe Elena Blazhevaska (Shoqata e Grave të Biznesit), Marija Todorovska (Porta e Hapur), Gordana Nestorovska (Radar), dhe Bojana Jovanovska (Komiteti i Helsinkit).

Përfaqësuesit e mëposhtëm të entiteteve të Kombeve të Bashkuara u përfshinë gjithashtu në proceset e konsultimit dhe vërtetimit dhe dhanë komente të rëndësishme për këtë publikim: Tatjana Temelkoska (UNRCO/OHCHR), Jasmina Belcovska-Tasevska dhe Lilian Kandikjan (UNRCO), Sanja Bojanic dhe Snezana M. Damjanovska (UNDP), Afrodita Shalaplavjanska dhe Zhaklina Geshtakovska Aleksovaska (UNFPA), Artur Ayvazov (UNICEF), Tihomir Nikolovski, Elena Djartovska Caranovikj dhe Tatjana Bundaleska (UNHCR), Katerina M. Spasovska (IOM) dhe Vesna Ivanovic Castarede (UN Women).

Së fundi, UN Women vlerëson me vlerësim përkushtimin e ekipit që mori pjesë në hartimin e dokumentit, konkretisht: Natasha Amdiju, Memet Memeti, Marjan Petreski (konsulente kombëtare), Valeria Vilardo, Elisabeth Duban (konsulente ndërkombëtare), dhe veçanërisht Natasha Dimitrovska (UN Women) e cila kishte përgjegjësinë kryesore për rishikimin, ndryshimin, konsolidimin dhe finalizimin e publikimit. Për më tepër, ne e vlerësojmë mbështetjen e kolegëve nga Zyra e UN Women në Maqedoninë e Veriut dhe Zyra Rajonale për Evropë dhe Azi Qendrore, të cilët e shqyrtuan dokumentin dhe dhanë komentet dhe kontribute të tyre të vlefshme.

PËRMBAJTJA

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE	9
1. HYRJE	15
A. Informata themelore dhe arsyetimi	15
B. Qëllimi i përgjithshëm dhe qëllimet specifike	15
C. Metodologjia dhe struktura	15
2. MAQEDONIA E VERIUT NË PIKA TË SHKURTRA	18
Mekanizmat institucionalë për avancimin e barazisë gjinore	20
Statistikat dhe të dhënat gjinore	21
3. PARTNERITET PËR BARAZI GJINORE	24
4. GJETJET KRYESORE	30
4.1. QEVERISJA DHE Pjesëmarrja në jetën publike	30
Korniza kombëtare ligjore, institucionale dhe e politikave	31
Pasqyrë e tendencave aktuale në qeverisje dhe pjesëmarrje në jetën publike	31
Përfaqësimi mediatik i grave në politikë	35
Buxheti i përgjegjshëm gjinor	35
4.2. Pjesëmarrja ekonomike e grave	38
Korniza kombëtare ligjore, institucionale dhe e politikave	39
Pasqyrë e tendencave aktuale në pjesëmarrjen e grave në tregun e punës	40
Qasja e grave në sipërmarrje dhe financim	42
Gratë në zonat rurale dhe punësimi në bujqësi	44
Të drejtat pronësore/pronësisë dhe të drejtat e sigurta mbi tokën bujqësore	45
Puna e kujdesit pa pagesë	46
Ndikimi i COVID-19	47

4.3. ARSIMIMI DHE TRAJNIMI I GRAVE DHE VAJZAVE	49
Korniza ligjore, institucionale dhe politike kombëtare	49
Pasqyrë e tendencave aktuale në arsim	50
4.4. SHËNDETI DHE MIRËQENIA E GRAVE	53
Korniza ligjore, institucionale dhe politike kombëtare	54
Pasqyrë e tendencave aktuale në shëndetin dhe mirëqenien e grave	54
Qasja në shërbimet shëndetësore	56
Ndikimi i COVID-19	58
4.5. DHUNA NDAJ GRAVE DHE VAJZAVE	59
Korniza ligjore, institucionale dhe politike kombëtare	59
Pasqyrë e tendencave aktuale të dhunës ndaj grave	61
Shërbimet ekzistuese për të mbijetuarit e dhunës në familje	63
Ndikimi i COVID-19	64
Trafikimi i qenieve njerëzore	65
Fëmijë/martesa e hershme	66
4.6. GRATË, PAQJA DHE SIGURIA, VEPRIMI HUMANITAR DHE REDUKTIMI I RREZIKUT TË FATKEQËSIVE	68
Korniza ligjore, institucionale dhe politike kombëtare	68
Pasqyrë e tendencave aktuale në përfaqësimin e grave në institucionet e sigurisë dhe mbrojtjes	69
Reduktimi i rrezikut nga fatkeqësitë	71
Refugjatët, azilkërkuesit dhe personat pa shtetësi	72
Reagimi ndaj krizës pandemike COVID-19	73
5. KONKLuzionET	76
6. REKOMANDIME	79
REFERENCAT	83
ANEKSI – SHËNIM I DETAJUAR METODOLOGJIK	91

LISTA E TABELAVE:

1	Përmbledhje e disponueshmërisë së të dhënave për treguesit e OZHQ të lidhura me gjininë	22
2	Treguesit e OZHQ mbi pjesëmarrjen politike të grave në vendimmarrje	30
3	Numri i gjyqtarëve profesionistë, sipas gjinisë dhe instancës në vitin 2022	33
4	Numri i prokurorëve publikë, sipas gjinisë dhe instancës në vitin 2022	33
5	Përqindja e grave dhe burrave të punonjësve të sektorit publik, 2022	34
6	Përqindja e punonjësve të sektorit publik sipas përkatësisë etnike dhe gjinisë, 2022	34
7	Treguesit e OZHQ-ve mbi pjesëmarrjen ekonomike të grave	38
8	Treguesit e OZHQ-ve për arsimimin dhe trajnimin e grave dhe vajzave	49
9	Aftësitë themelore të vajzave dhe djemve	51
10	Treguesit e OZHQ për shëndetin	53
11	Treguesit e OZHQ-ve për dhunën ndaj grave dhe vajzave	59
12	Treguesit e OZHQ për gratë, paqen dhe sigurinë, veprimin humanitar dhe reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë	68
13	Punonjësit e MPB-së, sipas përkatësisë etnike dhe gjinisë, 2021	70
14	Përqindja e grave dhe burrave në Armatën e Republikës së Maqedonisë së Veriut, 2021	70
15	Përqindja e grave dhe burrave në Ministrinë e Punëve të Jashtme , 2021	71
16	Punonjësit e Qendrës së Menaxhimit të Krizave të ndara sipas gjinisë dhe përkatësisë etnike, 2021	71

Përmbledhje ekzekutive

Profili i Barazisë Gjimore në Vend (PBGJV) përfaqëson një udhëzues të rëndësishëm për UN Women dhe Ekipin e Kombeve të Bashkuara për Vendin -EKBV (UNCT), si dhe për Qeverinë e Maqedonisë së Veriut, shoqërinë civile dhe partnerët e tjerë të zhvillimit, për të vlerësuar situatën ekzistuese në lidhje me gjininë, barazia dhe fuqizimi i grave (PBGJV). Ky është një dokument analitik dhe operacional që ofron vlerësimin e sfidave kryesore për barazinë gjimore në kontekstin e zhvillimit të qëndrueshëm në Maqedoninë e Veriut dhe eksploron mundësitë ekzistuese për të adresuar boshllëqet e identifikuar në të gjitha fushat tematike të analizuar në këtë raport. Në hartimin e PBGJV, synimi i UN Women është të zhvillojë një analizë koncize dhe krahasuese të situatës. PBGJV përshkruan dhe analizon situatën aktuale kryesisht bazuar në treguesit e Objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm (OZHQ-të), në të njëjtën kohë duke marrë parasysh kornizat e Platformës për veprim të Pekinit (BVP) dhe Konventës për eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit ndaj grave (KEGJFDG). Në përputhje me Planin strategjik të UN Women 2022-2025¹, janë analizuar fushat e mëposhtme kritike për PBGJV: qeverisja dhe pjesëmarrja në jetën publike; pjesëmarrja ekonomike e grave; dhuna ndaj grave dhe vajzave; gratë, paqen dhe sigurinë, veprimin humanitar dhe reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë. Përveç kësaj, në përputhje me Platformën për Veprim të Pekinit, janë analizuar fushat e mëposhtme, si të rëndësishme kur merret parasysh situata me PBGJV në vend: edukimi dhe trajnimi i grave dhe vajzave; dhe shëndetin dhe mirëqenien e grave. Në këtë profil, të dhënat ekzistuese për barazinë gjimore merren parasysh së bashku me legjislacionin dhe politikat ekzistuese të vendit që trajtojnë secilën nga këto fusha. Çdo kapitull hapet me të dhëna sasiore të disponueshme që lidhen kryesisht me treguesit e OZHQ, e ndjekur nga analiza e kornizës përkatëse të politikave, duke përfunduar me analizën e situatës aktuale, duke treguar boshllëqet kryesore në arritjen e barazisë gjimore në Maqedoninë e Veriut. Fokusi i veçantë i analizës është vendosur tek ndikimi i COVID-19, ku të dhënat ishin të disponueshme në momentin e hartimit të dokumentit.

Ndërkohë që mund të vërehet përparim i rëndësishëm në PBGJV, veçanërisht në lidhje me miratimin e strategjive dhe politikave përkatëse, zbatimin e buxhetimit të përgjegjshëm ndaj gjinisë (BPGJ) dhe mbledhjen e të dhënave të ndara sipas gjinisë, ka ende boshllëqe të rëndësishme në analizën e zona ka zbuluar.

Qeverisja dhe pjesëmarrja në jetën publike

Në Maqedoninë e Veriut, prania e grave në qeverisje, vendimmarrje dhe jetën publike është ende një fushë me një hendek të madh gjinor. Ndërsa kuota kritike e pjesëmarrjes së grave në pushtetin legjislativ dhe gjyqësor është arritur, gratë ende përballen me përfaqësim të ulët në pozitave vendimmarrëse në pushtetin ekzekutiv në nivel kombëtar dhe lokal. Bazuar në zgjedhjet e fundit të korrikut 2020, gratë mbajtën 41.7 për qind e mandateve parlamentare³, që është një rritje prej 10 për qind krahasuar me vitin 2016, kur gratë mbanin 30.1 për qind të mandateve⁴. Megjithatë, në vendimmarrje në pushtetin ekzekutiv, nga 21 anëtarë të përbërjes së Qeverisë të zgjedhur në janar 2022, vetëm katër janë gra (një zëvendësministër dhe tre ministra). Përfaqësimi i grave në pozitave qeveritare (kryeministre, zëvendëskryeministre dhe ministre) vlerësohet në 19 për qind⁵, që është dukshëm më e ulët se përqindja në Bashkimin Evropian (34 për qind)⁶. Situata është edhe më shqetësuese në nivel lokal, me vetëm dy gra të zgjedhura kryetare komunash nga numri i përgjithshëm prej 81 (2.5 për qind) në zgjedhjet e fundit.

Përfaqësimi i ulët i grave në pushtetin ekzekutiv në nivel kombëtar dhe lokal rrjedh nga diskriminimi sistematik i grave në partitë politike, ku është shumë e rrallë që gratë të zënë poste të udhëheqjes partiake. Për më tepër, partive politike u mungojnë mbrojtjet themelore për anëtarët e tyre femra, aktivistët dhe përfaqësuesit politikë, me pak ose aspak mbrojtje ose rregullore kundër diskriminimit, ngacmimit ose dhunës me bazë gjimore.

¹ <https://www.unwomen.org/en/un-women-strategic-plan-2022-2025>

² <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/01/beijing-declaration>

³ Nga 47 delegate gra, 21 përfaqësojnë Koalicionin e LSDM-së (nga 46), 17 nga Koalicioni VMRO (nga 44), pesë nga BDI (nga 15) dhe katër nga Aleanca e Koalicionit/Alternativa (nga 12). Burimi: <https://www.sobranie.mk/segashen-sostav-2020-2024.nspix>

⁴ Gratë në Parlament (IPU). 2016, <http://archive.ipu.org/pdf/publications/wip2016-e.pdf>

⁵ Të dhënat e përpiluara nga autori duke përdorur statistikat zyrtare të Qeverisë së Maqedonisë së Veriut

⁶ Indeksi i Barazisë Gjimore, i disponueshëm në: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2021/domain/power>

Përfaqësimi i përgjithshëm i grave në gjyqësor përfaqëson një trend pozitiv për sa i përket grave në pozitave vendimmarrëse, me 60.6 përqind të të gjithë gjyqtarëve profesionistë në detyrë (299 gra dhe 194 burra) në vitin 2022. Për më tepër, gratë përbëjnë më shumë se gjysmën e gjyqtarëve⁷ profesionistë në gjykatat e shkallës së parë dhe të dytë (gjykatat e apelit), dhe barazia gjinore ekziston në Gjykatën Supreme⁸, dhe 55.1 për qind e të gjithë prokurorëve (103 gra dhe 84 burra në vitin 2022), por me një përqindje më të vogël në gjykatat e shkallëve më të larta⁹.

Ndarja gjinore e sektorëve është e dukshme në administratën publike. Si punonjëse të administratës publike, gratë janë më të përfaqësuara në politikën e punës dhe sociale (82.9 për qind), në shëndetësi (72.7 për qind) dhe në arsim (66.7 për qind), ndërsa meshkujt përbëjnë një pjesë më të madhe të punonjësve të sektorit publik në mjedis (89.3 për qind). cent), transporti (85.5 për qind) dhe bujqësia (82.2 për qind)¹⁰. Është gjithashtu e dukshme që gratë nëpunëse publike kanë nivele më të larta arsimimi mesatarisht¹¹, megjithatë, ato mbajnë vetëm rreth 36 për qind të pozitave menaxhuese¹².

Analiza e përfaqësimit mediatic të grave në politikë ka zbuluar se trajtimi diskriminues i grave është një praktikë e zakonshme në mediat e Maqedonisë. Për shembull, analiza e mbulimit të lajmeve të zgjedhjeve të vitit 2020 zbuloi se kandidatet femra ishin të pranishme si folëse vetëm 14.5 për qind të rasteve dhe ishin ftuar të flisnin gjatë intervistave vetëm 17.4 për qind të kohës.¹³

Pjesëmarrja ekonomike e grave

Duke vëzhguar tregun e punës në Maqedoninë e Veriut, gratë në përgjithësi janë të pafavorizuara, gjë që është kryesisht e dukshme në shkallën e aktivitetit dhe joaktivitetit. Gjegjesisht, në vitin 2021, shkalla e aktivitetit për gratë ishte vetëm 44.9 për qind, krahasuar me 67.2 për qind për burrat, ndërsa shkalla e punësimit ishte 38.3 për qind për gratë dhe 56.2 për

qind për burrat¹⁴. Gratë përfaqësojnë gjithashtu 62.7 për qind të popullsisë joaktive¹⁵. Për më tepër, dallimet gjinore janë shumë të dukshme në statusin ekonomik të personave të punësuar. Në vitin 2021, vetëm 19.2 për qind e punëdhënësve ishin gra (ulje nga 21.2 për qind në 2020), vetëm 22.6 për qind e punonjësve të llogarisë vetjake ishin gra (ulje nga 24.4 për qind në 2020), ndërsa 66.4 për qind e të papaguarve punonjësit e familjes ishin gra (rritje nga 63.9 për qind në 2020)¹⁶. Në vitin 2021, vetëm 21 për qind ishin gra në pozita të larta drejtuese në kompanitë e listuara dhe si anëtare bordi.¹⁷

Ndarja gjinore e sektorëve të punësimit mbetet e përhapur në Maqedoninë e Veriut. Përveç sektorëve të dukshëm, si ndërtimi, transporti ose minierat, ku shumica dërrmuese e të punësuarve janë burra, dallimet më të theksuara janë të dukshme në arsim, ku 60.6 për qind e të punësuarve janë gra, shëndetësia dhe mbrojtja sociale, ku 77.7 për qind e personat e punësuar janë femra dhe TIK, ku 65 për qind e të punësuarve janë meshkuj.¹⁸ Në përgjithësi, gratë janë të punësuar në një numër dukshëm më të madh në sektorët që karakterizohen si “sektorë përkuqdesjeje” dhe që kryesisht paguhen më pak.¹⁹

Barrierat kryesore për punësimin dhe pjesëmarrjen e grave në tregun e punës në Maqedoninë e Veriut janë ndarja gjinore e detyrave shtëpiake dhe barra e ofrimit të kujdesit për fëmijët dhe të moshuarit, kryesisht për shkak të mungesës së shërbimeve të edukimit në fëmijërinë e hershme, veçanërisht në zonat rurale. Në vitin 2020, 59.3 për qind e grave joaktive të grupmoshës 20-64 vjeç ishin joaktive për shkak të detyrave dhe përgjegjësisë shtëpiake, ndërsa vetëm 2.3 për qind e burrave ishin joaktive për të njëjtën arsye.²⁰ Të dhënat nga Anketa e fundit e disponueshme e Përdorimit të Kohës (2015) zbulojnë se koha që gratë shpenzojnë në aktivitetet shtëpiake është trefishuar ajo e burrave (3.38 orë në ditë krahasuar me 1.11 orë për burrat).²¹

Për shkak të karakteristikave të kryqëzuara të identitetit, disa gra, si gratë në zonat rurale, gratë rome dhe gratë me aftësi të kufizuara, janë në një pozitë edhe më të pafavorshme në tregun e punës. Ndërsa shkalla e punësimit për gratë në zonat urbane në vitin 2021 ishte 51.5 për qind, për gratë në zonat rurale ishte

⁷ Këshilli i Evropës, Komisioni Evropian për Efikasitetin e Drejtësisë (CEPEJ), Ushtrimi për Vlerësimin e Maqedonisë së Veriut, Botim 2022.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ MISA, Raporti vjetor i Regjistrimit të të punësuarve në sektorin publik, 2022.

¹¹ Ibid.

¹² Rishikimi vullnetar kombëtar, Maqedonia e Veriut, 2020.

¹³ Agjencia për Shërbime Mediatike Audio dhe Audiovizive. 2020. Gjinia në fushatën zgjedhore 2020: Analiza e çështjeve gjinore dhe mënyra e përfaqësimit dhe portretizimit të grave dhe burrave në mbulimin e zgjedhjeve nga stacionet televizive kombëtare.

¹⁴ ESHS, Rezultatet nga Anketa e Fuqisë Punëtore 2021, njoftim për lajme: https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.05_mk.pdf

¹⁵ Ibid.

¹⁶ ESHS, Baza e të dhënave MakStat, Të punësuar sipas gjendjes ekonomike dhe gjinisë.

¹⁷ ESHS, Baza e të dhënave MakStat, Pjesëmarrja e grave në pozita të larta drejtuese, në kompanitë e listuara, anëtarët e bordit, numri i pozitave.

¹⁸ ESHS, Baza e të dhënave MakStat, Personat e punësuar sipas sektorëve të veprimtarisë së subjektit afarist dhe gjinisë.

¹⁹ Bashevska M. 2019. Indeksi i Barazisë Gjinore në Maqedoninë e Veriut, UNDP-UN Women.

²⁰ ESHS, Baza e të dhënave MakStat, Popullsia joaktive për shkak të detyrave shtëpiake, % e popullsisë joaktive të moshës 20-64 vjeç.

²¹ <https://www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija.aspx?id=58>

38.1 për qind.²² Normat e punësimit janë dukshëm më të ulëta për gratë rome, në vetëm 8 për qind në vitin 2021.²³ Nuk ka të dhëna të disponueshme për punësimin e grave me aftësi të kufizuara, megjithatë të dhënat për personat e punësuar me aftësi të kufizuara në kompanitë mbrojtëse²⁴ tregojnë se burrat me aftësi të kufizuara janë të punësuar në mënyrë të konsiderueshme. Shifra më të larta (1,269 burra dhe 727 gra me aftësi të kufizuara të punësuar në 2021).²⁵ Normat mbizotëruese shoqërore patriarkale dhe pozita e pafavorshme e grave në tregun e punës, kontribuojnë në diskriminimin dhe pozitën e tyre vartëse në fusha të tjera, si pronësia e pronës. Në Maqedoninë e Veriut, vetëm rreth 4 për qind e grave janë pronare të shtëpisë/pronës.²⁶ Shifrat janë dërrmuese edhe për pronësinë e tokës, ku vetëm rreth 12 për qind e grave janë pronare të tokës dhe gjysma e tyre nuk janë aktive në vendimmarrjen në lidhje me tokën.²⁷ Vetëm 27.8 për qind e pronave në Maqedoninë e Veriut janë të regjistruara për gratë.²⁸ Situata në zonat rurale është më e keqe, me vetëm 5 për qind të grave që kanë të drejta pronësore, zakonisht pas të vejave.²⁹

Edukimi dhe trajnimi i grave dhe vajzave

Në arsim, numri i nxënësve, vajza dhe djem, në arsimin fillor ka qenë në rënie gjatë dy dekadave të fundit. Nuk ka dallime domethënëse gjinore në shkallën e regjistrimit në arsimin fillor dhe të mesëm. Dallimi më domethënës në regjistrim është i dukshëm në arsimin e lartë, me shifra vazhdimisht më të larta për gratë. Për shembull, në vitin 2021, 59 për qind e studentëve të regjistruar në arsimin e lartë ishin gra.³⁰ Ndarja gjinore e fushave të studimit është e dukshme duke filluar nga arsimi i mesëm dhe duke vazhduar në arsimin e lartë. Ndër fushat e studimit tradicionalisht “femërore” janë shëndetësia, shërbimet personale dhe gjimnazi, ndërsa elektroteknika, bujqësia, pylltaria dhe ndërtimi janë kryesisht fusha studimi “mashkullore”.³¹

Të dhënat nuk tregojnë ndonjë ndryshim thelbësor në përqindjet e vajzave dhe djemve jashtë shkollës si në arsimin fillor ashtu edhe në atë të mesëm. Megjithatë, normat për kuintilin më të varfër dhe për nxënësit romë të arsimit të mesëm janë më të larta. Ndjekja e shkollës fillore për vajzat rome është 84 për qind, ndërsa për djemtë romë është 86.7 për qind, duke treguar një shkallë pak më të ulët të frekuentimit në arsimin fillor për të dy gjinitë krahasuar me bashkëmoshatarët e tyre jo-romë: përkatësisht 98.1 për qind dhe 97.9 për qind.³²

Ka vazhdimisht më shumë gra që marrin diploma master dhe doktoratë. Në vitin 2021, 60 për qind e personave të diplomuar me një diplomë Master ishin gra, me të vetmet fusha ku burrat ishin teknologjitë informatike dhe të komunikimit (TIK), bujqësia dhe shërbimet, me 64 për qind, 59 për qind dhe 70 për qind, respektivisht.³³ 61 për qind e atyre që morën një diplomë doktorature në 2021 ishin gra, me burrat dominues vetëm në inxhinieri, prodhim dhe ndërtim me 58 për qind dhe në bujqësi, pylltari, peshkim dhe shkenca veterinare, me 67 për qind.³⁴

Kur bëhet fjalë për profesionin e mësuesit, në arsimin fillor dhe të mesëm, shumica dërrmuese e mësuesve janë femra, ndërsa në arsimin e lartë, pozitat më të larta të profesorëve të përhershëm i zënë më shumë meshkuj se femra. Në vitin 2021, 69.9 për qind e mësuesve në shkollat fillore në Maqedoninë e Veriut ishin gra, 62.3 për qind në arsimin e mesëm, ndërsa 51.4 për qind e profesorëve dhe bashkëpunëtorëve në arsimin e lartë ishin burra.³⁵

Shëndeti dhe mirëqenia e grave

Pavarësisht mbulimit të përgjithshëm të kujdesit shëndetësor, qasja e grave në shërbime cilësore të kujdesit shëndetësor dhe shëndetit seksual dhe riprodhues, veçanërisht midis romëve dhe grupeve të tjera të marginalizuara, mbetet një problem.³⁶ Performanca e vendit në jetëgjatësinë, uljen e vdekshmërisë amtare dhe vdekshmërinë foshnjoreo përmirësohet;

²² ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut

²³ MPPS, Strategjia për Përfshirjen e Romëve 2022-2030.

²⁴ Sipas Ligjit për Punësimin e Personave me Aftësi të Kufizuara (Jo. Gazeta nr.87/2005, 113/2005, 29/2007, 88/2008, 161/2008, 99/2009, 136/2011, 129/2005 /15 dhe 27/16), shoqëria e mbrojtur përkufizohet si shoqëri me të paktën dhjetë punonjës, nga të cilët minimumi 40 për qind persona me aftësi të kufizuara.

²⁵ ESHS (2023) Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

²⁶ GIZ (2020) Inserter: E drejta e pronës e garantuar me Kushtetutë, vetëm 4% e grave rurale kanë pronë.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ ESHS, Baza e të dhënave MakStat, Studentët e regjistruar, shtetas të Republikës së Maqedonisë së Veriut, në arsimin e lartë

³¹ ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

³² ESHS dhe UNICEF, MICS 2018-2019.

³³ https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.07_mk.pdf

³⁴ Ibid.

³⁵ ESHS, Baza e të dhënave MakStat, Treguesit gjinorë

³⁶ Përditësimi i Përbashkët i Analizës së Vendit 2021 Maqedonia e Veriut, f.10.

megjithatë, nevojiteshin ndryshime sistematike për të mbështetur prirjen në rënie të vdekshmërisë. Shkalla e vdekshmërisë neonatale në vitin 2021 ishte 2.9 për 1000 lindje të gjalla, një rënie nga 4.2 në 2020,³⁷ ndërsa shkalla e vdekshmërisë së të sapolindurve në 2021 ishte 4.6 për 1000 lindje të gjalla.³⁸ Ka një rritje të vdekshmërisë neonatale me 10.7 për 100,000 lindje të gjalla, një rritje nga 5.2 në 2020.³⁹

Shkalla e lindshmërisë në Maqedoninë e Veriut në vitin 2021 ishte 1.6 lindje të gjalla për grua.⁴⁰ Shkalla e lindjes së adoleshentëve në vitin 2021 ishte 15.7 për 1000 gra të moshës 15-19 vjeç.⁴¹ Vlerësohet se 0.2 për qind e grave kanë lindur nën moshën 15 vjeç dhe rreth 4.5 për qind e grave të moshës 20-24 vjeç kanë lindur para moshës 18 vjeç. Tek gratë rome këto përqindje janë mjaft të ndryshme - 0.5 për qind dhe 28.2 për qind respektivisht.⁴²

Në përgjithësi, 58.8 për qind e grave në Maqedoninë e Veriut marrin vendimet e tyre për shëndetin e tyre seksual dhe riprodhues, ndërsa vetëm 39.3 për qind e grave rome, të martuara ose në bashkim, marrin vendimet e tyre për shëndetin e tyre.⁴³ Kujdesi për shëndetin seksual dhe riprodhues është ende një aspekt problematik në disa komuna dhe rajone në Maqedoninë e Veriut, ku shumica e popullsisë do të konsiderohej të jetë në një kategori të cenueshme, siç janë romët dhe gratë e moshuara. Pavarësisht numrit të mjaftueshëm të gjinekologëve që tejkalon mesataren evropiane, ata nuk janë të shpërndarë në mënyrë të barabartë, kështu që ka komuna ku nuk ka mjaftueshëm ose nuk ka fare gjinekolog, gjë që krahas qasjes financiare, paraqet pengesë për kujdesin e grave për shëndetin seksual dhe riprodhues.⁴⁴

Tek gratë, neoplazia malinje e gjirit ishte shkaku më i shpeshtë i vdekjeve të lidhura me neoplazinë nga viti 2010-2021. Shkalla e vdekshmërisë varionte nga 30.0 në 2010 në 26.4 në 2018, dhe 32.6 për 100,000 gra në vitin 2021.⁴⁵ Një qasje më sistematike për parandalimin e sëmundjeve malinje në përgjithësi mungon në sistemin e mbrojtjes shëndetësore.

Sa i përket disponueshmërisë së shërbimeve, ka një mungesë të konsiderueshme shërbimesh dhe mbështetjeje për gratë e moshuara dhe gjatë periudhës së menopauzës, si dhe shërbime të

specializuara të shëndetit mendor për gratë, duke adresuar depresionin pas lindjes dhe çrregullime të tjera që lidhen me gratë.

Dhuna ndaj grave dhe vajzave

Maqedonia e Veriut ka një kornizë stabile ligjore për mbrojtjen e grave nga dhuna me bazë gjinore dhe dhuna në familje, me ratifikimin e Konventës së Këshillit të Evropës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje (Konventa e Stambollit) dhe miratimin e Ligjit të ri për mbrojtjen dhe parandalimi e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje në vitin 2021, i cili mbulon të gjitha format e kësaj dhune dhe përfshin përkufizime specifike të “dhunës ndaj grave” dhe “dhunës me bazë gjinore”, në përputhje me standardet ndërkombëtare dhe Konventën e Stambollit. Shumica e formave të manifestimit të dhunës në familje janë të inkriminuara në amendamentet e Kodit Penal, të miratuar në vitin 2023. Gjithashtu, në vitin 2020 u miratua Ligji i ri për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi, i cili garanton mbrojtjen nga diskriminimi në bazë të orientimit seksual dhe identitetit gjinor.

Sipas të dhënave të Ministrisë së Brendshme (MPB), në vitin 2022 janë kryer gjithsej 1,117 krime të lidhura me dhunën në familje, një rritje nga 1,056 në vitin 2021 dhe 992 në vitin 2020, me shumicën dërrmuese të autorëve meshkuj, rreth 92 për cent.⁴⁶ Pjesa më e madhe e veprave penale të regjistruara kanë të bëjnë me dhunën në familje janë lëndime trupore, ndërsa në vitin 2022 janë shënuar 7 vrasje gjatë kryerjes së dhunës në familje, një rritje nga 5 në vitin 2021 dhe 4 në vitin 2020. Shumica dërrmuese e viktimave të dhunës në⁴⁷ familje janë gra, 79 për qind në vitin 2022, kryesisht bashkëshorte të autorëve.⁴⁸ Në vitin 2022, numri më i madh i ankesave të dorëzuara në MPB i referohet abuzimit psikologjik gjatë kryerjes së dhunës në familje, me rreth 84 për qind të ankesave.⁴⁹

Kur bëhet fjalë për mbështetjen e grave të mbijetuara të dhunës, ka mungesë të ndjeshme të shërbimeve të specializuara, si dhe mungesë të burimeve njerëzore të angazhuara si ofrues të shërbimeve. Gjithashtu bie

³⁷ ESHS, Baza e të dhënave MakStat , Shkalla e vdekshmërisë neonatale, sipas rajonit

³⁸ ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

³⁹ Instituti për Shëndet Publik, Raport për shëndetin e popullatës në Republikën e Maqedonisë së Veriut.

⁴⁰ ESHS, Baza e të dhënave MakStat , Norma totale e lindshmërisë

⁴¹ OBSH (2021): <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/349683/WHO-SRH-21.148-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁴² ESHS dhe UNICEF, MICS 2018-2019.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Mladenovikj , B. dhe Lucheska , I. (2019) Analiza e situatës dhe modalitetet e propozuara: Kujdesi shëndetësor riprodhues në Republikën e Maqedonisë, HERA – Shoqata për edukim dhe hulumtim shëndetësor.

⁴⁵ Instituti për Shëndet Publik, Raport për shëndetin e popullatës në Republikën e Maqedonisë së Veriut.

⁴⁶ <https://data.gov.mk/organization/mbp>

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

në sy mungesa e mbështetjes për gratë e mbijetuara të dhunës në periudhën pasuese, në drejtim të fuqizimit ekonomik dhe strehimit.

Trafikimi i qenieve njerëzore

Trafikantët e qenieve njerëzore shfrytëzojnë viktimat vendase dhe të huaja në Maqedoninë e Veriut dhe trafikantët shfrytëzojnë viktimat nga Maqedonia e Veriut jashtë vendit.⁵⁰ Viktimat e huaja të shfrytëzuara për trafikim seksual në Maqedoninë e Veriut zakonisht kanë origjinë nga Evropa lindore dhe Ballkani, ndërsa fëmijët, kryesisht romë, shfrytëzohen nga lypja e detyruar dhe trafikimi seksual përmes martesave të detyruara.⁵¹ Emigrantët dhe refugjatët që udhëtojnë ose kontrabandohen përmes Maqedonisë së Veriut janë të cenueshëm ndaj trafikimit, veçanërisht gratë dhe të miturit e pashoqëruar. Në vitin 2021, numri i viktimave të identifikuar të trafikimit është rritur ndjeshëm, me 48 viktimat të identifikuar, krahasuar me 7 në vitin 2020.⁵² Nga 48 viktimat e identifikuar, 40 ishin shtetas të huaj, kryesisht të trafikuar për punë të detyruar, 36 burra, gjashtë gra, pesë ishin vajza dhe një djalë.⁵³

Martesa të fëmijëve/të hershme

Martesat e hershme ndodhin kryesisht në komunitetin rom me pozitë të ulët ekonomike dhe sociale të familjes dhe janë të lidhura me varfërinë, braktisjen e shkollës dhe shtatzëninë e hershme, të cilat mund të jenë të dëmshme për shëndetin riprodhues të vajzave.⁵⁴ Në vendbanimet romë, 45.1 për qind e grave të moshës 20 deri në 24 vjeç janë martuar para moshës 18 vjeç, krahasuar me 7.5 për qind në popullatën e përgjithshme.⁵⁵ Arsyetimet më të shpeshta për martesën e fëmijëve në Maqedoninë

e Veriut janë shtatzënia, nevoja për të ruajtur “nderin” e familjes dhe “një jetë më të mirë në vendet perëndimore”.⁵⁶

Gratë, paqja dhe siguria, veprimi humanitar dhe reduktimi i rrezikut nga fatkeqësitë

Gratë janë kryesisht të nënpërfaqësuar në institucionet e mbrojtjes dhe sigurisë, të cilat konsiderohen si sektorë të dominuar nga meshkujt. Në vitin 2021, në Ministrinë e Punëve të Brendshme, 80.1 për qind e të punësuarve ishin meshkuj dhe 19.9 për qind femra.⁵⁷ Mbi 80 stacione policore në Maqedoninë e Veriut, në vitin 2021 vetëm 5 kishin gra si komandant policie.⁵⁸ Kur u referohemi posteve të ndryshme në ushtri, 83 për qind e oficerëve ishin burra dhe vetëm 6 për qind e ushtarëve profesionistë ishin gra në vitin 2021.⁵⁹ Pjesëmarrja e grave në personelin civil në ushtri nuk është shumë më e mirë, me 34 për qind.⁶⁰ Në Ministrinë e Punëve të Jashtme, meshkujt janë më shumë se femrat nga numri i përgjithshëm i të punësuarve, me 40.3 për qind gra diplomate dhe 59.7 për qind meshkuj.⁶¹ Gratë përgjithësisht zënë gradat më të ulëta në pozitat e larta vendimmarrëse, duke përfshirë vetëm 22 për qind të drejtorive, vetëm 34 për qind të ambasadorëve dhe 12.5 për qind të posteve të përgjithshme konsullore.⁶²

Për sa i përket barazisë gjinore në institucionet e menaxhimit të krizave, më shumë burra janë të përfaqësuar në Qendrën për menaxhimin e krizave (rreth 27 për qind janë gra) dhe Drejtorinë për mbrojtje dhe shpëtim (rreth 29 për qind janë gra), duke treguar se stereotipet gjinore të menaxhimit të krizave si një profesion i dominuar nga meshkujt ekzistojnë ende.⁶³ Në Drejtorinë për mbrojtje dhe shpëtim nga gjithsej 23 pozita drejtuese, rreth 8 për qind janë të zëna nga femra.⁶⁴

⁵⁰ Raporti i Trafikimit të Njerëzve 2022: Maqedonia e Veriut, USDOS – Departamenti i Shtetit i SHBA-së.

⁵¹ Ibid.

⁵² Raporti Vjetor i Komisionit Kombëtar për Luftën kundër Trafikimit me Qenie Njerëzore dhe Migracionit Ilegal 2021.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ UNFPA, Martesa e Fëmijëve në Ish Republikën Jugosllave të Maqedonisë (Përmbledhje).

⁵⁵ MICS 2018–2019.

⁵⁶ UNFPA, Martesa e Fëmijëve në Ish Republikën Jugosllave të Maqedonisë (Përmbledhje).

⁵⁷ Ministria e Punëve të Brendshme, Raporti vjetor i organeve të administratës publike për avancimin e situatës me mundësi të barabarta për gratë dhe burrat 2021.

⁵⁸ Jovanoski, Z. 2021. Toga më e mirë e ushtrisë komandohet nga një grua - a po përmirësohet barazia gjinore në komunitetin e sigurisë-inteligjencës?, 20.26.2021 (artikulli online) 360 Stepeni, në dispozicion në: <https://360stepeni.mk/so-najdobriot-armiski-vod-komanduva-zhena-se-podobruva-li-rodovata-ednakvost-vo-bezbednosno-razuznavachkata-zaednitsa/>

⁵⁹ Ministria e Mbrojtjes, Raporti vjetor i organeve të administratës publike për avancimin e situatës me mundësi të barabarta për gratë dhe burrat 2021.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ministria e Punëve të Jashtme, Deklarata buxhetore gjinore 2021.

⁶² Ibid.

⁶³ Intervistë, Koordinator për Mundësi të Barabarta, Drejtoria për Shpëtim dhe Mbrojtje (e realizuar më 02.02.2022).

⁶⁴ Ibid.

HYRJE

1. HYRJE

A. Informata themelore dhe arsyetimi

Miratimi i Agjendës 2030 për zhvillim të qëndrueshëm dhe qbjektivave shoqëruese të zhvillimit të qëndrueshëm (OZHQ) kërkon përpjekje të reja nga shtetet anëtare të OKB-së për të matur progresin ekonomik, social dhe mjedisor nën axhendën globale nga perspektiva e barazisë gjinore dhe fuqizimit të grave (PBGJV). Si pjesë e investimeve të sistemit të OKB-së në këtë fushë, dhe shfrytëzimi i mandatit trepalësh të UN Women - mbështetja e normave dhe standardeve të forcuara globale; promovimi i koordinimit efektiv, koherencës dhe angazhimit në të gjithë Sistemin e OKB-së drejt barazisë gjinore; dhe mbështetja e Shteteve Anëtare për të përkthyer normat dhe standardet globale në politikat dhe veprimet kombëtare - Plani Strategjik i OKB-së për gratë 2022-2025 angazhohet për rritjen e njohurive në nivel kombëtar dhe forcimin e sistemeve kombëtare për të monitoruar angazhimet ndërkombëtare, rajonale dhe kombëtare për barazinë gjinore dhe fuqizimin e grave dhe vajzat.⁶⁵Në mbështetje të sa më sipër, nga viti 2019, zyrat rajonale të UN Women dhe zyrat e vendit po zhvillojnë Profilet e barazisë gjinore të vendit (PBGJV). PBGJV për Maqedoninë e Veriut është zhvilluar si pjesë e projektit Instrumenti për Barazi Gjinore (GEF) për Maqedoninë e Veriut, zbatuar nga UN Women në Maqedoninë e Veriut nga dhjetori 2020 deri në shtator 2023, në partneritet me Sekretariatit për Çështje Evropiane (SEA) dhe Ministrinë e Punës dhe Politikës Sociale (MPSP), me mbështetjen financiare të Suedisë. Projekti ka për qëllim mbështetjen e Qeverisë së Maqedonisë së Veriut në transpozimin e **acquis të BE-së për Barazinë Gjinore** duke rritur kapacitetet afatgjata të personelit kyç për të integruar barazinë gjinore në proceset e planifikimit dhe zbatimit. Ky PBGJV është rezultat i analizës gjinore gjithëpërfshirëse sektoriale dhe konsultimeve me aktorët përkatës. Ai ofron informacion të besueshëm me ndjeshmëri gjinore për të mbështetur koordinimin e OKB-së, duke përfshirë Kornizat e Bashkëpunimit për zhvillim të qëndrueshëm të OKB-së (KBZHQ) 2021-2025 në Maqedoninë e Veriut.⁶⁶ Përveç kësaj, aty ku është e

rëndësishme, PBGJV pasqyron gjetjet e Vlerësimit të shpejtë gjinor të kryer në vitin 2020⁶⁷ dhe Vlerësimit socio-ekonomik të ndikimit të COVID-19 në Maqedoninë e Veriut nën Kornizën e OKB-së për përgjigjen e menjëhershme socio-ekonomike ndaj COVID-19⁶⁸, si dhe raporti i përditësuar i analizës së vendit 2021.⁶⁹

B. Qëllimi i përgjithshëm dhe qëllimet specifike

Qëllimi i Profilit është të shërbejë si bazë për monitorimin e rregullt të progresit drejt barazisë gjinore dhe fuqizimit të grave dhe OZHQ-ve, si dhe për planifikimin dhe zbatimin e përbashkët të punës në lidhje me barazinë gjinore nga OKB-ja dhe partnerët e saj kombëtarë. Profili mundëson një vlerësim të detajuar të sfidave kryesore për barazinë gjinore në kontekstin e zhvillimit të qëndrueshëm në Maqedoninë e Veriut, duke identifikuar pabarazitë gjinore në gëzimin e të drejtave sociale dhe ekonomike, të drejtat kulturore dhe politike, dhe duke analizuar shkaqet kryesore të sfidave të identifikuar. Profili gjithashtu identifikon zbrazëtira në të dhënat dhe dëshmitë në lidhje me barazinë gjinore, duke theksuar nevojën për plotësimin e zbrazëtirave të të dhënave gjinore dhe hulumtimin e burimeve të të dhënave gjinore dhe hulumtimin e burimeve të të dhënave të disponueshme për prodhimin e të dhënave të mëtejshme të ndara që do të përdoren për analizën gjinore. Profili gjithashtu vlerëson efektet e sfidave të identifikuar mbi gratë dhe burrat, veçanërisht grupet e cënueshme, si vajzat dhe gratë e reja, gratë me aftësi të kufizuara, gratë rome, gratë që jetojnë në zona rurale dhe të largëta, nënat beqare, gratë migrante dhe refugjate dhe gratë. ndër të tjera të mbijetuarit e dhunës.

C. Metodologjia dhe struktura

Profili bazohet në një analizë të detajuar të të dhënave dhe rishikim të informacionit të mbledhur nga agjencia kombëtare e statistikave dhe institucione të tjera qendrore dhe lokale; raportet ekzistuese,

⁶⁵ Në dispozicion në: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2021/09/un-women-strategic-plan-2022-2025>

⁶⁶ <https://northmacedonia.un.org/en/100160-republic-north-macedonia-and-united-nations-sustainable-development-cooperation-framework>

⁶⁷ <https://www.preventionweb.net/publication/rapid-gender-assessment-impact-covid-19-women-and-men-north-macedonia>

⁶⁸ <https://www.greengrowthknowledge.org/research/socioeconomic-assessment-covid-19s-impact-north-macedonia>

⁶⁹ <https://northmacedonia.un.org/sites/default/files/2021-11/2021%20CCA%20update%20-%20endorsed%20ENG.pdf>

studimet dhe analizat gjithëpërfshirëse gjinore të kryera në Maqedoninë e Veriut në fushat e ndryshme të politikave; korniza legjislativë, politike, institucionale dhe operative për barazinë gjinore; si dhe dokumente dhe raporte të tjera përkatëse, përfshirë ato të dorëzuara pranë organeve ndërkombëtare.

Janë organizuar takime konsultative me qëllim të diskutimit të temave kyçe dhe identifikimit të prioriteteve në fushën e barazisë gjinore për vendin në tërësi dhe si fokus për periudhën e ardhshme. U kryen konsultime me 24 partnerë nga agjencitë kombëtare të OKB-së, qeveria, duke përfshirë mekanizmat institucionalë gjinorë dhe partnerë ndërkombëtarë. Konkretisht, intervistat e informatorëve kryesorë janë realizuar me përfaqësues nga Ministria e Punës dhe Politikës Sociale, Ministria e Mbrojtjes, Enti Shtetëror i Statistikave, Organizata e Njësi të Vetëqeverisjes Lokale, Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE) Misioni në Shkup dhe Delegacioni i Bashkimit Evropian në Maqedoninë e Veriut. Më tej, u zhvilluan intervista me përfaqësues nga tetë agjenci të OKB-së, përkatësisht Zyra e Koordinatorit të Përhershëm të OKB-së (RCO), Fondi i OKB-së për popullsinë (UNFPA), Programi i OKB-së për zhvillim (UNDP), Fondi Ndërkombëtar i OKB-së për emergjencat për fëmijë (UNICEF), Komisioneri i Lartë për Refugjatët i OKB-së (UNHCR), Organizata Ndërkombëtare e Punës (ONP), Organizata Ndërkombëtare për Migracionin (IOM) dhe Entiteti i OKB-së për Barazinë Gjinore dhe Fuqizimin e Grave (UN Women). Përveç kësaj, u zhvilluan konsultime online të fokus grupeve me përfaqësues nga 22 OSHC⁷⁰ për të identifikuar sfidat dhe përparimin në arritjen e PBGV në vend në nivel bazë, si dhe për të diskutuar strategjitë e zbatueshme për arritjen e barazisë gjinore në Maqedoninë e Veriut. Konsultimet u zhvilluan në muajin shkurt 2022.

Profili u vërtetua në tre sesione validimi të mbajtura më 18, 19 dhe 20 prill 2023, me partnerë përkatës nga administrata publike, organizatat e shoqërisë civile (OSHC) dhe komuniteti ndërkombëtar. Komentet dhe shënimet e dhëna në seancat e vlefshmërisë u integruan në përputhje me rrethanat në versionin përfundimtar të këtij Profili.

Profili paraqet një përmbledhje të kontekstit në të cilin është zhvilluar, duke analizuar gjendjen aktuale të të drejtave të njeriut, situatën në lidhje me barazinë gjinore, arritjet sipas Agjendës 2030 dhe rëndësinë e zhvillimit të mbështetjes nga partnerët. Ky raport analizon politikën dhe kornizën ligjore që zbatohet për Maqedoninë e Veriut, duke u fokusuar në angazhimet ndërkombëtare për barazinë gjinore, legjisllacionin vendas dhe strategjitë që kanë miratuar institucionet kombëtare, si dhe mekanizmat ekzistues institucionalë gjinorë. Profili shkon përtej një analize

kuantitative dhe përfshin një analizë cilësore (kualitative) rreth shkaqeve rrënjësore të pengesave në avancimin e barazisë gjinore dhe fuqizimin e grave si dhe natyrën e ndërlikuar të të dhënave.

Profili është strukturuar në përputhje me fushat tematike të fokusit të Planit strategjik të OKB-së për gratë 2022-2025 dhe Platformës për veprim të Pekinit, duke analizuar gjetjet kryesore në fushat e mëposhtme:

- qeverisja dhe pjesëmarrja në jetën publike;
- pjesëmarrja ekonomike e grave;
- arsimimi dhe trajnimi i grave dhe vajzave;
- dhuna ndaj grave dhe vajzave;
- shëndetin dhe mirëqenien e grave;
- gratë, paqja dhe siguria, veprimin humanitar dhe reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë.

Aty ku është e rëndësishme, analiza përfshin gjetjet mbi ndikimin e COVID-19, ndërsa theksi i jepet gjithashtu nevojave diferenciale gjinore të grave dhe vajzave nga komunitetet e pakicave etnike dhe grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara, në përputhje me qasjen Askush të mos anashkalohej (LNOB-Leave No One Behind)

Së fundi, raporti identifikon sfidat specifike në fushat përkatëse dhe ofron rekomandime specifike për avancimin e gjendjes së barazisë gjinore dhe fuqizimin e grave në Maqedoninë e Veriut në kontekstin e agjendës së zhvillimit të qëndrueshëm, duke synuar reformën e politikave kombëtare, zbatimin dhe ndryshimin e sjelljes.

Shënimi i detajuar metodologjik është i disponueshëm në Aneksin 1.

⁷⁰ Lista e plotë e pjesëmarrësve është dhënë në Aneksin 1.

2

**MAQEDONIA E
VERIUT NË PIKA
TË SHKURTRA**

2. MAQEDONIA E VERIUT NË PIKA TË SHKURTRA

Republika e Maqedonisë së Veriut është një vend pa dalje në det, i vendosur në Gadishullin Ballkanik, që ndan kufijtë me Shqipërinë, Greqinë, Bullgarinë, Kosovën⁷¹ dhe Serbinë. Dikur një nga republikat përbërëse të ish-Jugosllavisë, Maqedonia e Veriut shpalli pavarësinë e saj në 1991, duke arritur të shmangë përfshirjen e drejtpërdrejtë në luftërat në rajon. Në fillim të vitit 2001, një luftë civile etnike u shmang kryesisht për shkak të ndërhyrjes diplomatike të Bashkimit Evropian, Shteteve të Bashkuara, OSBE-së dhe Organizatës së Traktatit të Atlantikut të Veriut (NATO), duke kulmuar me nënshkrimin e një zgjidhjeje politike të gjerë, Marrëveshja Kornizë e Ohrit (MKO) në gusht 2001.⁷² Maqedonia e Veriut është anëtare e Kombeve të Bashkuara, NATO-s, OSBE-së, Këshillit të Evropës dhe u shpall vend kandidat për në BE në dhjetor 2005. Në vitin 2020, Këshilli i Çështjeve të Përgjithshme të BE-së vendosi për hapjen e negociatave të anëtarësimit dhe në korrik 2022 u mbajt Konferenca Ndërqeveritare për negociatat e anëtarësimit me Maqedoninë e Veriut dhe Komisioni filloi procesin e shqyrtimit.

Maqedonia e Veriut renditet në vendin e 78 nga 191 vende të përfshira në **Indeksin e Zhvillimit Njerëzor (IZHNJ)**,⁷³ me një rezultat IZHNJ prej 0.770. Ky rezultat e vendos vendin me ato me zhvillim të lartë njerëzor (kohorta e dytë më e mirë), megjithatë Maqedonia e Veriut është në pozitën më të ulët nga të gjitha vendet e rajonit (vendet e ish-Jugosllavisë, si dhe Bullgaria, Greqia dhe Shqipëria). Ndërmjet viteve 2010-2020, **Indeksi i Kapitalit Njerëzor (IKP)** për Maqedoninë e Veriut⁷⁴ lëvizte ndërmjet 0.54 dhe 0.56, që do të thotë se fëmijët e lindur në vitin 2023, do të jenë 56 për qind po aq produktivë në moshë madhore sa mund të kishin qenë po të gëzonin arsim të plotë dhe shëndet të plotë.⁷⁵ Kjo është më e ulët se mesatarja për rajonin

e Evropës dhe Azisë Qendrore dhe për vendet me të ardhura të mesme të larta.

Në **Indeksin e Zhvillimit Gjinor (IZHGJ)**, Maqedonia e Veriut shënon 0.945 (një pikë prej 1.00 përfaqëson barazinë gjinore), duke e vendosur atë në Grupin 3 (që korrespondon me vendet që konsiderohen të kenë barazi mesatare në arritjet e HDI midis grave dhe burrave).⁷⁶ Nga tre dimensionet e IZH Gj për Maqedoninë e Veriut, boshllëqet gjinore janë më të rëndësishmet në jetëgjatësinë (e cila është më e gjatë për gratë mesatarisht) dhe të ardhurat për frymë (që është dukshëm më e vogël për gratë sesa për burrat). Maqedonia e Veriut renditet në vendin e 37-të nga 170 vende në **Indeksin e Pabarazisë Gjinore (IPGJ)**, me një rezultat prej 0.134 (këtu, rezultati 1.00 përfaqëson nivelin më të lartë të pabarazisë në të gjitha dimensionet e matura).⁷⁷ Sipas IPGJ-së, gratë në Maqedoninë e Veriut janë veçanërisht të dobëta në dimensionet e pjesëmarrjes politike dhe të fuqisë punëtore.

Në **Indeksin e Barazisë Gjinore**, i cili mat progresin e barazisë gjinore në BE, Rezultati i Maqedonisë së Veriut prej 62 në 2019 ishte nën mesataren e BE-së prej 67.4.⁷⁸ Indeksi i Barazisë Gjinore 2022 shënon një rritje prej 2.5 pikësh, duke e vendosur Maqedoninë e Veriut vetëm 3.5 pikë prapa mesatares së BE-së (2021).⁷⁹ Përmirësimi vërehet kryesisht në fushat e “fuqisë”, “dijes” dhe “parasë”, ndërkohë që nuk ka përparim në fushën e “kohës” dhe vetëm një ndryshim i lehtë në fushën e “shëndetit”. Dallimi më domethënës me mesataren e BE-së është në domenet e “parasë” dhe “kohës”, të cilat janë përkatësisht 18.1 dhe 9.1 pikë prapa mesatares së BE-së.⁸⁰

Maqedonia e Veriut renditet e 69 (nga 146 vende) me një rezultat prej 0.716 në **Indeksin global të hendekut Gjinor** të Forumit Ekonomik Botëror (IGHGJ) 2022,⁸¹

⁷¹ Të gjitha referencat për Kosovën në këtë raport duhet të kuptohen se janë në kontekstin e rezolutës 1244 të Këshillit të Sigurimit të Kombeve të Bashkuara.

⁷² <https://www.osce.org/skopje/100622>

⁷³ UNDP, Raporti i Zhvillimit Njerëzor 2021/22: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf.

⁷⁴ https://databankfiles.worldbank.org/public/ddpext_download/hci/HCI_2pager_MKD.pdf

⁷⁵ OKB Maqedonia e Veriut, Analiza e Përbashkët e Vendit, Përditësim 2021.

⁷⁶ Shënim teknik 2021/22 HDR: https://hdr.undp.org/sites/default/files/2021-22_HDR/hdr2021-22_technical_notes.pdf

⁷⁷ <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index#/indicies/GII>

⁷⁸ Bashevska, M. 2019. Indeksi i Barazisë Gjinore për Maqedoninë e Veriut, UN Women.

⁷⁹ Bashevska, M. 2022. Indeksi i Barazisë Gjinore për Maqedoninë e Veriut, UN Women.

⁸⁰ [https://eige.europa.eu/about/eu-candidate-countries-and-potential-candidates/north-macedonia?language_content_entity=en#:~:text=North%20Macedonia%20published%20two%20Gender,%20dhe%20Para%20\(%2B2.2](https://eige.europa.eu/about/eu-candidate-countries-and-potential-candidates/north-macedonia?language_content_entity=en#:~:text=North%20Macedonia%20published%20two%20Gender,%20dhe%20Para%20(%2B2.2)

⁸¹ https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf

me renditjen më të ulët në pjesëmarrjen ekonomike dhe mundësitë dhe më të lartën në fuqizimin politik (rezultati prej 1.00 korrespondon ndaj barazisë gjinore). Indeksi Gratë, Paqja dhe Siguria 2021/2022 (GPS) e rendit Maqedoninë e Veriut në vendin e 44-të në mesin e 170 vendeve, një përkeqësim në krahasim me 2019/2020 (kur vendi renditej i 37),⁸² me përmirësim të ngadaltë ose pa përmirësim në kategori të tilla si normat diskriminuese, paragjykimet e të bijve⁸³ dhe dhuna nga partneri intim.⁸⁴ Vendi është shumë më i lartë se mesatarja globale për përfaqësimin e grave në parlament dhe për mungesën e diskriminimit ligjor dhe nuk ka pasur vdekje të raportuara nga dhuna e organizuar.⁸⁵ Me një rezultat prej 1.704, Maqedonia e Veriut renditet e 36 (nga 163 vende) në **Indeksin Global të Paqes (IGP) 2022**,⁸⁶ duke mbajtur vendin e parë ndër vendet e rajonit të Ballkanit Perëndimor. Treguesi i intensitetit të konfliktit të brendshëm ka pasur përmirësimin më të madh dhe tani është në nivelin më të ulët që nga viti 2016, ndërsa rezultati më i ulët është në treguesit për oficerët e sigurisë dhe policinë (numri për popullsi), paqëndrueshmëria politike dhe qasja në armë.

Kur bëhet fjalë për të drejtat dhe liritë politike dhe civile, Maqedonia e Veriut ende shihet si një vend pjesërisht i lirë, me një rezultat prej 67 nga 100 në renditjen e Lirisë në botë nga Freedom House 2022.⁸⁷ Sipas **Indeksit botëror për sundimin e ligjit** Rezultati i përgjithshëm për Maqedoninë e Veriut ka rënë nga 0.55 në 2015⁸⁸ në 0.53 që nga viti 2020, krahasuar me mesataren globale prej 0.55 dhe mesataren rajonale të Evropës Lindore dhe Azisë Qendrore prej 0.50 në 2022, duke e vendosur vendin në vendin e 63-të mes 140 vendeve dhe tretin në rajon (mes 14 vendeve). Maqedonia e Veriut renditet e 85 nga 180 vende në **Indeksin e perceptimit të korrupsionit** të Transparency International 2022⁸⁹ me një rezultat 40 nga 100, duke treguar një përmirësim të lehtë nga viti 2021 dhe 2020.

Sipas regjistrimit më të fundit të popullsisë (2021), 1.84 milionë njerëz jetojnë në Maqedoninë e Veriut, që është një rënie prej rreth 10 për qind në krahasim me regjistrimin e mëparshëm të vitit 2002. Rënia e

popullsisë është për shkak të faktorëve të shumtë, më i rëndësishmi prej të cilëve janë shkalla e lartë e emigracionit që nga viti 2009 dhe rënia e shkallës së lindshmërisë. Për herë të parë, ka më shumë gra se burra në Maqedoninë e Veriut, duke përbërë 50.4 për qind të popullsisë.⁹⁰ Familjet maqedonase kanë mesatarisht 3.1 anëtarë.⁹¹ Moshja mesatare e popullsisë në vitin 2021 ishte 41.7 për gratë dhe 39.9 për burrat; gratë jetojnë më gjatë se burrat me rreth katër vjet. Ndërsa pjesa e vajzave (0-14) në popullsi ra nga 24.1 për qind në 1994 në 16.3 për qind në 2021, ajo e grave të moshuara (65+) u rrit nga 9.3 për qind në 1994 në 18.6 për qind në 2020⁹². Në vitin 2018, gjithsej 12.1 për qind e popullsisë së moshuar jetonte vetëm, krahasuar me 32.5 për qind në BE (26), me përqindjen e grave të moshuara që jetonin vetëm më e lartë (17.7 për qind) sesa e burrave (7 për qind), dhe një përqindje më e madhe e grave të moshuara që jetojnë në lloje të tjera familjesh, me anëtarë të tjerë të familjes, miq ose njerëz të tjerë (36 për qind), krahasuar me burrat (15.2 për qind).⁹³

Maqedonasit etnikë përbëjnë 58.4 për qind të popullsisë, dhe shqiptarët etnikë përbëjnë 24.3 për qind, ndërsa pjesa tjetër e popullsisë përbëhet nga turqit, romët, serbët dhe pakicat e tjera.⁹⁴ Romët janë një nga grupet më të pafavorizuara në vend, veçanërisht gratë rome. Për shembull, shkalla e punësimit për gratë rome është dukshëm më e ulët se për gratë jo-rome, ndërsa gratë rome gjithashtu kanë incidencën më të lartë të martesës së fëmijëve dhe shtatzënisë adoleshente në Maqedoninë e Veriut - faktorë që kontribuojnë në shkallën e tyre më të ulët të përfundimit të arsimit formal dhe nën-përfaqësimi në tregun e punës. Informacion dhe të dhëna më të detajuara në lidhje me gratë dhe vajzat rome jepen në këtë Profil, aty ku është e nevojshme.

Që nga vitet 1990, Maqedonia e Veriut ka bërë përparim të konsiderueshëm në drejtim të zhvillimit ekonomik dhe integritit në tregjet globale. Duke qenë një ekonomi me të ardhura të mesme të larta, ajo ende përballet me një hendek të madh kur krahasohet me standardet e jetesës në BE: produkti i brendshëm bruto (GDP) për frymë ishte 42 për qind e mesatares së BE-27 në 2021, një rritje nga 38. për

⁸² <https://giwps.georgetown.edu/the-index/>

⁸³ "Paragjykimi i djalit" pasqyron një preferencë për djemtë, gjë që tregon diskriminim serioz ndaj vajzave dhe grave.

⁸⁴ Maqedonia e Veriut renditet më mirë se Bosnja dhe Hercegovina (56), Shqipëria (58), Kosova (77), ngjashëm me Malin e Zi (42) dhe më keq se Serbia (34).

⁸⁵ <https://giwps.georgetown.edu/wp-content/uploads/2021/11/WPS-Index-2021.pdf>

⁸⁶ <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/06/GPI-2022-web.pdf>

⁸⁷ <https://freedomhouse.org/country/north-macedonia/freedom-world/2022>

⁸⁸ <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2022/North%20Macedonia/>

⁸⁹ <https://www.transparency.org/en/countries/republic-of-north-macedonia>

⁹⁰ ESHS, Regjistrimi 2021.

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid.

⁹³ OBSH (2021) Të moshuarit dhe aksesit në kujdesin shëndetësor në Maqedoninë e Veriut, Kopenhagë: Zyra Rajonale e OBSH-së për Evropë, f.22.

⁹⁴ ESHS, Regjistrimi 2021. 7.2 për qind e popullsisë nuk u anketua dhe informacioni u mblodh nga burime administrative.

qind në vitin 2020.⁹⁵ Në përgjithësi, 21,8 për qind e popullsisë ishte në rrezik të varfërisë në vitin 2020, pa dallime domethënëse midis grave dhe burrave (21,9 për qind dhe 21,7 për qind, respektivisht).⁹⁶ Prindërit e vetëm me fëmijë (41.6 për qind në rrezik) dhe familjet me dy të rritur me tre ose më shumë fëmijë (45.6 për qind) kanë normat më të larta të rrezikut nga varfëria sipas familjeve.⁹⁷ Indeksi i **koeficientit të Xhinit** për pabarazinë e shpërndarjes së të ardhurave në vitin 2020 ishte 31.4 për qind.⁹⁸

Maqedonia e Veriut ka bërë përparime të rëndësishme në lidhje me barazinë gjinore dhe fuqizimin e grave, me një kornizë stabile ligjore kombëtare për zbatimin e angazhimeve ndërkombëtare në këtë fushë. Kushtetuta e vitit 1991 (neni 9) parashikon barazinë e të gjithë qytetarëve, pavarësisht nga gjinia, raca, ngjyra e lëkurës, origjina kombëtare dhe sociale, bindjet politike dhe fetare, pronësia dhe statusi shoqëror. Megjithatë, ndryshe nga kushtetutat e disa shteteve anëtare të BE-së, ajo nuk ka një dispozitë të veçantë për barazinë midis grave dhe burrave. Vendi ka ratifikuar Konventën për Eliminimin e të gjitha Formave të Diskriminimit Kundër Grave (CEDAW)⁹⁹ dhe Protokollin fakultativ në vitin 1994. Si nënshkruese e Deklaratës së Pekinit dhe Platformës për veprim (1995),¹⁰⁰ Maqedonia e Veriut u zotua për zbatimin e saj në të Konferencën e katërt botërore të grave në shtator 1995. Në vitin 2019, vendi paraqiti Raportin e tij mbi aplikimin e Deklaratës së Pekinit dhe Platformës për veprim (1995) dhe rezultatet e sesionit të 2-të ^{special} të Asamblesë së Përgjithshme të OKB-së (2000) - Pekin + 25.¹⁰¹ Në vitin 2017, vendi ratifikoi Konventën e Këshillit të Evropës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave (Konventa e Stambollit),¹⁰² dhe në vitin 2022, Maqedonia e Veriut dorëzoi raportin e saj të parë në Grupin e ekspertëve për veprim kundër dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje (GREVIO).¹⁰³ Vendi ka një kornizë ligjore kombëtare për mbrojtjen e të drejtave të grave dhe barazinë gjinore, me tre ligje kyçe në qendër: Ligjin për mundësi të barabarta

për gratë dhe burrat, i miratuar në vitin 2006 dhe i ndryshuar në vitin 2012,¹⁰⁴ Ligji për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi i miratuar në vitin 2020¹⁰⁵ dhe Ligji për parandalimin dhe mbrojtjen nga dhuna ndaj drave dhe dhuna në familje miratuar në vitin 2021.¹⁰⁶ Për më tepër, disa dokumente kombëtare strategjike dhe politikash janë krijuar për të avancuar Profilin në vend, kryesisht Strategjia kombëtare për barazinë gjinore 2022-2027,¹⁰⁷ Plani kombëtar i veprimit për zbatimin e Konventës së Stambollit (2018-2023),¹⁰⁸ Plani i dytë kombëtar i veprimit për zbatimin e Rezolutës 1325 të Këshillit të Sigurimit të OKB-së për gratë, paqen dhe sigurinë (2020-2025).¹⁰⁹

Mekanizmat institucionalë për avancimin e barazisë gjinore

Sa i përket mekanizmave institucionalë, Sektori për mundësi të barabarta, i cili funksionon në kuadër të Ministrisë së Punës dhe Politikës Sociale (MPPS), është përgjegjës për koordinimin dhe zbatimin e Ligjit për mundësi të barabarta për gratë dhe burrat (2012). Përderisa lista e detyrave të caktuara me ligj MPPS-së është e gjerë, burimet financiare dhe njerëzore që i janë ndarë ministrisë për zbatimin e këtyre detyrave janë të kufizuara.¹¹⁰ Sipas Ligjit për Mundësi të Barabarta, të gjitha organet e administratës publike duhet të caktojnë një koordinator dhe zëvendës koordinator për mundësi të barabarta, të cilët të gjithë duhet të raportojnë çdo vit në Sektorin për mundësi të barabarta në MPPS me informata relevante për situatën lidhur me progresin në barazinë gjinore. dhe monitorimin e zbatimit të Strategjisë Kombëtare për Barazinë Gjinore dhe politikave dhe strategjive të tjera përkatëse. Në nivel lokal, në këshillat komunalë janë krijuar Komisione për mundësi të barabarta për gratë dhe burrat . Anëtarët e Komisioneve për Mundësi

⁹⁵ Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/bookmark/461f3dd9-d3de-42e4-b12b-74ec5858dcc4?lang=en>

⁹⁶ ESHS, Treguesit e varfërisë në Laeken , 2020, njoftim për lajmet: https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/4.1.22.40_mk.pdf

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>

¹⁰⁰ <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>

¹⁰¹ https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/CSW/64/National-reviews/North_Macedonia.pdf

¹⁰² <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/text-of-the-convention>

¹⁰³ <https://rm.coe.int/grevio-inf-2022-5-state-report-north-macedonia/1680a618d5>

¹⁰⁴ Gazeta Zyrtare e RM nr. 6/12, në dispozicion në: <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/ZEM%205%2009%202011%20L.pdf>

¹⁰⁵ Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut nr. 258/2020, në dispozicion në: <https://bit.ly/3vBZUW>

¹⁰⁶ Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut nr. 24/2021, në dispozicion në: <https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2021/1a28a922f364401e94935d4d694b9d75.pdf>

¹⁰⁷ <https://bit.ly/3m91h1W>

¹⁰⁸ https://mtsp.gov.mk/pocetna-ns_article-nacionalniot-plan-za-sproveduvanje-na-konvencijata-za-sprecuvanje-i-borba-protiv-nasilstvoto-vrz-zen.nsp

¹⁰⁹ <https://www.globalwps.org/data/MKD/files/2020-2025.pdf>

¹¹⁰ OSBE. 2020. Gjinja ka rëndësi! Manual për deputetët dhe stafin parlamentar për Barazinë Gjinore dhe Fuqizimin e Grave, f.20.

të Barabarta në nivel komunal zgjidhen këshilltarë dhe përbërja e tyre ndryshon çdo katër vjet. Sfidat kryesore institucionale me të cilat përballet sektori publik, përfshirë makinerinë gjinore, janë kapaciteti i tij i kufizuar për t'u përballur në mënyrë efektive me punën e gjerë që kërkohet për monitorimin dhe zbatimin e masave për barazinë gjinore, si dhe komunikimi, koordinimi, burimet e pamjaftueshme teknike dhe financiare të ndara për funksionimin e makinerisë kombëtare gjinore.¹¹¹

Si republikë parlamentare, Parlamenti me 120 vende të Maqedonisë së Veriut zgjidhet me përfaqësim proporcional për mandate katërvjeçare. Presidenti zgjidhet deri në dy mandate pesëvjeçare me votim të drejtpërdrejtë popullor. Kuvendi njëdhomësh zgjedh Kryeministrin, i cili është kryetar i qeverisë dhe ka më shumë pushtet ekzekutiv. Në Kuvendin e Maqedonisë së Veriut Komisioni për mundësi të barabarta për gratë dhe burrat, i cili përbëhet nga përfaqësues të të gjitha partive politike, ka rolin e sigurimit të ligjeve me ndjeshmëri gjinore dhe mbikëqyrjen e zbatimit të detyrimeve ndërkombëtare dhe legjislationit kombëtar. I themeluar në vitin 2003, Klubi parlamentar i grave është një organ informal konsultativ në Parlament për promovimin e të drejtave të grave. Me miratimin e Rregullores për organizimin dhe shtrirjen e punës së Klubit në vitin 2019, Klubi mori trajtim më formal, por për të rritur ndikimin e tij në proceset politike, Klubi do të duhej të zyrtarizohej plotësisht.¹¹²

Përveç Avokatit të popullit, Komisioni për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi (KPMĐ) është një mekanizëm i rëndësishëm për mbrojtjen e të drejtave të grave, luftimin e diskriminimit dhe promovimin e barazisë. Kompetencat e KPMĐ-së mbulojnë si sektorin privat ashtu edhe atë publik, për dallim nga ato të Avokati të popullit të cilat janë të kufizuara në sektorin publik.

Statistikat dhe të dhënat gjinore

Enti Shtetëror i Statistikave (ESHS) është koordinatori i sistemit statistikor të vendit dhe përgjegjës për prodhimin dhe shpërndarjen e statistikave gjinore, në

përputhje me Ligjin për Statistikat Shtetërore,¹¹³ Ligjin për mundësi të barabarta të grave dhe burrave,¹¹⁴ dhe Ligjin për mbrojtje nga dhuna ndaj grave dhe dhuna në familje,¹¹⁵ dhe ligje dhe strategji të tjera relevante, si dhe angazhime ndërkombëtare të ndërmarra nga Maqedonia e Veriut. ESHS përcakton metodologjitë dhe standardet statistikore që do të zbatohen në Maqedoninë e Veriut dhe siguron mbrojtjen e të dhënave të mbledhura nga individë dhe persona juridikë.¹¹⁶

Sipas Ligjit për mundësi të barabarta për gratë dhe burrat (neni 18), të gjitha subjektet juridike private dhe shtetërore janë të detyruara të mbledhin, regjistrojnë dhe përpunojnë të dhëna statistikore, të prodhojnë të dhëna të ndara sipas gjinisë dhe t'i dorëzojnë ato rregullisht në ESHS. Plani Strategjik i Entit Shtetëror të Statistikave për vitet 2022-2024¹¹⁷ ofron një kuadër sipas të cilit ESHS-ja përcakton prioritetet e saj bazë, qëllimet dhe programet e zhvillimit që synojnë integrimin në Sistemin Statistikor Evropian, forcimin e mjedisit institucional dhe infrastrukturës statistikore, zhvillimin e partneriteteve strategjike dhe menaxhimin e cilësisë.¹¹⁸

Publikimi kryesor i ESHS-së për treguesit gjinorë është “Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut”,¹¹⁹ i cili është prodhuar rregullisht për më shumë se dy dekada, që nga viti 2000, dhe ofron të dhëna për disa fusha. ESHS gjithashtu kryen rregullisht anketa të bazuara në popullatë për një sërë temash, të tilla si Anketa e grupeve me shumë tregues (MICS), Anketa e forcës punëtore (AFP), Anketa mbi të ardhurat dhe kushtet e jetesës (AAKJ) dhe të tjera. Të dhënat nga shumë prej këtyre anketave janë të ndara sipas gjinisë, nëse jo tërësisht, të paktën për disa tregues kyç.¹²⁰ Të dhënat e anketës janë përgjithësisht të disponueshme në botime të veçanta, por ato nuk janë përsëritur vazhdimisht në “Gratë dhe burrat në Maqedoninë e Veriut”. Kështu, trupi i statistikave gjinore të prodhuara nga ESHS shpërndahet në disa publikime dhe ndërkohë që të dhënat specifike gjinore mund të qasen përmes një baze të të dhënave në internet, ato nuk janë të konsoliduara.¹²¹

Një përmbledhje e statistikave ekzistuese gjinore për Maqedoninë e Veriut zbulon se disa nga të dhënat janë marrë nga regjistrimet dhe anketat e rregullta të ESHS-së, ndërsa disa nga burimet administrative.

¹¹¹ Raporti i Qeverisë së Republikës së Maqedonisë së Veriut për zbatimin e Deklaratës së Pekinit dhe Platformës për Veprim (1995) dhe rezultatet e Sesionit të Dytë Special të Asamblesë së Përgjithshme të OKB-së (2000) - Pekin +25, 30 prill 2019.

¹¹² Jovanova, E. 2019. Numri dhe bashkëpunimi mbipartiak i deputetëve si faktor për forcimin e ndikimit të tyre, Instituti Parlamentar, Kuvendi i RSM.

¹¹³ Gazeta Zyrtare e RM-së nr. 54/1997, 21/2007, 51/2011, 104/2013, 42/2014, 192/2015, 27/16, 83/18, 220/18, 31/20.

¹¹⁴ Gazeta zyrtare e RM nr. 6/12, 166/14.

¹¹⁵ Gazeta Zyrtare e Republikës së Veriut Maqedonia nr. 24/2021.

¹¹⁶ UN Women. 2022. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut – Një portret statistikor i tendencave në barazinë gjinore.

¹¹⁷ https://www.stat.gov.mk/pdf/StrateskiPlan/StrategijskiPlan_2022-2024_mk.pdf

¹¹⁸ UN Women. 2022. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut – Një portret statistikor i tendencave në barazinë gjinore.

¹¹⁹ <https://www.stat.gov.mk/PublikaciiPoOblast.aspx?id=23&rbrObl=37>

¹²⁰ UN Women. 2022. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut – Një portret statistikor i tendencave në barazinë gjinore.

¹²¹ Ibid.

Shembuj për këtë të fundit përfshijnë statistikat e pagave nga Zyra e të Ardhurave Publike, të dhënat arsimore nga Ministria e Arsimit dhe Shkencës, të dhënat për dhunën ndaj grave nga Ministria e Brendshme dhe Qendrat për punë sociale, ndër të tjera. Një dobësi e të dhënave administrative është se prodhuesit e të dhënave zyrtare nuk ndjekin domosdoshmërisht një qasje sistematike ose të koordinuar, duke e bërë të vështirë krahasimin e të dhënave nga burime të ndryshme.

Bazuar në një përmbledhje të të dhënave të disponueshme, nga 82 treguesit e OZHQ të lidhura me gjininë të identifikuar brenda kornizës globale të treguesve për Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm, nga një total prej 231 treguesish, të zhvilluar nga Grupi Ndër-agjencior dhe ekspertët për statistikat Gjimore,¹²² Maqedonia e Veriut ka prodhuar të dhëna vetëm për

rreth 40 për qind.¹²³ Mangësitë u identifikuan në fushat kryesore, në veçanti: dhuna ndaj grave, varfëria dhe përjashtimi social, gratë dhe siguria ushqimore dhe gratë në pushtetin lokal.

Si përmbledhje, Maqedonia e Veriut është mirë në rrugën drejt forcimit të sistemit të saj për mbledhjen, përdorimin, analizën dhe shpërndarjen e të dhënave të ndara sipas gjinisë. Megjithatë, mbeten disa sfida thelbësore. Ndër sfidat prioritare është rritja e koordinimit brenda sistemit kombëtar statistikor. Përmirësimi i koordinimit ndërmjet ESHS-së dhe prodhuesve të të dhënave administrative brenda ministrive dhe institucioneve të tjera shtetërore do të përmirësonte gjithashtu riorganizimin e statistikave përkatëse gjimore, do t'i bënte të dhënat të disponueshme për hartimin e politikave të bazuara në dëshmi dhe do të mundësonte aksesin e statistikave nga popullata e gjerë.

Tabela 1

Përmbledhje e disponueshmërisë së të dhënave për treguesit e OZHQ të lidhura me gjininë

OZHQ	Numri total i treguesve	Treguesit e OZHQ të lidhura me gjininë	Të dhëna të disponueshme për treguesit e OZHQ të lidhura me gjininë
1	13	7	4
2	14	4	2
3	28	16	16
4	12	9	8
5	14	14	8
6	11	2	0
7	6	2	0
8	16	7	7
9	12	1	1
10	14	1	1
11	14	3	2
12	13	0	0
13	8	2	0
14	10	0	0
15	14	0	0
16	24	11	9
17	14	2	1
TOTAL	231 ¹²⁴	82	59

Burimi: Matrica e hartës për treguesit e OZHQ-së lidhur me gjininë, e përgatitur në kuadër të projektit të UN Women "Mjeti për Barazinë Gjimore" në bashkëpunim me Entin Shtetëror të Statistikave (i pabotuar)

¹²² <https://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/>

¹²³ Burimi: Matrica e hartës për Treguesit e SDG të lidhura me gjininë, përgatitur në kuadër të projektit të UN Women GEF në bashkëpunim me Entin Shtetëror të Statistikave (i pabotuar).

¹²⁴ Numri i përgjithshëm përjashton treguesit që përsëriten nën dy ose tre objektiva të ndryshëm, shihni: <https://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/>

3

**PARTNERITETE
PËR BARAZI
GJINORE**

3. PARTNERITETE PËR BARAZI GJINORE

UN Women, Agjencia suedeze për bashkëpunim ndërkombëtar për zhvillim (Sida), Agjencia zvicerane për zhvillim dhe bashkëpunim, Delegacioni i BE-së në Maqedoninë e Veriut, Misioni i OSBE-së në Shkup, si dhe agjenci të tjera të OKB-së si UNICEF, UNHCR, UNDP dhe UNFPA, janë aktorët kryesorë ndërkombëtarë që punojnë në PBGVJ në Maqedoninë e Veriut. Programimi dhe koordinimi efikas i komunitetit ndërkombëtar, siguron mbështetje të mëtejshme për iniciativat për barazi gjinore.

Në Maqedoninë e Veriut ka 18 agjenci të OKB-së.¹²⁵ Puna e tyre është udhëhequr nga Korniza e Bashkëpunimit për Zhvillimin e Qëndrueshëm të OKB-së (KBZHQ) 2021-2025, me njëzet rezultate të dakorduara në katër fusha të fokusit strategjik që u përgjigjen nevojave të vendit dhe përdorin avantazhet krahasuese të OKB-së: prosperitet gjithëpërfshirës; shërbime cilësore për të gjithë; mjedis i shëndetshëm; dhe qeverisje të mirë.¹²⁶ Korniza e njeh barazinë gjinore, përfshirjen e grupeve të marginalizuara dhe të përjashtuara dhe qendrën e parimit Askush mos të anashkalohej - Leave No One Behind (LNOB), si ndërsektoriale në të gjitha fushat tematike dhe që shërben si një kriter kyç unikues për identifikimin dhe zbatimin e ndërhyrjeve programore nga sistemi i OKB-së në vend. Prandaj, KBZHQ fokusohet në adresimin e nevojave të grupeve më të cenueshme: të rinjtë që nuk janë në punësim, arsim ose trajnim (NAPT); gra dhe vajza nga bashkësitë etnike; gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara; gra të moshuara; komuniteti rom; fëmijët nga bashkësitë etnike dhe ata në rrezik; personat me aftësi të kufizuara; refugjatët, azilkërkuesit, migrantët, personat e zhvendosur brenda vendit (PZHBV) dhe personat pa shtetësi; personat lezbike, homoseksualë, biseksualë, transgjitorë dhe interseks (LGBTI); njerëzit në zonat rurale / fermerë të vegjël; dhe personat e moshuar.¹²⁷

Partneritetet strategjike me struktura të ndryshme qeveritare kanë qenë vendimtare për punën e OKB-së në avancimin e PBGVJ në Maqedoninë e Veriut, të udhëhequr nga UN Women. Gjatë zbatimit të Kornizës, OKB-ja ka luajtur një rol të rëndësishëm në ofrimin e mbështetjes për autoritetet në nivele të ndryshme në Maqedoninë e Veriut për të identifikuar

çështjet strategjike, për të siguruar përkushtimin dhe arritjen e standardeve normative (përmes programimit dhe zbatimit) dhe hartimi dhe shpallja e ligjeve, strategjive dhe politikave që nxisin barazinë gjinore.

Në Maqedoninë e Veriut, **UN Women** mbështet përpjekjet e qeverisë dhe shoqërisë civile për të përmbyshur angazhimet kombëtare dhe ndërkombëtare për barazinë gjinore, veçanërisht në miratimin e ligjeve dhe strategjive për të përmbyshur detyrimet e saj sipas CEDAW, Platformës për veprim të Pekinit, Konventës së Stambollit dhe atyre që rrjedhin nga BE. **acquis** dhe Agjendën 2030 për zhvillim të qëndrueshëm. Përparësi i është dhënë fushave të tilla shumë të rëndësishme si standardet normative, integrimi gjinor, buxhetimi i përgjegjshëm gjinor (BPGJ), eliminimi i dhunës ndaj grave (EDHG) dhe gratë në udhëheqje dhe qeverisje. Puna e gjerë e UN Women në Maqedoninë e Veriut përfshin mbështetjen e integritetit gjinor në rrugën (para) anëtarësimit të vendit në BE, duke synuar qeveritë qendrore dhe lokale për integrimin sistematik dhe të qëndrueshëm të perspektivës gjinore në të gjitha fazat e proceseve politike dhe buxhetore. Për më tepër, UN Women punon me zyrtarë publikë për të ofruar shërbime të përmirësuar të integruara të mbrojtjes dhe parandalimit të dhunës në familje. Për më tepër, në nivel sistematik, UN Women ka kontribuar në procese të shumta që lidhen me buxhetimin e përgjegjshëm gjinor (BPGJ), duke forcuar kapacitetet e punonjësve të administratës publike dhe strukturave të tjera në nivel qendror dhe lokal për të kuptuar dhe zbatuar BPGJ në planifikim, buxhetim dhe zbatim. proceset. Së fundi, UN Women mbështet zbatimin e angazhimeve kombëtare për të avancuar gratë në reformën e sektorit të sigurisë dhe në zbatimin e Planeve Kombëtare të Veprimit për Rezolutën 1325 të KS të OKB.

UNDP, në bashkëpunim me partnerët e OKB-së dhe komunitetin global, i ka dhënë përparësi barazisë gjinore si një aspekt thelbësor të punës së tyre në

¹²⁵ FAO, ILO, IOM, OHCHR, RCO, UN Women, UN-Habitat, UNDP, UNECE, UNEP, UNESCO, UNFPA, UNHCR, UNICEF, UNIDO, UNODC, UNOPS dhe WHO.

¹²⁶ <https://northmacedonia.un.org/en/100160-republic-north-macedonia-and-united-nations-sustainable-development-cooperation-framework>

¹²⁷ UNSDCF 2021-2025, f.12.

grupe të ndryshme. Kjo qasje përfshin dy komponentë kyç: integrimin e konsideratave gjinore në të gjitha programet dhe ndërhyrjet (integrimi gjinor) dhe zbatimin e iniciativave të synuara për fuqizimin e grave dhe vajzave. Përpjekje të konsiderueshme i kushtohen avancimit të politikave dhe shërbimeve publike të përgjegjshme ndaj gjinisë që ofrojnë për të gjithë qytetarët, duke promovuar masa që ofrojnë më shumë mundësi për gratë për të qenë më konkurruese në tregun e punës, duke përfshirë rritjen e pjesëmarrjes së grave në studimet dhe karrierën STEM, promovimin e komunitetit. modeletë bazuara që sigurojnë që gratë dhe burrat të formojnë dhe të përfitojnë nga zgjidhjet e krizave, si dhe të përmirësojnë reagimin ndaj dhunës me bazë gjinore.

Një nga kontributet e rëndësishme të UNICEF -it në parandalimin dhe eliminimin e stereotipeve dhe paragjykimëve ndaj grave dhe vajzave është rishikimi i kurrikulave shkollore nga pikëpamja gjinore, në bashkëpunim me Ministrinë e Arsimit, si në aspektin përmbajtësor ashtu edhe në atë vizual. UNICEF-i gjithashtu ka ngritur shqetësimin për mungesën e të dhënave të besueshme (të ndara sipas gjinisë) për të identifikuar problemet dhe për të matur varfërinë, veçanërisht për familjet beqare me kryefamiljare gra. Në vitin 2020, UNICEF-i përgatiti një analizë të situatës së grave dhe fëmijëve në Republikën e Maqedonisë së Veriut me qëllim që të identifikojë dhe adresojë pengesat dhe mundësitë për arritjen e plotë të të drejtave të të gjithë fëmijëve që jetojnë në Maqedoninë e Veriut, veçanërisht në lidhje me barazia dhe gjinia. Sfida për të gjithë aktorët kryesorë do të jetë institucionalizimi i praktikave më të mira të identifikuar.

UNFPA mbështet zbatimin e Ligjit për parandalimin dhe mbrojtjen kundër dhunës ndaj drave dhe dhunës në familje, të miratuar në janar 2021. Mbështetja është funksionalizuar përmes një Kornize të të qëndrueshme ligjore dhe politikash që është shumë-sektoriale, duke adresuar angazhimin e dhunuesve dhe duke përdorur median. Ai mbështet përmirësimet në aksesin dhe cilësinë e shërbimeve të ofruara nga të mbijetuarit, në një mënyrë shumësektoriale, si dhe të sistemit për mbledhjen dhe përdorimin e të dhënave në përputhje me standardet minimale të Sistemit të menaxhimit të informacionit për dhunën e bazuar në gjini. Për sa i përket shëndetit seksual dhe riprodhues (SSR), UNFPA mbështeti përpjekjet kombëtare për t'iu përgjigjur krizës së COVID-19 dhe për të siguruar vazhdimësi në ofrimin e shërbimeve cilësore të SRH, duke përfshirë përmes klinikave të

lëvizshme gjinekologjike që ofrojnë shërbime SRH të aksesueshme, të përballueshme, të pranueshme dhe cilësore për zonat rurale dhe popullsitë e largëta. Në përputhje me Strategjinë globale të OBSH-së për eliminimin e kancerit të qafës së mitrës, UNFPA fokusohet në këtë sëmundje të parandalueshme që është shkaku kryesor i vdekjeve në mesin e grave të moshës riprodhuese. UNFPA po forcon gjithashtu kapacitetet për kujdes efektiv perinatal që kontribuon drejtpërdrejt në përmirësimin e rezultateve shëndetësore të nënës dhe të porsalindurit

UNHCR bashkëpunon me Departamentin për Azil të Ministrisë së Punëve të Brendshme (MPB) dhe ka Marrëveshje partneriteti me MPPS-në. Fusha e punës mbulon shërbimet sociale, ndryshimet legislative, aksesin në shërbime për viktimat e dhunës së bazuar në gjini, azilkërkuesit dhe personat pa shtetësi, ndër të tjera. UNHCR-ja mbështet dhe bashkëpunon me OSHC-të që ofrojnë ndihmë juridike falas për azilkërkuesit.

BASHKIMI EVROPIAN: BE-ja është ofruesi më i madh i ndihmës financiare për Maqedoninë e Veriut, duke ndihmuar ekonominë në zbatimin e reformave që e afrojnë atë me acquis, veçanërisht në lidhje me forcimin e sundimit të ligjit dhe përmirësimin e punës së administratës publike. Mbështetja financiare e BE-së për ekonominë dhe rajonin është ofruar si nëpërmjet mbështetjes së përkohshme, si paketat e ndihmës për COVID-19, ashtu edhe përmes programeve dhe fondeve afatgjata të investimeve përmes Instrumentit për Asistencën e Para-Aderimit (IPA), kreditë e Bankës Evropiane të Investimeve, Grantet e Kornizës së Investimeve të Ballkanit Perëndimor dhe të tjera. Përveç gjithsej 1.2 miliardë euro të dhëna për Maqedoninë e Veriut nga BE-ja ndërmjet viteve 2007 dhe 2020 në kuadër të IPA I dhe II, BE-ja po jep 14.2 miliardë euro shtesë për rajonin nën IPA III për periudhën 2021-2027 për të përmirësuar sundimin i ligjit, të drejtat themelore dhe demokracia; rritja e qeverisjes së mirë, përafrimi me acquis, marrëdhëniet e fqinjësisë së mirë dhe komunikimi strategjik; përshtetimi i tranzicionit të agjendës së gjelbër dhe lidhjes së qëndrueshme; rritja e konkurrencës dhe rritja gjithëpërfshirëse; dhe mbështesin bashkëpunimin territorial dhe ndërkufitar.¹²⁸ Në vazhden e pandemisë COVID-19, Maqedonia e Veriut mori 220 milionë euro grante dhe financime nga paketa e Komisionit Evropian për Ndihmën Makro-Financiare (MPJ) prej 3 miliardë eurosh për zgjerim dhe partnerët e lagjes që synon të ndihmojë vendin të kufizojë pasojat ekonomike të pandemisë.¹²⁹

¹²⁸ OECD, Maqedonia e Veriut: Profili i Ekonomisë 2022.

¹²⁹ Ibid.

Delegacioni i BE-së (DBE) në Maqedoninë e Veriut e konsideron barazinë gjinore çështje ndërsektoriale e cila merret parasysh në të gjitha instrumentet financiare, si në zhvillim ashtu edhe në fazën e zbatimit. Përpjekjet e EUD janë në përputhje me Strategjinë e Komisionit Evropian për Barazinë Gjinore 2020-2025,¹³⁰ dhe Plani i tretë i veprimit gjinor i BE-së (PVGJ III),¹³¹ i cili paraqet rregulla të rrepta për zbatimin dhe monitorimin e integritimit gjinor në të gjitha veprimet e reja në marrëdhëniet e jashtme. GAP III është përshtatur më tej me kontekstin kombëtar përmes Planit zbatues në nivel vendi për Maqedoninë e Veriut (PZNV), i miratuar në vitin 2022.¹³² Plani krijon angazhime politike dhe programore për barazinë gjinore, me qëllim të përgjithshëm për të siguruar mbështetje për zbatimin efektiv të kornizat ligjore kombëtare dhe ndërkombëtare për barazinë gjinore dhe të drejtat e grave, integrimin e barazisë gjinore në integrimin në BE dhe asistencën para anëtarësimit dhe forcimin e mekanizmave institucionalë për barazinë gjinore në përputhje me standardet e BE-së. Për më tepër, Indeksi i parë i Barazisë Gjinore për Maqedoninë e Veriut,¹³³ i zhvilluar në kuadër të IPA-së dhe i financuar nga BE-ja, është një tregues i rëndësishëm i përbërë, që kontribuon në përsosjen e statistikave gjinore dhe përafrimin me metodologjinë e Eurostat-it.

Nëpërmjet programeve të saj, Delegacioni i Bashkimit Evropian mbështet përmirësimin e politikave, legjislationit dhe zbatimin e tij, duke inkurajuar veprime transformuese gjinore kundër stereotipeve dhe paragjyqimeve gjinore, duke përfshirë dhunën ndaj grave dhe vajzave. Përparimi i vendit drejt BE-së monitorohet çdo vit përmes Raportit të Progresit të BE-së. Nga perspektiva gjinore, Raportet e Progresit të Komisionit Evropian për Maqedoninë e Veriut ndryshojnë në nivelet e integritimit gjinor dhe vëmendjes ndaj barazisë gjinore. Ndërsa pati një përmirësim të përgjithshëm të dukshëm në integrimin gjinor në Raportin e 2020-ës,¹³⁴ viti 2021 tregon vëmendje të reduktuar ndaj çështjeve të barazisë gjinore.¹³⁵ Situata për sa i përket vëmendjes

ndaj çështjeve gjinore ishte në thelb e njëjtë në Raportin e vitit 2022 si në vitin 2021.¹³⁶

SUEDIA: Në nivel global, vetëm gjysma e mbështetjes totale të Agjencisë Suedeze për Bashkëpunim Ndërkombëtar për Zhvillim (Sida) kalon përmes organizatave shumëpalëshe dhe një e treta e buxhetit kanalizohet përmes agjencive të OKB-së.¹³⁷ Me këtë partneritet dhe mbështetje, Sida kontribuon në një zhvillim pozitiv për njerëzit që jetojnë në varfëri, brenda fushave tematike prioritare: demokracia, të drejtat e njeriut, mjedisi dhe klima, si dhe barazia gjinore dhe roli i gruas në zhvillim. Bashkëpunimi i Sida-s me OKB-në është rritur ndjeshëm gjatë dekadës së fundit, duke bashkëpunuar rregullisht me: UNDP, UNICEF, WFP, UNFPA, UN Women, UNOCHA, FAO dhe UNOPS.¹³⁸ Në vitin 2020, organizatat shumëpalëshe morën afërsisht 46 për qind të totalit të disbursimeve të Sida-s dhe 73 për qind e mbështetjes shumëpalëshe u kanalizua përmes organizatave të OKB-së, në vlerë prej afro 9 miliardë SEK (rreth 850 milionë USD), nga të cilat UN Women mori mbi 500 milion SEK (ose pak më shumë se 49 milion USD).¹³⁹

Strategjia për bashkëpunimin e reformave të Suedisë me Ballkanin Perëndimor dhe Turqinë për 2021-2027¹⁴⁰ siguron gjithsejt 5.6 miliardë SEK (rreth 547 milion USD) , nga të cilat aktivitetet e Sida në Ballkanin Perëndimor përbëjnë rreth 4.9 miliardë SEK (rreth 478 milion USD). Në Ballkanin Perëndimor, ndihma për zhvillimin e Suedisë fokusohet në kontributin në ndërtimin e lidhjeve më të ngushta midis vendeve dhe BE-së dhe në plotësimin e aktiviteteve të BE-së në lidhje me reformat themelore. Ndër të tjera, aktivitetet fokusohen në ndërtimin dhe forcimin e administratës publike transparente, të përgjegjshme, të pavarur dhe më efikase në nivel kombëtar dhe lokal; mbështetjen e shoqërisë civile në krijimin e dialogut gjithpërfshirës, duke promovuar respektin për demokracinë dhe duke kontribuar në rritjen e besimit në shoqëri; zhvillimi i mundësive për punësim me kushte të mira pune; dhe duke i dhënë përparësi

¹³⁰ Komisioni Evropian, 5.3.2020, Një Union i Barazisë: Strategjia e Barazisë Gjinore 2020-2025, COM(2020) 152 përfundimtar.

¹³¹ Së bashku drejt një Bote të Barabartë Gjinore – Plani i Veprimit Gjinor i BE-së III, një Agjendë ambicioze për Barazinë Gjinore dhe Fuqizimin e Grave në Veprimin e Jashtëm të BE-së.

¹³² https://www.eeas.europa.eu/delegations/republic-north-macedonia/eu-gender-action-plan-iii-country-level-implementation-plan_en?s=229

¹³³ <https://eige.europa.eu/news/north-macedonia-publishes-its-own-gender-equality-index>

¹³⁴ Kvinna till Kvinna , A është gota gjysmë e mbushur apo gjysmë bosh? - Analiza gjinore e Raporteve të KE-së për vendin 2020 për Ballkanin Perëndimor.

¹³⁵ Kvinna till Kvinna , Një thurje në kohë kursen nëntë – Analiza gjinore e Raporteve të KE-së për vendin 2021 për Ballkanin Perëndimor.

¹³⁶ Kvinna till Kvinna , Një thurje në kohë kursen nëntë – Analiza gjinore e Raporteve të Vendeve të KE-së 2022 për Ballkanin Perëndimor.

¹³⁷ <https://cdn.sida.se/publications/files/sida62386en-sidas-support-to-united-nations-organisations.pdf>

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ <https://www.government.se/globalassets/regeringen/dokument/strategy-reform-cooperation-western-balkans-and-turkey-2021-27.pdf>

grupeve të marginalizuara. Në fushën e barazisë gjinore, aktivitetet e Sida-s fokusohen në reduktimin e diskriminimit gjinor, forcimin e fuqizimit ekonomik dhe të drejtave të grave, dhe mbështetjen e grave mbrojtëse të të drejtave të njeriut, rritjen e ndikimit dhe pjesëmarrjes së grave në proceset politike dhe rritjen e aksesit dhe respektimin e shëndetit të tyre seksual dhe riprodhues. dhe të drejtat, duke përfshirë përpjekjet për të luftuar dhunën seksuale dhe me bazë gjinore dhe ndryshimin e normave shoqërore.

Në Maqedoninë e Veriut, Suedia është duke e përqendruar programin e saj të bashkëpunimit dhe zhvillimit në demokraci, të drejtat e njeriut, sundimin e ligjit, klimën dhe mjedisin, dhe paqen, si dhe mbështetjen e procesit të anëtarësimit të vendit në BE.¹⁴¹ Ndihma e përgjithshme zhvillimore për Maqedoninë e Veriut në vitin 2021 arriti në 8,49 milionë USD, me 1,08 milionë USD mbështetje për UNDP-në, 1,05 milionë USD për UN Women, pak më shumë se 790,000 USD për UNICEF-in dhe pak më pak se 750,000 USD për UNOPS.¹⁴² Promovimi i barazisë gjinore dhe fuqizimit të grave ka qenë një temë kryesore brenda kornizës së bashkëpunimit të Suedisë, me një fokus thelbësor në barazinë gjinore, fuqizimin e grave dhe kundër dhunës ndaj grave. Mbështetja për organizatat lokale që punojnë në promovimin e të drejtave të grave, luftimin e DHBGJ-së, nxitjen e pjesëmarrjes politike të grave dhe mbrojtjen e të drejtave seksuale dhe riprodhuese të grave, shtrihet përmes Fondacionit Kvinna till Kvinna . Nëpërmjet organizatës We Effect, Sida mbështet organizatat lokale që punojnë në zonat rurale për të promovuar sipërmarrjen, konkurrencën dhe produktivitetin, dhe punon për të siguruar që më shumë njerëz në zonat rurale, veçanërisht gratë dhe të rinjtë, të gjejnë punë. Për më tepër, Suedia mbështet Qendrën e Gjenezës për Qeverisjen e Sektorit të Sigurisë (DCAF), e cila punon për të reformuar dhe rritur kontrollin demokratik të shërbimeve të sigurisë dhe inteligjencës në vend.

ZVICRA Bashkëpunimi Jugor dhe Global i Agjencisë Zvicerane për Zhvillim dhe Bashkëpunim (SDC) globalisht, përmes më shumë se 500 programeve dhe projekteve fokusohet në 10 fusha tematike, duke përshtatur prioritetet e saj sipas nevojave të 21 vendeve dhe rajoneve partnere të bashkëpunimit. me barazinë gjinore si temë ndërsektoriale.¹⁴³ Mjetet financiare të

dhëna për bashkëpunimin ndërkombëtar u rritën në mënyrë të qëndrueshme deri në vitin 2015, për të arritur objektivin e Parlamentit zviceran prej 0.5 për qind të ndihmës zyrtare për zhvillim, duke ngecur nga viti 2015 deri në vitin 2020, kur pati një rritje të fondeve që lidhen me kreditë shtesë për të mbështetur përpjekjet ndërkombëtare për zbutur efektet e pandemisë COVID-19.¹⁴⁴ Që nga anëtarësimi në OKB në shtator 2002, Zvicra ka qenë një anëtare aktive, duke marrë pjesë në proceset e gjera të vendimmarrjes së politikave për agjencitë e ndryshme të OKB-së dhe për bashkëpunimin ndërkombëtar për zhvillimin në tërësi.¹⁴⁵

Bashkëpunimi zviceran mbështet Ballkanin Perëndimor në tranzicionin e tyre drejt një ekonomie sociale të tregut dhe demokracisë, duke ndihmuar në rivendosjen e stabilitetit dhe përmirësimin e mundësive për njerëzit.¹⁴⁶ Zvicra ka mbështetur tranzicionin politik, social dhe ekonomik të Maqedonisë së Veriut që nga viti 1992. Zvicra ishte një nga më të mëdhenjtë dhe më të angazhuarit në mesin e numrit të kufizuar të donatorëve dypalësh me 21 milionë CHF (rreth 24 milionë USD) në vitin 2019 në mesin e asistencës zyrtare për zhvillim nga Komiteti për asistencë për zhvillim (DAC) i organizatës për bashkëpunim ekonomik dhe zhvillim (OECD-DAC) në Maqedoninë e Veriut (rreth 67 milionë USD në 2018).¹⁴⁷ Në vitin 2020, shpenzimet totale të Zvicrës në Maqedoninë e Veriut ishin 17,6 milionë CHF (rreth 20,2 milionë USD), nga të cilat 12,5 milionë CHF (rreth 14,4 milionë USD) u ndanë përmes SDC-së dhe 5,1 milionë CHF (rreth 5,9 milionë USD) u ndanë përmes Divizionit për bashkëpunim ekonomik dhe Zhvillim të Sekretariatit shtetëror për çështje ekonomike (SECO).¹⁴⁸

Bashkëpunimi zviceran në Maqedoninë e Veriut është në linjë me reformat e drejtuara nga BE-ja dhe përpjekjet e lokalizuara të vendit për të arritur OZHQ-të, duke ndjekur ndryshime në fushat e zhvillimit ekonomik, mjedisit dhe ndryshimeve klimatike, zhvillimit njerëzor dhe ndërtimit të paqes dhe qeverisjes.¹⁴⁹ Qëllimi i përgjithshëm i bashkëpunimit zviceran në Maqedoninë e Veriut është të mbështesë vendin për të ndërtuar një demokraci shoqërore gjithëpërfshirëse dhe ekonomi tregu, duke siguruar njëkohësisht qeverisje të shëndoshë të burimeve natyrore dhe qëndrueshmëri ndaj ndryshimeve klimatike.¹⁵⁰ Barazia gjinore konsiderohet si temë transversale në kuadër të Programit të Bashkëpunimit Zviceran

¹⁴¹ <https://www.sida.se/en/sidas-international-work/countries-and-regions/north-macedonia>

¹⁴² Marrë nga faqja e internetit Openaid: <https://openaid.se/en/activities?filter=2022,MK,SE-6,,,false,të gjitha>

¹⁴³ Bashkëpunimi Ndërkombëtar Zviceran – Raporti Vjetor 2020.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ <https://www.eda.admin.ch/deza/en/home/partnerships-mandates/partnerships-multilateral-organisations/un-agencies.html>

¹⁴⁶ Bashkëpunimi Ndërkombëtar Zviceran – Raporti Vjetor 2020.

¹⁴⁷ Programi i Bashkëpunimit Zviceran në Maqedoninë e Veriut 2021-2024.

¹⁴⁸ Bashkëpunimi Ndërkombëtar Zviceran – Raporti Vjetor 2020.

¹⁴⁹ Programi i Bashkëpunimit Zviceran në Maqedoninë e Veriut 2021-2024.

¹⁵⁰ Ibid., f.13.

an 2021-2024, që do të integrohet sistematikisht në analiza dhe në hartimin, zbatimin dhe monitorimin e të gjitha projekteve/programave zvicrane në Maqedoninë e Veriut. Vëmendje e veçantë i kushtohet masave për fuqizimin e grave për të forcuar rolet e tyre dhe për të rritur praninë e tyre në qeverisje, politikë dhe ekonomi, duke pranuar rolin kyç të treguesve, objektivave dhe të dhënave të ndara sipas gjinisë në matjen dhe mbylljen e boshllëqeve gjinore.¹⁵¹ Rezultati 1.1 i portofolit të qeverisjes demokratike të Programit është fokusuar veçanërisht në vendimmarrje transparente dhe efikase dhe praktike të menaxhimit të financave publike gjithëpërfshirëse, të përgjegjshme ndaj gjinisë.¹⁵² Për më tepër, përveç programeve të dedikuara për të mos lënë askënd pas (LNOB), të gjitha projektet/programet duhet të hartohen sipas qasjes mos bëj dëm. Në kontekstin e bashkëpunimit zvicran në Maqedoninë e Veriut, grupet që konsiderohen të rrezikuara për të “mbetur prapa” përfshijnë njerëzit që jetojnë në zonat rurale, dhe veçanërisht fermerët në shkallë të vogël; gratë, dhe veçanërisht gratë nga pakicat etnike dhe nga zonat rurale; të rinjtë dhe veçanërisht të rinjtë në kategorinë JPAT; komuniteti rom; dhe personat që jetojnë me aftësi të kufizuara.¹⁵³

OSBE: Misioni i OSBE-së në Shkup mbështet Maqedoninë e Veriut në proceset e zhvillimit të legjislationit dhe politikave në lidhje me barazinë gjinore, duke filluar që nga zhvillimi i ligjit të parë për mundësi të barabarta për gratë dhe burrat (2006), amendamentet në 2012, si si dhe hartimi aktual i Ligjit të ri për Barazinë Gjinore dhe akteve nënligjore të tij. Integrimi gjinor përmirësohet përmes mbështetjes për zhvillimin e legjislationit dhe politikave kundër diskriminimit, duke përfshirë hartimin dhe miratimin e Ligjit të ri për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi,

krijimin dhe forcimin e KMDP-së si një mekanizëm dhe organ koordinues kombëtar për politikëbërjen dhe kapacitetet. ndërtimin e palëve kryesore të interesit. OSBE-ja ofron mbështetje të vazhdueshme për Akademinë për gjyqtarë dhe prokurorë, Komisionin shtetëror të zgjedhjeve dhe organe të tjera të administratës publike. Për më tepër, OSBE-ja ka mbështetur Kuvendin e Maqedonisë së Veriut që nga viti 2017, me prioritetet për të krijuar një asamble më të pavarur dhe përfaqësuese që përfshin perspektivën gjinore në punën e saj dhe është përgjegjëse ndaj nevojave të qytetarëve.¹⁵⁴ Një nga kontributet më domethënëse të OSBE-së në lidhje me parandalimin e dhunës ndaj grave ishte sondazhi gjithëpërfshirës rajonal i prevalencës i kryer në vitin 2018, i cili përmirësoi kuptimin e çështjes së dhunës ndaj grave në rajon.¹⁵⁵

ORGANIZATAT E SHOQËRISË CIVILE: Gjatë disa dekadave, organizatat e shoqërisë civile (OSHC) kanë qenë katalizatori kryesor për promovimin e barazisë gjinore dhe avancimin e të drejtave të grave në të gjitha fushat. Duke filluar nga fuqizimi politik i grave e deri te fuqizimi i grave rurale, OSHC-të kanë parë rezultate të rëndësishme dhe kanë gjeneruar praktikatat më të mira. Organizatat e grave kanë qenë në ballë në avokimin e ndryshimeve në Kodin Zgjedhor, ratifikimin e Konventës së Stambollit, si dhe përparime të tjera të rëndësishme në politikatat dhe masat e barazisë gjinore. Nga 69 rrjetet e identifikuara të shoqërisë civile në Maqedoninë e Veriut, barazia gjinore është fusha kryesore e punës për rreth 7.3 për qind, ndërsa 33 për qind të tjera të rrjeteve, duke përfshirë rrjetet që fokusohen në demokracinë dhe sundimin e ligjit, mbrojtjen e personave të marginalizuar, mbrojtjen sociale, dhe antidiskriminimi, përfshijnë barazinë gjinore në punën e tyre.¹⁵⁶

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ OSBE. 2020. Çështjet Gjinore! Manuali për deputetët dhe stafin parlamentar për Barazinë Gjinore dhe Fuqizimin e Grave.

¹⁵⁵ <https://www.osce.org/VAWsurvey/publications?page=1>

¹⁵⁶ Chaushoska, J. 2019. Identifikimi i rrjeteve në Republikën e Maqedonisë së Veriut.

4

**GJETJET
KRYESORE**

4. GJETJET KRYESORE

4.1. Qeverisja dhe pjesëmarrja në jetën publike

Tabela 2

Treguesit e OZHQ mbi pjesëmarrjen politike të grave në vendimmarrje

Treguesi	Të dhënat e mëparshme të disponueshme	Të dhënat më të fundit të disponueshme
5.5.1: Përqindja e vendeve të mbajtura nga gratë në (a) parlamentet kombëtare dhe (b) qeveritë lokale	<p>Gratë deputete të Kuvendit të Maqedonisë së Veriut:</p> <p>32% (2016), 33% (2014), 31% (2006, 2008 dhe 2011), 18% (2002), 8.4% (1998).</p> <ul style="list-style-type: none"> 6 kryetare komune nga 81 (Zgjedhjet lokale 2017) 4 kryetare komune nga 81 (Zgjedhjet lokale 2013) 0 kryetare komune nga 85 gra (Zgjedhjet lokale 2009) 3 gra kryetare komune nga 85 (Zgjedhjet lokale 2000) 0 kryetare komune nga 124 (Zgjedhjet lokale 1996) 	<p>41.7% gra deputete të Kuvendit të Maqedonisë së Veriut (zgjedhjet 2020); 42.5% (fillimi i 2023)</p> <p>19% gra në qeveri (kryeministra, zëvendëskryeministra dhe ministra)</p> <p>36,5% këshilltare gra në këshillat bashkiakë (zgjedhjet 2021)</p> <p>2 gra kryetare komune (2,5%) nga 81 (zgjedhjet lokale 2021)</p>
16.7.1: Përqindjet e pozicioneve në institucionet kombëtare dhe vendore, duke përfshirë (a) legjislativat; (b) shërbimin publik; dhe (c) gjyqësorin, krahasuar me shpërndarjet kombëtare, sipas gjinisë, moshës, personave me aftësi të kufizuara dhe grupeve të popullsisë	<p>Punonjësit në institucionet publike (2016):</p> <p>Femrat: 53.6%</p> <p>Meshkuj: 46.4%</p> <p>Burimi: MISA</p>	<p>Punonjësit në institucionet publike (2022):</p> <p>Femrat: 56.3%</p> <p>Meshkuj: 43.7%</p> <p>Mosha: 18-25 – 1.9%; 26-35 – 16.4%; 36-45 – 29.1%; 46-55 – 28.9%; 56-64 – 23.3%; mbi 64 - 0.3%</p> <p>Burimi: MISA</p> <p>Gratë gjyqtare profesionistë për të gjitha shkallët: 60.6% (2022)</p> <p>Gratë prokurore për të gjitha shkallët: 55.1% (2022)</p> <p>Burimi: Komisioni Evropian për Efikasitetin e Drejtësisë (CEPEJ)</p>

Korniza ligjore, institucionale dhe politike kombëtare

Ligji për mundësi të barabarta për gratë dhe burrat¹⁵⁷ parasheh që ofrimi i mundësive të barabarta duhet të realizohet përmes masave të përgjithshme (neni 5 dhe 6) dhe masave të veçanta (neni 7 dhe 8). Kështu, ligji përcakton detyrimin e institucioneve publike për t'u dhënë përparësi personave me kualifikim të barabartë që i përkasin gjinisë më pak të përfaqësuar, derisa të arrihet përfaqësimi i barabartë në të gjitha organet dhe në të gjitha nivelet në pushtetin legjislativ, ekzekutiv dhe gjyqësor, pushtetin vendor dhe publikun tjetër, institucionet dhe shërbimet. Parimi i veprimit afirmativ është transpozuar në Ligjin për marrëdhëniet e punës.¹⁵⁸

Për më tepër, Ligji për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi,¹⁵⁹ si *lex specialis*, inkorporon konceptin e masave afirmative horizontalisht në të gjithë sektorët, si masa të ndërmarra me qëllimin e vetëm për të eliminuar gëzimin e pabarabartë të të drejtave dhe lirive të njeriut deri në barazinë *de facto* të çdo personi ose arrihet grupi. Masat e tilla nuk konsiderohen diskriminuese, nëse një diferencim i tillë është i justifikuar dhe i drejtë, dhe mjetet e përdorura janë proporcionale, respektivisht, të përshtatshme dhe të nevojshme dhe të kufizuara kohore (neni 7).

Kodi Zgjedhor¹⁶⁰ parasheh që të paktën 40 për qind e kandidatëve në listat e partisë të jenë gra, që çdo tre mandate të paktën një mandat t'i takojë një gruaje dhe gjithashtu të paktën një vend për çdo dhjetë vende, si dhe zëvendësimin e detyrueshëm të grave deputete të zgjedhura me kandidatët e tjerë. Kjo vlen edhe për listat e kandidatëve për anëtarë të këshillave komunale dhe Këshillit të Qytetit të Shkupit (Kodi Zgjedhor, neni 155-a). Gjithashtu, Ligji për partitë Politike parasheh detyrimin e partive politike që t'i përmbahen parimit të barazisë gjinore në strukturat dhe funksionet partiake (neni 4). Për më tepër, Ligji për partitë politike¹⁶¹ parasheh detyrimin për partitë politike që t'i përmbahen parimit të barazisë gjinore në strukturat dhe pozitat partiake (neni 4).

Pasqyrë e tendencave aktuale në qeverisje dhe pjesëmarrje në jetën publike

Me gratë që përfaqësojnë 42.5 për qind të deputetëve në fillim të vitit 2023 (dhe 41.7 për qind pas zgjedhjeve të 2020), Maqedonia e Veriut është ndër 25 vendet në botë me përqindjen më të lartë të grave deputete dhe zë pozitën më të lartë midis vendeve në rajon.¹⁶² Përfaqësimi i grave në parlament është realizuar kryesisht nëpërmjet vendosjes së një kuote gjinore prej 30 për qind në vitin 2002, e cila u rrit në 40 për qind me ndryshimet në Kodin zgjedhor në 2015. Ndikimi i kuotave është i qartë kur merret parasysh pozitive trendi i rritjes së përfaqësimit të grave në parlament, nga 8.4 për qind pas zgjedhjeve në vitin 1998, 18 për qind në 2002, 31 për qind në zgjedhjet e 2006, 2008 dhe 2011, 33 për qind në 2014 dhe 32 për qind në vitin 201.¹⁶³ Megjithatë, në zonat dhe zyrat politike që janë jashtë kuotës, pabarazitë gjinore vazhdojnë. Gratë janë ende të nën-përfaqësuar në 21 komisionet aktuale parlamentare, nga të cilat vetëm gjashtë kryesohen nga gra (28.6 përqind). Vetëm një komision ka një strukturë të balancuar gjinore.¹⁶⁴ Dy organet brenda parlamentit që merren me çështjet gjinore janë Komisioni për mundësi të barabarta për gratë dhe burrat dhe Klubi i grave parlamentare, i cili është një organ joformal konsultativ për avancimin e grave. Në vitin 2023, Klubi i grave parlamentare shënon 20 vjet nga themelimi. Nga pavarësia e Maqedonisë së Veriut në vitin 1991 e deri më sot, janë emëruar dymbëdhjetë kryetarë të Kuvendit, të gjithë burra.¹⁶⁵

Të gjitha partitë më të mëdha politike në Maqedoninë e Veriut kanë forume të grave, struktura të veçanta për gratë, që synojnë forcimin e pjesëmarrjes politike të grave dhe hapësira për gratë që të shprehin shqetësimet, interesat dhe prioritetet e tyre. Megjithatë, është shumë e rrallë që gratë të zënë poste të udhëheqjes së partisë. Aktualisht, ka tri parti me një kryetare grua (DOM, PEP21 dhe Zëri për Maqedoninë) nga rreth 55 parti.¹⁶⁶ Ka barriera të shumta për gratë që aspirojnë për poste drejtuese

¹⁵⁷ Fletorja Zyrtare nr. 6/2012, 166/2014.

¹⁵⁸ Sipas Art. 6, grave dhe burrave duhet t'u ofrohen mundësi të barabarta dhe trajtim të barabartë në lidhje me: aksesin në punësim, duke përfshirë promovimin dhe formimin profesional dhe profesional të lidhur me punën; Kushtet e punës; pagesë të barabartë për punë të barabartë; skemat profesionale të sigurimeve shoqërore; mungesa nga puna; orari i punës dhe përfundimi i kontratës së punës, në dispozicion në: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/MONOGRAPH/71332/109716/F-1464727386/MKD71332%20Eng.pdf>

¹⁵⁹ Fletorja Zyrtare nr. 258/2020.

¹⁶⁰ Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë, nr. 40/2006; 136/2008; 148/2008; 155/2008; 163/2008; 44/2011; 51/2011; 142/2012; 31/2013; 34/2013; 14/2014; 30/2014; 196/2015; 35/2016; 97/2016; 99/2016; 136/2016; 142/2016; 67/2017; 125/2017; 35/2018; 99/2018; 140/2018; dhe 208/2018, dhe Vendimet e Gjykatës Kushtetuese U.nr. 87/2006, U.nr. 93/2014 dhe U.nr. 25.2017

¹⁶¹ Fletorja Zyrtare nr. 76/2004, 5/2007, 8/2007, 5/2008, 23/2013

¹⁶² <https://data.ipu.org/women-ranking?month=2&year=2023>

¹⁶³ IDSCS (2020) Substantiale ose sterile: Përfaqësimi parlamentar i grave në Republikën e Maqedonisë së Veriut (1990-2020).

¹⁶⁴ Kuvendi Kombëtar i Maqedonisë së Veriut, Asambleja e ndjeshme gjinore: <https://bit.ly/3nKmkIS>

¹⁶⁵ Kuvendi Kombëtar i Maqedonisë së Veriut: <https://www.sobranie.mk/former-presidents-of-the-assembly.nspx>

¹⁶⁶ Instituti Kombëtar Demokratik. 2020. Dhuna kundër grave në partitë politike në Maqedoninë e Veriut, Raport Vlerësimi, f. 10.

në politikë, që rrjedhin nga vlerat dhe paragjykimet mbizotëruese patriarkale, si dhe nga normat socio-kulturore dhe stereotipet gjinore që i vendosin gratë kryesisht në sferën shtëpiake dhe larg sferës publike.¹⁶⁷ Partive politike u mungojnë mbrojtjet themelore për gratë anëtare, aktiviste dhe përfaqësuese politike, dhe kështu ka pak ose aspak mbrojtje ose rregullore kundër diskriminimit, ngacmimit ose dhunës me bazë gjinore, në çfarëdo forme.¹⁶⁸ Për më tepër, gratë përjetojnë diskriminim sistematik brenda partive politike, siç shihet nga fakti se burrat janë në gjendje të përparojnë më lehtë në pozicionin e tyre në një parti politike, ndërsa gratë duhet të “dëshmojnë veten” se mund të përparojnë dhe zakonisht duhet të kenë nivele më të larta të arsimit sesa homologët e tyre meshkuj.¹⁶⁹

Në vitin 2022, Maqedonia e Veriut shënoi 0.715 (20 nga 146 vende) në Indeksin global të hendekut gjinor (IGHGJ), bazuar në numrin e grave në parlament, por shënoi vetëm 0.267 për gratë në poste ministrore (që korrespondon me një renditje prej 75)¹⁷⁰ duke treguar dallimin e konsiderueshëm në përfaqësimin e grave në degët e pushtetit ekzekutiv. Nga 21 anëtarët e qeverisë (kryeministri, zëvendëskryeministrat dhe ministrat), në janar 2023, vetëm katër ishin gra (një zëvendëskryeministre dhe tre ministra), duke e çuar përfaqësimin e grave në 19 për qind, që është dukshëm më e ulët¹⁷¹ se mesatarja e BE-së prej 33.4 për qind në vitin 2022.¹⁷² Nga 16 zëvendësministra të emëruar në Qeverinë e Maqedonisë së Veriut, vetëm dy janë gra (që nga janari 2023). Qeveria përfshin gjithashtu katër organe të pavarura dhe tri organizata administrative, pa asnjë grua në pozita udhëheqëse në asnjë nga këto organe.¹⁷³

Megjithatë, përkundër përfaqësimit të ulët të grave në pozitat ekzekutive, perceptimet publike janë kryesisht të favorshme ndaj grave si udhëheqëse. Një sondazh i kryer në vitin 2020 tregoi se 84 për qind e të anketuarve besojnë se duhet të ketë më shumë gra në poste politike; 79 për qind thonë se vendi duhet të ketë një grua kryeministre dhe 77 për qind përgjigjen se do të votonin për një grua presidente.¹⁷⁴

Pabarazitë gjinore në proceset e politikëbërjes janë më të dukshme në nivel lokal. Sa i përket pjesëmarrjes së grave në qeverisjen dhe jetën publike lokale, të dhënat tregojnë mungesë të vazhdueshme të grave si candidate dhe kryetare të zgjedhura në 81 njësitë e vetëqeverisjes lokale (NJVL) të Maqedonisë së Veriut (80 komuna dhe Qyteti i Shkupit). Nga viti 2005 deri në vitin 2020, numri i grave të zgjedhura si kryetare komune varionte nga asnjë në zgjedhjet e 2009 në gjashtë në zgjedhjet e 2017. Në vitin 2020, situata u përkeqësua, me vetëm dy gra të zgjedhura si kryetare komune nga 25 candidate gra, në të 81 komunat. Krahasuar, në zgjedhjet lokale të vitit 2017, nga 260 kandidatë për kryetare komune ishin vetëm 15 gra dhe u zgjodhën gjashtë gra.¹⁷⁵ Për sa i përket këshilltarëve të zgjedhur në zgjedhjet lokale të vitit 2021, nga gjithsej 1347 anëtarë të këshillave, 491 (36.5 për qind) ishin gra.¹⁷⁶ Këto shifra janë një tregues i qartë se nuk ka pasur përpjekje të konsiderueshme nga elitat politike për përfshirjen e grave në proceset vendimmarrëse në nivel lokal.¹⁷⁷

Nga ana tjetër, përfaqësimi i përgjithshëm i grave në gjyqësor paraqet një trend pozitiv sa i përket grave në pozitat vendimmarrëse. Gratë përbënin 60.6 për qind të të gjithë gjyqtarëve profesionistë në detyrë (299 gra dhe 194 burra) në vitin 2022.¹⁷⁸ Gratë përbëjnë më shumë se gjysmën e gjyqtarëve profesionistë në gjykatat e shkallës së parë dhe të dytë (gjykatat e apelit) dhe barazia gjinore ekziston në Gjykatën Supreme.¹⁷⁹ Për më tepër, gratë përfaqësojnë 47.1 për qind të kryetarëve të gjykatave së bashku (16 gra dhe 18 burra) dhe 62.7 për qind të të gjithë stafit jo-gjykatës që punojnë në gjykatat në Maqedoninë e Veriut.¹⁸⁰

Gratë janë gjithashtu të përfaqësuara mirë në shërbimin e prokurorisë publike, duke përbërë 55.1 për qind të të gjithë prokurorëve (103 gra dhe 84 burra në vitin 2022), por me një përqindje më të vogël në gjykatat e shkallëve më të larta.¹⁸¹ Gratë janë pak më pak se gjysma e drejtuesve të të gjitha njësive të prokurorisë (10 gra dhe 13 burra), por përfaqësimi i tyre zvogëlohet me rritjen e nivelit të gjykatës. Brenda shërbimit të prokurorisë publike, gratë përbëjnë 72.2 për qind të të gjithë stafit joprokuror.¹⁸²

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ Korunovska etj. 2015. Gratë në politikë: Rrugët drejt posteve publike dhe ndikimi në nivel lokal në Maqedoni, Reaktor – Hulumtim në Veprim.

¹⁷⁰ Forumi Ekonomik Botëror. 2022. Raporti Global Gender Gap.

¹⁷¹ Të dhënat e përpiluara nga autori duke përdorur statistikën zyrtare të Qeverisë së Maqedonisë së Veriut.

¹⁷² Indeksi i Barazisë Gjinore, i disponueshëm në: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2022/domain/power>

¹⁷³ Organet e pavarura: Agjencia për Rini dhe Sport, Agjencia e Migracionit, Agjencia e Ushqimit dhe Veterinarisë, Komisioni për Marrëdhënie me Bashkësitë Fetare dhe Grupet Fetare; Organizatat administrative: Instituti Gjeologjik, Arkivi Shtetëror, Enti Shtetëror i Statistikës.

¹⁷⁴ Topuzovska Latkovikj etj. 2020. Studimi i grave në Republikën e Maqedonisë së Veriut 2020/2021. Friedrich Ebert Stiftung, Shkup, fq.64.

¹⁷⁵ Rishikimi Vullnetar Kombëtar (VNR), Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm, Maqedonia e Veriut 2020.

¹⁷⁶ ESHZ. 2021. Raporti i rishikuar për Zgjedhjet Lokale 2021, f. 107.

¹⁷⁷ https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/blog/Gender_parity_in_political_life_EN.html

¹⁷⁸ Komisioni Evropian për Efikasitetin e Drejtësisë (CEPEJ), Ushtrimi për Vlerësimin e Maqedonisë së Veriut, Botim 2022.

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Ibid.

Tabela 3

Numri i gjyqtarëve profesionistë, sipas gjinisë dhe instancës në vitin 2022

	Gra	Burra
Numri total i gjyqtarëve profesionistë	299	194
Numri i gjyqtarëve profesionistë të shkallës së parë	232	144
Numri i gjyqtarëve profesionistë të shkallës së dytë (apelit).	56	39
Numri i gjyqtarëve profesionistë të Gjykatës Supreme	11	11

Burimi: Këshilli i Evropës, Komisioni Evropian për Efikasitetin e Drejtësisë (CEPEJ), Ushtrimi për Vlerësimin e Maqedonisë së Veriut, Botim 2022

Tabela 4

Numri i prokurorëve publikë, sipas gjinisë dhe instancës në vitin 2022

	Gra	Burra
Numri i përgjithshëm i prokurorëve publikë	103	84
Numri i prokurorëve të shkallës së parë	86	61
Numri i prokurorëve në shkallën e dytë (gjykata e apelit).	16	14
Numri i prokurorëve në nivel të Gjykatës Supreme	1	9

Burimi: Këshilli i Evropës, Komisioni Evropian për Efikasitetin e Drejtësisë (CEPEJ), Ushtrimi për Vlerësimin e Maqedonisë së Veriut, Botim 2022

Nga të gjithë punonjësit e administratës publike¹⁸³ në Maqedoninë e Veriut në vitin 2022 (gjithsejt 110,465), 56.3 për qind ishin gra dhe 43.7 për qind ishin burra.¹⁸⁴ Gratë përfaqësohen më së miri si personel gjyqësor (në gjykata dhe në shërbimet e prokurorisë publike, siç u përmend më lart), por kanë përfaqësimin më të ulët në ndërmarrjet publike (ku burrat përbëjnë 82.4 për qind të të punësuarve).¹⁸⁵ Ndarja e qartë e sektorëve të dominuar nga meshkujt dhe femrat është pasojë e modeleve dhe ideve të paracaktuara sociokulturore që përcaktojnë rolet gjinore dhe profesionet gjinore në shoqëri. Si punonjëse të administratës publike, gratë janë më të përfaqësuara në politikën e punës dhe sociale (82.9 për qind), në shëndetësi (72.7 për qind) dhe në arsim (66.7 për qind), ndërsa meshkujt përbëjnë një pjesë më të madhe të punonjësve

të sektorit publik në mjedis (89.3 për qind). cent), transporti (85.5 për qind) dhe bujqësia (82.2 për qind).¹⁸⁶ Analiza e mëtejshme e punonjësve të sektorit publik nxjerr në pah edhe faktin se gratë nëpunëse publike kanë nivele më të larta arsimore mesatarisht, pasi kanë përfunduar arsimin universitar, master dhe doktoraturë.¹⁸⁷ Megjithatë, pavarësisht nga numri më i madh i grave të punësuar në sektorin publik dhe nivelet e tyre më të larta të arsimit, ato mbajnë vetëm rreth 36 për qind të pozitave drejtuese.¹⁸⁸ Nuk ka të dhëna të ndara sipas gjinisë për punonjësit e administratës publike në pozicione drejtuese dhe të larta, gjë që është thelbësore për vlerësimin e mëtejshëm të ekzistencës së një "tavani prej qelqi"¹⁸⁹ që i pengon gratë të avancojnë në pozitat vendimmarrëse në sektorin publik.

¹⁸³ Duke përjashtuar punonjësit në Ushtri, Agjencinë e Inteligjencës, Agjencinë e Sigurisë Kombëtare, Ministrinë e Brendshme me organin e saj, Byronë e Sigurisë Publike, si dhe në organin në kuadër të Ministrisë së Financave, Drejtorinë e Inteligjencës Financiare, me status zyrtarët e autorizuar për të cilët në regjistrë është vetëm numri dhe jo struktura.

¹⁸⁴ MISA, Raporti vjetor i Regjistrimit të të punësuarve në sektorin publik, 2022.

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Rishikimi vullnetar kombëtar, Maqedonia e Veriut, 2020.

¹⁸⁹ "Tavani prej xhami" përkufizohet si "një pengesë artificiale dhe barriera të padukshme që luftojnë kundër aksesit të grave në pozitat më të larta vendimmarrëse dhe menaxheriale në një organizatë, qoftë publike apo private dhe në çfarëdo domeni". (EIGE: https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1099?language_content_entity=en)

Tabela 5

Përqindja e grave dhe burrave të punonjësve të sektorit publik, 2022

Lloji i institucionit	Gra (%)	Burra (%)
Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut	61.8	38.2
Institucionet publike	68.8	31.2
Ndërmarrjet publike	17.6	82.4
Ministritë	46.8	53.2
Komunat	42.1	57.9
Organet rregullatore	53.3	46.7
Organet e pavarura të administratës shtetërore	47.1	52.9
Banka Popullore e Republikës së Maqedonisë së Veriut	55.4	44.6
Kuvendi i Republikës së Maqedonisë së Veriut	63.9	36.1
Këshilli i Prokurorëve Publikë	75.0	25.0
Gjykatat	62.7	37.3
Këshilli Gjyqësor	66.7	33.3

Burimi: MISA, Regjistri i të punësuarve në sektorin publik 2022

Për sa i përket ndërlidhjes ndërmjet gjinisë dhe përkatësisë etnike, pabarazitë gjinore janë evidente në punësimin e grave të pakicave etnike në administratën publike. Marrëveshja Kornizë e Ohrit¹⁹⁰ thërret për përfaqësim adekuat dhe të drejtë të grupeve të pakicave etnike, e cila, në parim, duhet të nënkuptojë përfaqësim adekuat dhe të drejtë të grave dhe burrave nga grupet e pakicave etnike. Megjithatë, ky parim ka dështuar të adresojë çështjen e pabarazisë gjinore ndërmjet grupit të kandidatëve bazuar në përkatësinë e tyre etnike, dhe rezultati është përjashtimi i grave minoritare nga shërbimi publik. Për shembull, femrat maqedonase janë

më të përfaqësuara në sektorin publik në krahasim me meshkujt maqedonas, siç janë femrat nga komuniteti boshnjak dhe vllah. Ndryshe nga ky trend, femrat shqiptare (45.6 për qind), rome (30.4 për qind) dhe turke (44.1 për qind) janë më pak të përfaqësuara në krahasim me meshkujt nga të njëjtat grupe etnike (54.4 për qind, 69.7 për qind dhe 55.9 për qind, respektivisht).¹⁹¹ Në përgjithësi, gratë rome janë segmenti më pak i përfaqësuar i popullsisë në administratën publike kur të dhënat janë trekëndore sipas gjinisë dhe përkatësisë etnike. Veçanërisht në zyrat e drejtësisë, në Këshillin Gjyqësor nuk ka gra të përkatësisë etnike shqiptare, turke apo rome.

Tabela 6

Përqindja e punonjësve të sektorit publik sipas përkatësisë etnike dhe gjinisë, 2022

Përkatësia etnike	Gratë (%)	Burra (%)
Maqedonas	60.5	39.5
Shqiptar	45.6	54.4
Boshnjak	58.4	41.6
Vllah	58.8	41.2
Romë	30.4	69.6
Serb	57.2	42.8
Turq	44.1	55.9

Burimi: MSHIA, Regjistri i të punësuarve në sektorin publik 2022

¹⁹⁰ Marrëveshja paraqet një kornizë për sigurimin e së ardhmes së demokracisë së ish-Republikës Jugosllave të Maqedonisë dhe lejimin e zhvillimit të marrëdhënieve më të ngushta dhe më të integruara ndërmjet ish-Republikës Jugosllave të Maqedonisë dhe komunitetit euroatlantik.

¹⁹¹ MISA, Raporti vjetor i Regjistrimit të të punësuarve në sektorin publik, 2022..

Nuk ka të dhëna të disponueshme për pjesëmarrjen e grave me aftësi të kufizuara në qeverisje apo në jetën publike në përgjithësi. Sipas një diskutimi në fokus grup me organizatat e shoqërisë civile të mbajtur në shkurt 2022 si pjesë e procesit të Profilit, ekziston një nevojë urgjente për të miratuar rregullore për pjesëmarrjen e grave me aftësi të kufizuara në jetën publike dhe politike përmes legjislacionit gjithëpërfshirës që kërkohet për zbatimin. të Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara,¹⁹² ratifikuar nga Maqedonia e Veriut në vitin 2011. Ndërthurjet e barazisë gjinore dhe të drejtave të personave me aftësi të kufizuara duhet të adresohen përmes legjislacionit kombëtar në mënyrë që të zhduken barrierat institucionale dhe sociale për përfshirjen e grave me aftësi të kufizuara në qeverisje dhe në jetën publike.

Përfaqësimi mediatik i grave në politikë

Ligji për shërbimet audio dhe audio-vizuale ndalon diskriminimin në media në bazë të gjinisë, orientimit seksual, identitetit gjinor ose përkatësisë në një grup të marginalizuar.¹⁹³ Pavarësisht seksionit të veçantë për rritjen e ndërgjegjësimit për trajtimin e çështjeve gjinore në media në Strategjinë rregullative për zhvillimin e aktiviteteve audio dhe audio-vizuale 2019-2023,¹⁹⁴ Trajtimi diskriminues nga masmedia që synon gratë në politikë është një praktikë e zakonshme.¹⁹⁵

Edhe pse gratë përbënin 43 për qind të kandidatëve në zgjedhjet parlamentare të vitit 2020, ato morën vetëm 4 deri në 14 për qind të mbulimit mediatik.¹⁹⁶ Një analizë e mbulimit të lajmeve të zgjedhjeve të vitit 2020 zbuloi se kandidatet gra ishin të pranishme si folëse vetëm 14.5 për qind të rasteve dhe ishin ftuar të flisnin gjatë intervistave vetëm 17.4 për qind të kohës.¹⁹⁷ Në përgjithësi, gratë u prezantuan nën hijen e burrave dhe kishin më pak akses në mjete të ndryshme për të promovuar platformat dhe profilet e tyre. Në të kundërt, burrat ishin të përfaqësuar në mënyrë disproporcionale midis ekspertëve dhe analistëve në media, duke mbështetur nocionin stereotip se “politika është një profesion

mashkullor”.¹⁹⁸ Narrativat e vetë partive politike nuk e trajtonin barazinë gjinore, madje edhe në rastet kur ajo përmendej, diskutimet përgjithësoheshin pa përmendur masat dhe ndërhyrjet konkrete për arritjen e barazisë gjinore. Analiza tregon se reklamat e fushatës politike përforcuan stereotipet gjinore në lidhje me rolet e pritshme shoqërore të burrave dhe grave, veçanërisht në lidhje me përgjegjësitë shtëpiake të grave, në kundërshtim me heroizmin dhe profesionalizmin që përshkruheshin si karakteristika mashkullore. Raporti vuri në dukje mungesën e ndjeshmërisë gjinore të gazetarëve dhe hezitimin e tyre për të mbuluar çështjet e barazisë gjinore.¹⁹⁹

Buxhetimi i përgjegjshëm gjinor

Maqedonia e Veriut ka prezantuar buxhetimin e përgjegjshëm gjinor (BPGJ) si një parakusht për menaxhimin e financave publike që adreson nevojat specifike gjinore dhe përfundimisht kontribuon në mbylljen e boshllëqeve gjinore në të gjitha sferat e jetës ekonomike, sociale dhe politike, duke kontribuar kështu në rezultatet e zhvillimit që mund të përfitojnë të dyja burra dhe gra në mënyrë të barabartë.

Vendi ishte i pari në rajon që miratoi një Strategji të qeverisë për futjen e buxhetimit të përgjegjshëm gjinor (2012-2017) e cila u përforcua përmes një ndryshimi në qarkoren buxhetore nga Ministria e Financave, duke detyruar Ministrinë e Punës dhe Politikës Sociale, Ministrinë e Shëndetësisë dhe Ministrinë e Bujqësisë dhe Pylltarisë të zhvillojnë analiza gjinore për programet e përzgjedhura sektoriale dhe të dorëzojnë Deklaratat e buxhetit gjinor në MF së bashku me buxhetet e tyre vjetore.²⁰⁰ Për të përmbushur këto obligime dhe për të unifikuar metodat dhe procedurat për të integruar perspektivën gjinore në programet dhe buxhetet sektoriale, MPPS, me mbështetjen e UNWomen, përgatiti një doracak.²⁰¹ dhe metodologji për buxhetim të përgjegjshëm gjinor për organet e administratës shtetërore në nivel qendror.²⁰² Metodologjia përfaqëson një instrument për funksionalizimin e obligimeve specifike që rrjedhin nga Ligji për mundësi të barabarta të grave dhe burrave dhe Qarkorja buxhetore, e cila vazhdon

¹⁹² <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-2.html>

¹⁹³ Fletorja Zyrtare nr. 184/13 dhe 13/14, 44/14, 101/14, 132/14, 142/16, 132/17, 168/18, 248/18, 27/19 dhe 42/20.

¹⁹⁴ <https://bit.ly/3Ulkswc>

¹⁹⁵ Instituti Kombëtar Demokratik. 2020. Dhuna ndaj grave në partitë politike në Maqedoninë e Veriut, Raport Vlerësimi.

¹⁹⁶ OSBE ODIHR. 2020. Misioni i Posaçëm i Vlerësimi të Zgjedhjeve, Raporti Përfundimtar, Zgjedhjet e Parakohshme Parlamentare, 15 korrik 2020.

¹⁹⁷ Agjencia për Shërbime Mediatike Audio dhe Audiovizive (2020) Gjinia në fushatën zgjedhore 2020: Analiza e çështjeve gjinore dhe mënyra e përfaqësimit dhe portretizimit të grave dhe burrave në mbulimin e zgjedhjeve nga stacionet televizive kombëtare.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Strategjia për prezantimin e buxhetit të përgjegjshëm gjinor në Republikën e Maqedonisë (2012-2017).

²⁰¹ https://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/priracnik_rodovo_mkd.pdf

²⁰² MPPS. 2014. Metodologjia për buxhetim të përgjegjshëm gjinor për organet e administratës shtetërore në nivel qendror.

të përcaktojë detyrimet specifike gjinore që nga viti 2013. Që nga viti 2014, Metodologjia e qeverisë për buxhetimin e përgjegjshëm gjinor shërben si instrument kyç dhe një udhëzues për integrimin gjinor në programet dhe buxhetet sektoriale në nivel kombëtar. Aktualisht, aplikimi i Metodologjisë së buxhetimit të përgjegjshëm gjinor aplikohet në programet sektoriale nga 13 ministri të linjës dhe 3 agjenci shtetërore.

Për herë të parë në vitin 2018, Qeveria e Maqedonisë së Veriut prezantoi perspektivën gjinore në udhëzimet për zhvillimin e planeve strategjike trevjeçare për ministritë e linjës, me qëllim të forcimit të institucionalizimit të integritimit gjinor në nivel kombëtar.²⁰³ Si rezultat, MPPS dhe UN Women kanë zhvilluar një Udhëzues për integrimin gjinor në planet strategjike për ministritë e linjës dhe organet e tjera të administratës shtetërore²⁰⁴ cili ka për qëllim të ndihmojë procesin e zhvillimit të politikave të përgjegjshme ndaj gjinisë, planeve strategjike cilësore dhe planeve vjetore të punës së ministritë e linjës dhe organet e tjera të administratës shtetërore.

Në vitin 2022, Qeveria dhe MPPS, në partneritet me UN Women, në kuadër të projektit “Promovimi i politikave dhe buxheteve të përgjegjshme gjinore: drejt qeverisjes transparente, gjithëpërfshirëse dhe të përgjegjshme në Republikën e Maqedonisë së Veriut”, me mbështetje financiare nga Zvicra dhe Suedia, themeluan një Qendër të resurseve për politikëbërjen dhe buxhetin e përgjegjshëm gjinor.²⁰⁵ Qendra ka për qëllim të ndihmojë përpjekjet e vazhdueshme të Republikës së Maqedonisë së Veriut për zbatimin sistematik dhe të qëndrueshëm të buxhetimit të përgjegjshëm gjinor, duke ofruar trajnime për rritjen e kapaciteteve të nëpunësve civilë në fushën e barazisë gjinore dhe BPGJ-së, mentorimin dhe mbështetjen për përfshirjen një perspektivë gjinore në menaxhimin e financave publike, dhe duke mbështetur planifikimin strategjik dhe politikëbërjen e institucioneve shtetërore.

Gjurmimi sistematik i alokimeve buxhetore për barazinë gjinore nuk është ende i mundur, siç nënkuptohet nga treguesi i OZHQ 5.c.1, i cili synon të matë përpjekjet e qeverisë për të gjurmuar alokimet buxhetore për barazinë gjinore. Megjithatë, Ministria e Financave dhe ministritë e tjera të linjës publikojnë Deklaratat e buxhetit gjinor në faqet e tyre të internetit dhe, që nga viti 2021, Ministria e Financave ka përfshirë informacionin mbi Pasqyrat vjetore të

buxhetit gjinor si pjesë e Buxhetit qytetar. Publikimi dhe monitorimi i alokimeve të burimeve për barazinë gjinore dhe vënia e tyre në dispozicion të publikut është një parakusht për vlerësimin e përpjekjeve të BPGJ-së në vend. Të dyja vërejtjet përmblylëse të Komitetit CEDAW²⁰⁶ dhe raportet e progresit të BE-së për vitin 2020 për Maqedoninë e Veriut²⁰⁷ rekomandoi punë të mëtejshme për të përmirësuar transparencën buxhetore dhe reformat e menaxhimit të financave publike. Vendosija e sistemeve për monitorimin dhe bërjen e informacionit në lidhje me alokimet për promovimin e barazisë gjinore në dispozicion të publikut do të rriste transparencën e shpenzimeve publike dhe do të përmirësonte llogaridhënien ndaj angazhimeve për barazi gjinore. Sipas bazës së të dhënave OZHQ Tracker,²⁰⁸ edhe pse Qeveria e Maqedonisë së Veriut nuk prezantoi një sistem për gjurmimin e alokimeve buxhetore për barazinë gjinore, vendi është vlerësuar me distancë të moderuar për të arritur objektivin.

Transparenca dhe llogaridhënia ndaj politikave publike dhe shpenzimeve për barazi gjinore është një nga fushat e fokusuara me prioritet nga Enti shtetëror i auditimit të Maqedonisë së Veriut. Në vitin 2021, Enti shtetëror i auditimit rriti ndjeshëm kapacitetet e tij për të integruar çështjen gjinore në praktikën e auditimit dhe në kryerjen e auditimeve të performancës gjinore. Auditimi i parë i Performancës për Barazinë Gjinore u ndërmor nga ZSHR në vitin 2022, duke u fokusuar në efektivitetin e masave të qeverisë për avancimin e barazisë gjinore dhe zbatimin e BPGJ nga institucionet përkatëse. Për më tepër, për të siguruar mekanizëm të qëndrueshëm dhe efektiv për përfshirjen e gjinisë në të gjitha raportet e ardhshme të auditimit të ndërmarra nga auditorët, ESHA zhvilloi një Udhëzues metodologjik²⁰⁹ për përfshirjen e gjinisë në praktikën e auditimit.

Në vitin 2022, Kuvendi miratoi Ligjin e ri të buxhetit organik²¹⁰ i cili për herë të parë përfshin buxhetimin gjinor si një nga parimet kryesore buxhetore, ndërsa dispozitat e Buxhetimit të përgjeshëm gjinor janë inkorporuar në nenet që lidhen me planet financiare të përdoruesve buxhetorë. Ligji parashikon futjen e buxhetimit të bazuar në program dhe një Sistemi të ri informativ të menaxhimit financiar të integruar (IFMIS), i cili do të mundësojë planifikim më të mirë, monitorim dhe përcjellje të alokimeve buxhetore gjinore.

²⁰³ <https://vlada.mk/podzakonski-akti>

²⁰⁴ Minçeva Kotsevska, B. 2022. Udhëzues për përfshirjen e perspektivës gjinore në planet strategjike të ministrive dhe organeve të tjera të administratës shtetërore, UN Women.

²⁰⁵ <https://mtspresursencentar.mk/about-us>

²⁰⁶ Vëzhgimet përmblylëse. 2018. CEDAW/MKD/CO/6

²⁰⁷ Raporti i Komisionit Evropian. 2020. Maqedonia e Veriut 2020

²⁰⁸ <https://ourworldindata.org/sdgs/gender-equality>

²⁰⁹ https://dzr.mk/sites/default/files/2022-12/SAO_Upatstvo-za-Revizija_MK-web.pdf

²¹⁰ Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut nr. 203/22.

Sfidat kryesore në pjesëmarrjen e grave në qeverisje dhe në jetën publike

- Gratë në Maqedoninë e Veriut kanë arritur kuotën kritike të pjesëmarrjes në Parlament, por jo në zyrat e nivelit lokal. Ka një numër të ulët të grave në pozita vendimmarrëse në pushtetin lokal, me shumë pak gra kandidatë dhe kryetare komunash në 81 komunitetet e Maqedonisë së Veriut, me vetëm dy mund të jenë në përbërjen aktuale. Shifra të tilla të ulëta tregojnë për stereotipe të vazhdueshme gjinore, paragjykime dhe diskriminim brenda partive politike, ku gratë përballen me shumë pengesa për avancim.
- Në zyrat ekzekutive, në postet ministrore, pjesëmarrja e grave është në mënyrë disproporcionale më e ulët se ajo e burrave. E njëjta gjë mund të thuhet për postet e larta në administratën publike.
- Të dhënat tregojnë korrelacionin ndërmjet gjinisë, përkatësisë etnike dhe pjesëmarrjes në jetën publike, duke treguar se pabarazitë janë më të mëdha brenda komuniteteve etnike rome dhe shqiptare. Gratë nga komunitetet pakicë janë më pak të përfaqësuara në gjyqësor në tërësi.
- Nuk ka të dhëna të disponueshme lidhur me gratë me aftësi të kufizuara në qeverisje dhe në jetën publike, duke treguar pjesëmarrjen e tyre të ulët.
- Për sa i përket përfaqësimit mediatic të grave në politikë, në përgjithësi gratë në politikë marrin trajtim diskriminues dhe rolet tradicionale shoqërore të grave dhe burrave përforcohen përmes mbulimit mediatic. Ky fenomen është veçanërisht i dukshëm gjatë fushatave politike.

4.2. Pjesëmarrja ekonomike e grave

Tabela 7

Treguesit e OZHQ-ve mbi pjesëmarrjen ekonomike të grave

Treguesi	Të dhënat e mëparshme të disponueshme	Të dhënat më të fundit të disponueshme
1.2.1: Përqindja e popullsisë që jeton nën kufirin kombëtar të varfërisë, sipas gjinisë dhe moshës	2017: Gra – 22.0% Burra - 22.4% 2015: Gra – 21.5% Burra - 21.5%	Gra – 22.0% Burra - 21.1% Burimi: ESHS (2019)
1.2.2: Përqindja e burrave, grave dhe fëmijëve të të gjitha moshave që jetojnë në varfëri në të gjitha dimensionet e saj sipas përcaktimeve kombëtare	2015: Gra – 41.3% Burra - 41.8% 2010: Gra – 47.0% Burra - 47.5%	Gra – 41.1% Burra - 41.2% Burimi: Treguesit e Zhvillimit Botëror (2018)
1.3.1: Përqindja e popullsisë së mbuluar nga katet/sistemet e mbrojtjes sociale, sipas gjinisë, fëmijët e dalluar, personat e papunë, personat e moshuar, personat me aftësi të kufizuara, gratë shtatzëna, të porsalindurit, viktimat e lëndimeve në punë dhe të varfërit dhe të pambrojturit		Përqindja e fëmijëve/familjeve që marrin përfitime në para për fëmijë/familje: Gra – 24.3% Burra - 75.7% Përqindja e popullsisë me aftësi të kufizuara të rënda që marrin përfitime në para të aftësisë së kufizuar, sipas gjinisë: Gra - 100% Burra - 100% Burimi: SSO (2019), WC (2020)
5.4.1: Përqindja e kohës së shpenzuar në punë të papaguar në shtëpi dhe përkujdesje, sipas gjinisë, moshës dhe vendndodhjes		Koha e shpenzuar në aktivitetet shtëpiake: Gra - 3.38 orë në ditë, Burra - 1.11 orë në ditë Koha e shpenzuar për përgatitjen e ushqimit, larjen e enëve, pastrimin dhe kujdesin ndaj fëmijëve: Gra – 2.1 orë në ditë, Burra - 0.22 orë në ditë Burimi: ESHS, TUS (2014/15)
5.5.2: Përqindja e grave në poste drejtuese	Përqindja e grave në pozicione drejtuese në kompanitë e listuara (anëtarë të bordit): 21.3% (2020); 16.7% (2019); 19.7% (2018); 23% (2017); 21.7% (2016); 21.1% (2015); 23.6% (2014); 16.9% (2013); 15.8% (2012); 19.2% (2011). Përqindja e grave në pozitat e larta drejtuese (bordi i drejtorëve, menaxherët ekzekutivë): 25% (2020); 28.2% (2019); 26.2% (2018); 27.9% (2017); 30.4% (2016); 29.5% (2015); 28.8% (2014); 35.4% (2013); 32.4% (2012). Burimi: ESHS	Përqindja e grave në pozicione drejtuese në kompanitë e listuara (anëtarë të bordit): 21% Përqindja e grave në pozitat e larta drejtuese (bordi i drejtorëve, menaxherët ekzekutivë): 25% Burimi: ESHS (2021)

8.3.1: Përqindja e punësimit informal në punësimin jo-bujqësor, sipas gjinisë		Punësimi joformal në punësimin total: Gra – 10,5 për qind Burra - 15,6 për qind Burimi: SSO (2020)
8.5.1: Të ardhurat mesatare për orë të punonjësve femra dhe meshkuj, sipas profesionit, moshës dhe personave me aftësi të kufizuara	2014: Gra – 166 MKD Burra – 181 MKD 2010: Gra – 176 MKD Burra – 188 MKD	Fitimet mesatare për orë: Gra – 179 MKD Burra – 197 MKD Burimi: ESHS, AFP (2018)
8.5.2: Shkalla e papunësisë, sipas gjinisë, moshës dhe personave me aftësi të kufizuara		Shkalla e papunësisë: Gra – 16.2% Burra - 16.8% Burimi: SSO (2020)
8.6.1: Përqindja e të rinjve (të moshës 15-24 vjeç) jo në arsim, punësim ose trajnim	2020: Gra – 29.0% Burra - 23.6% 2018: Gra – 33.9% Burra - 25.9% 2016: Gra – 34.0% Burra - 28.7% 2014: Gra – 36.2% Burra - 27.8%	Gra – 16.8% Burra - 18.8% Burimi: ESHS (2020)

Korniza ligjore, institucionale dhe politike kombëtare

Maqedonia e Veriut ka një kornizë stabile ligjore që njihet konsideratat gjinore brenda politikave të punësimit dhe tregut të punës. Ligji për marrëdhëniet e punës²¹¹ ndalon diskriminimin për një sërë arsyesh, duke përfshirë gjininë, moshën, gjendjen shëndetësore, paaftësinë, orientimin seksual, fenë dhe karakteristikat të tjera personale. Ai parashikon se “gruave dhe burrave duhet t’u ofrohen mundësi dhe trajtim të barabartë në lidhje me: 1) qasjen në punësim, duke përfshirë promovimin dhe trajnimin profesional; 2) kushtet e punës; 3) pagesë të barabartë për punë të barabartë; 4) skemat profesionale të sigurimeve shoqërore; 5) largohet nga puna; 6) orët e punës dhe 7) ndërprerja e kontratës së punës” (neni 6(2)). Ligji trajton format e mëposhtme të diskriminimit: direkt, indirekt, ngacmim, ngacmim seksual, ngacmim psikologjik dhe diskriminim në bazë të shtatzënisë, lindjes dhe prindërimit. Megjithatë, Ligji rregullon

vetëm pushimin e lehonisë dhe nuk e njeh konceptin e pushimit prindëror. Një baba mund të përdorë lejen e atësisë vetëm nëse nuk përdoret nga nëna. Në momentin e zhvillimit të KPGJP-së, është duke u hartuar një ligj i ri për marrëdhëniet e punës, i cili do të përfshijë dispozita specifike për lejen e lehonisë, atësisë dhe pushimit prindëror. Gjithashtu, Ligji për mbrojtjen nga ngacmimi në vendin e punës,²¹² në përputhje me Ligjin për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi, rregullon ngacmimin psikologjik dhe seksual në vendin e punës dhe përcakton masat dhe procedurat për mbrojtje. Me miratimin e Ligjit për pagën minimale në vitin 2017, hendeku gjinor i pagave është ulur duke barazuar pagën minimale me mesataren kombëtare për punëtorët në industrinë e tekstilit, lëkurës dhe këpucëve, ku shumica e të punësuarve janë gra.²¹³

Strategjia kombëtare e punësimit për 2021-2027 dhe Plani i saj i veprimit për 2021-2023²¹⁴ përfshin masa specifike për punësimin e grave dhe aksesin në shërbimet e tregut të punës. Në mënyrë të veçantë, rezultati 2.3 thotë se të gjitha politikat e qeverisë, përtej atyre

²¹¹ Fletorja Zyrtare nr 62/05, 106/08, 161/08, 114/09, 130/09, 149/09, 50/10, 52/10, 124/10, 47/11, 11/12, 39/12, 13/13, 25/13, 170/13, 187/13, 113/14, 20/15, 33/15, 72/15, 129/15, 27/16, 134/16, 120/18, 110/19, 267/20.

²¹² Fletorja Zyrtare nr. 79/2013, 147/2015.

²¹³ Gazeta Zyrtare nr. 11/2012, 30/2014, 180/2014, 81/2015, 129/2015 dhe 132/2017.

²¹⁴ https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2021/trud/strategjia_vrabotuvanje_2021_eng.pdf

që kanë të bëjnë me punën, duhet të synojnë dhe/ose të marrin parasysh në mënyrë specifike reduktimin e informalitetit në punësim dhe rritjen e angazhimit të grave në tregun e punës. Rezultati 3.4 synon përfshirjen sociale të grupeve vulnerabël, mes të cilëve gratë, të rinjtë, të papunët afatgjatë dhe personat me aftësi të kufizuara, nëpërmjet ofrimit të një sërë shërbimesh sociale dhe programeve aktive të tregut të punës. Strategjia për zhvillimin e sipërmarrësisë së grave për 2019-2023²¹⁵ promovon fuqizimin ekonomik të grave duke krijuar një mjedis të favorshëm biznesi dhe duke mbështetur potencialin sipërmarrës të grave. Programi i rishikuar i reformës së punësimit dhe politikës sociale 2022²¹⁶ mundësohet një kornizë strategjike për reduktimin e hendekut gjinor në ekonomi dhe përmirësimin e pozitës së grave në tregun e punës. Gjithashtu, perspektiva gjinore është e integruar në Strategjinë kombëtare për ndërmarrjet e vogla dhe të mesme për 2018-2023,²¹⁷ duke pranuar sfidat me të cilat përballen gratë dhe të rinjtë dhe duke rekomanduar masa për përfshirjen aktive të grave në konsultime dhe dialog social, duke përmirësuar trajnimet për sipërmarrjen për gratë, dhe rritja e mbështetjes përmes masave financiare dhe jofinanciare.

Strategjia kombëtare për bujqësinë dhe zhvillimin rural 2021-2027²¹⁸ thekson rëndësinë e eliminimit të pabarazisë gjinore për të rritur produktivitetin bujqësor dhe zhvillimin e komunitetit. Për të fuqizuar gratë dhe për të promovuar barazinë gjinore, Strategjia përshkruan mbështetjen për aktivitetet ekonomike të grave nëpërmjet pagesave dhe përfitimeve direkte, si pjesë e sistemit të renditjes në programin e ri. Megjithatë, ndërsa Strategjia synon mbështetjen e grave në zonat rurale në punësim, sipërmarrje dhe aktivitete të tjera që gjenerojnë të ardhura, barazia gjinore nuk është e përcaktuar mirë në dokument si objektiv apo edhe koncept. Për shembull, Strategjia përmend vetëm në mënyrë marginale gratë në skicimin e objektivave për të përmirësuar aksesin e prodhuesve bujqësorë në zinxhirin global të vlerës ose për të rritur punësimin në bujqësi. Programi kombëtar për zhvillimin bujqësor dhe zhvillimin Rural 2018-2022²¹⁹ përfshiu gratë nga zonat rurale brenda synimeve strategjike për krijimin e një instrumenti të ri për të mbështetur gratë e papuna, për të fuqizuar ekonomikisht gratë në zonat rurale dhe për të krijuar kushte që do të ruanin popullsinë femërore në zonat rurale. zonave. Programi për mbështetjen

financiare të zhvillimit rural parasheh “mbështetje të dedikuar financiare për gratë anëtare aktive të ekonomive shtëpiake bujqësore”, në përputhje me Ligjin për bujqësi dhe zhvillim rural (neni 92), që do t’u ndahet “anëtareve femra të ekonomive bujqësore të regjistruara në Regjistri i ekonomive bujqësore.”

Nga konventat ndërkombëtare përkatëse, Maqedonia e Veriut ka ratifikuar Konventën e ONP-s për paga të barabarta, 1951 (nr. 100), Konventën e ONP-s për diskriminimin (punësimi dhe profesioni), 1958 (nr. 111) dhe Konventën e ONP-s për Punëtorët me përgjegjësi familjare (nr. 156). Vendi nuk e ka ratifikuar ende Konventën e ONP-s për dhunën dhe ngacmimin, 2019 (nr. 190) ose Konventën për Barazinë e Trajtimit (Sigurimet Shoqërore), 1962 (nr. 118). Përveç kësaj, Maqedonia e Veriut është palë e CEDAW,²²⁰ e cila përfshin dispozita të veçanta për gratë në punësim (neni 11), më konkretisht për të siguruar të drejta të tilla si e drejta për mundësi të barabarta punësimi, e drejta për zgjedhje të lirë të profesionit dhe punësimit, e drejta për shpërbllim të barabartë, e drejta për sigurime shoqërore dhe mbrojtje nga diskriminimi për shkak të shtatzënisë.

Pasqyrë e tendencave aktuale në pjesëmarrjen e grave në tregun e punës

Gratë në Maqedoninë e Veriut janë përgjithësisht në një pozitë të pafavorshme në tregun e punës. Ata përfaqësojnë shumicën dërrmuese të popullsisë ekonomikisht joaktive, me një normë aktiviteti prej 44.9 për qind në 2021 (kundrejt 67.2 për qind për meshkujt), një rënie e lehtë nga 45.7 për qind në 2020. Shkalla e punësimit në vitin 2021 ishte 38.3 për qind²²¹ për femrat dhe 56.2 për qind për meshkujt.²²² Shkalla e papunësisë ishte 14.6 për qind për gratë dhe 16.4 për qind për burrat (dyfishi i normave në BE-27, të cilat janë përkatësisht 7.4 për qind dhe 6.7 për qind), duke konfirmuar se pasiviteti është më karakteristik për gratë që janë të regjistruara në numër më i vogël si punëkërkuar. Ekziston një ndryshim i dukshëm midis niveleve të aktivitetit për gratë në zonat urbane dhe rurale, me 59.4 për qind të grave (krahasuar me 76.4 për qind të burrave) aktive në zonat urbane, por vetëm 45.9 për qind e grave (dhe 78 për qind e meshkujve) aktive në zonat rurale në vitin 2021.²²³

²¹⁵ <https://bit.ly/3KmvahO>

²¹⁶ [https://www.mts.gov.mk/content/pdf/dokumenti/2020/ESRP\(r\)%202022%20\(MKD\)%20full.pdf](https://www.mts.gov.mk/content/pdf/dokumenti/2020/ESRP(r)%202022%20(MKD)%20full.pdf)

²¹⁷ <https://economy.gov.mk/Upload/Documents/Strategjia%20za%20MSP%20-%20finalna%20verzija%2003%2004%202018%20.pdf>

²¹⁸ <https://bit.ly/3UmhWu>

²¹⁹ <https://bit.ly/3KGF9j>

²²⁰ <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf>

²²¹ ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

²²² Ibid.

²²³ Ibid.

Dallimet gjinore në aktivitet dhe punësim janë edhe më të dukshme tek popullata e re (15-24 vjeç). Numri i të rinjve të punësuar është pothuajse dyfishi i të rinjve të punësuar, me 23 për qind të të rinjve të punësuar në vitin 2021 krahasuar me vetëm 12.4 për qind të grave të reja.²²⁴ Në mënyrë të ngjashme, shkalla e punësimit për gratë e moshës 15-29 vjeç në vitin 2021 ishte 27.6 për qind, krahasuar me 38.9 për qind për të rinjtë e së njëjtës grupmoshë. Shkalla e papunësisë ishte 29 për qind për gratë e reja, krahasuar me 26.7 për qind për të rinjtë.²²⁵ Në mesin e PPET,²²⁶ përsëri ka një përqindje pak më të lartë të femrave të reja, me 26.1 për qind, krahasuar me 22.6 për qind të meshkujve të rinj.²²⁷

Gratë janë gjithashtu të pafavorizuara për sa i përket statusit të tyre ekonomik brenda punësimit. Në vitin 2021, vetëm 19.2 për qind e të gjithë punëdhënësve ishin gra (një rënie nga 21.2 për qind në 2020), dhe vetëm 22.6 për qind e grave ishin punonjëse për llogari të tyre (një rënie nga 24.4 për qind në 2020).²²⁸ Në të njëjtën kohë, gratë përbënin 66.4 për qind të të gjithë punonjësve të papaguar të familjes (një rritje nga 63.9 për qind në 2020).²²⁹ Dallimet janë edhe më të theksuara kur merret parasysh punësimi në zonat rurale, ku gratë ishin 68.2 për qind e punëtorëve të papaguar të familjes në vitin 2021 dhe vetëm 10.5 për qind e punëdhënësve.²³⁰

Tregu i punës në Maqedoninë e Veriut demonstroi ndarje profesionale me bazë gjinore. Nga njëra anë, në sektorë që tradicionalisht konsiderohen “mashkull”, si ndërtimi, transporti ose miniera, shumica dërrmuese e punonjësve janë burra. Nga ana tjetër, dallimet më të mëdha janë të dukshme në sektorin e arsimit (në të cilin 60.6 për qind e të punësuarve janë gra) dhe në shëndetësi dhe mbrojtje sociale (77.7 për qind e të punësuarve janë gra).²³¹ Ekziston një pabarazi e konsiderueshme gjinore midis punonjësve të sektorit të TIK-ut, në të cilin gratë përbëjnë rreth 27 për qind të fuqisë punëtore, por mbajnë vetëm 12 për qind të pozicioneve në nivel drejtues.²³² Në përgjithësi, gratë janë të punësuar në një numër dukshëm më të madh në sektorë që karakterizohen si “sektorë të kujdesit” dhe që kanë mesatarisht paga më të ulëta.²³³

Një ndarje e tillë profesionale rrjedh padyshim nga ndarja gjinore në fushat arsimore.

Ndarja vertikale profesionale ekziston gjithashtu në Maqedoninë e Veriut, e dëshmuar nga përqindja më e vogël e grave në pozita menaxheriale. Gratë shumë shpesh hasin efektin e “tavanit të qelqtë”, në të cilin përballen me vështirësi për të avancuar në pozitat e larta drejtuese. Në kompanitë e listuara, në vitin 2021, gratë mbanin vetëm 21 për qind të pozicioneve në menaxhmentin e lartë dhe në bordet e korporatave.²³⁴ Këto shifra përfaqësojnë një rritje nga 16.7 për qind në 2019, por një rënie nga 23 për qind në 2017.²³⁵ Në krahasim, gratë mbanin vetëm 10.3 për qind të pozitave të larta drejtuese të kompanive të listuara në vitin 2008.²³⁶ Përsa i përket pozicioneve drejtuese ekzekutive konkretisht, gratë mbajnë 25 për qind e pozicioneve të tilla në Maqedoninë e Veriut, që është një rënie nga 28.2 për qind në vitin 2019 dhe 30.4 për qind në vitin 2016.²³⁷

Një nga pasojat e ndarjes së tregut të punës është pagat më të ulëta të grave mesatarisht, gjë që rezultoi në një hendek pagash gjinore. Hendeku gjinor i pagave nuk llogaritet zyrtarisht nga ESHS; megjithatë, sipas ONP, e cila e mat hendekun gjinor të pagave si diferencë në përqindje midis pagës mesatare bruto për orë të grave dhe burrave, hendeku gjinor i pagave në Maqedoninë e Veriut është rreth 8.8 për qind.²³⁸ Hulumtimi gjithëpërfshirës sugjeron që përlllogaritja e hendekut gjinor të pagave duhet të marrë në konsideratë tregues shtesë që lidhen me faktorët që pengojnë pjesëmarrjen e grave në tregun e punës. Ndryshimi më i rëndësishëm në hendekun e pagave gjinore ndodhi në vitin 2012, kur paga minimale u rrit për sektorë të veçantë ku shumica e të punësuarve janë gra, si tekstili dhe prodhimi i lëkurës. Si rezultat i këtyre dhe ndryshimeve të tjera legjislativë, siç janë ndryshimet në Ligjin për pagën minimale, paga e grave është përmirësuar në mënyrë të vazhdueshme me kalimin e kohës. Në dekadën nga viti 2009 deri në vitin 2019, numri i grave që marrin pagë mujore deri në 12,000 denarë ka rënë në mënyrë dramatike, ndërsa numri i grave që marrin paga nga 12,000 deri në

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Popullsia e re e moshës 15-29 vjeç jo në punësim, arsim apo trajnim.

²²⁷ ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

²²⁸ Ibid.

²²⁹ ESHS, Baza e të dhënave MakStat , Të punësuar sipas gjendjes ekonomike dhe gjinisë

²³⁰ ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

²³¹ ESHS, Baza e të dhënave MakStat , Personat e punësuar sipas sektorëve të veprimtarisë së subjektit afarist dhe gjinisë

²³² Kombet e Bashkuara Maqedonia e Veriut, Analiza e Përbashkët e Vendit, Përditësim 2021.

²³³ Bashevskaja, M. 2019. Indeksi i Barazisë Gjinore në Maqedoninë e Veriut, UNDP-UN Women.

²³⁴ ESHS, Baza e të dhënave MakStat , SGD 5: Barazia Gjinore

²³⁵ Ibid.

²³⁶ UN Women. 2022. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut – Një portret statistikor i tendencave në barazinë gjinore, f. 40.

²³⁷ ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

²³⁸ Petreski, M. dhe Mojsoska Blazevski, N. 2015. Hendeku i pagave gjinore dhe amësisë në ish-Republikën Jugosllave të Maqedonisë: Një analizë ekonometrike, ILO.

16,000 denarë, si dhe i atyre që marrin 20,000-25,000 denarë është rritur.²³⁹ Megjithatë, sipas Indeksit të grave, biznesit dhe ligjit (WBL), Maqedonia e Veriut merr një nga pikët më të ulëta për treguesin që mat ligjet për pagat e grave, me rekomandime për të mandatuar shpërblim të barabartë për punë me vlerë të barabartë dhe për të lejuar gratë për të punuar në punë industriale në të njëjtin kapacitet si burrat.²⁴⁰

Nga popullsia në tërësi, gratë rome janë në pozitën më të pafavorshme në tregun e punës në Maqedoninë e Veriut. Shkalla PPET për gratë rome (15-24 vjeç) në vitin 2017 ishte 73.6 për qind krahasuar me 32.8 për qind të grave jo-rome. Shkalla e punësimit të grave rome (15-64 vjeç) ishte 13 për qind (kundrejt 26 për qind për gratë jo-rome), me vetëm përmirësime të lehta krahasuar me përmirësimet e përgjithshme në tregun e punës në vend.²⁴¹ Shkalla e papunësisë së grave rome ka qenë 58 për qind kundrejt mesatares kombëtare të grave në tregun e punës prej 19 për qind në vitin 2017.²⁴² Duke marrë parasysh format e shumta të diskriminimit që hasin gratë rome në tregun e punës në Maqedoninë e Veriut, të shoqëruara nga nivelet e tyre më të ulëta të arsimit, statusi socio-ekonomik i familjes së tyre dhe përjashtimi i tyre i vazhdueshëm nga jeta publike, gratë rome nuk janë në gjendje të ushtrojnë të drejtat. Si rezultat, ata janë në rrezik të lartë për varfëri dhe shpesh bien në kurth në këtë rreth vicioz.

Gratë shqiptare janë një tjetër grup i pafavorizuar që përballet me norma tradicionale patriarkale dhe barriera strukturore që pengojnë aksesin e tyre në tregun e punës. Sipas një studimi,²⁴³ ndërsa gratë maqedonase etnike besojnë në një masë të madhe në barazinë gjinore, gratë etnike shqiptare besojnë në masë të madhe se përgjegjësia kryesore e një burri është të sigurojë financiarisht fëmijët e tij, se gratë duhet të marrin shumicën e vendimeve për mënyrën se si rriten fëmijët e tyre, që gratë duhet të punojnë vetëm nëse është e nevojshme, dhe se për shumë punë të nivelit të lartë, është më mirë të zgjidhni një burrë në vend të një gruaje. Këto gjetje tregojnë se rolet gjinore janë më të ngurtë në mesin e popullatës shqiptare dhe se këto ndarje janë gjithashtu më të pranuar në mesin e grave shqiptare sesa në mesin e grave maqedonase.

Statistikat zyrtare të tregut të punës nuk ndahen si-

pas statusit të aftësisë së kufizuar (përveç ndarjes sipas gjinisë). Agjencia e punësimit prodhon të dhëna administrative për numrin e personave me aftësi të kufizuara që kërkojnë punësim ose që janë të punësuar. Nga gjithsej 1339 persona të papunë me aftësi të kufizuara që kërkonin punësim në vitin 2022, 453 (33.8 për qind) ishin gra me aftësi të kufizuara.²⁴⁴ Përfshirja e personave me aftësi të kufizuara në tregun e punës bëhet kryesisht nëpërmjet të ashtuquajturave kompani të “mbrojtjes” ose “strehës”, me kërkesën e punësimit të të paktën 40 për qind të punonjësve (nga një minimum prej 10 punonjësish) që janë persona me aftësi të kufizuara.²⁴⁵ Të dhënat tregojnë se pothuajse dy herë më shumë burra se gra janë të punësuar në kompani të tilla, gjë që mund të jetë për faktin se kompanitë “mbrojtëse” janë kryesisht objekte prodhuese që nuk punësojnë gra me aftësi të kufizuara për shkak të diskriminimit dhe stereotipeve gjinore për punën që munden. kryejnë.²⁴⁶ Megjithatë, kur krahasohen këto të dhëna me të dhënat për personat me aftësi të kufizuara të regjistruar në Agjencinë e punësimit, është e evidente aktiviteti më i ulët i grave me aftësi të kufizuara në tregun e punës.

Qasja e grave në sipërmarrje dhe financim

Raporti i Monitorit global për sipërmarrësi për vitin 2019/2020²⁴⁷ tregon se në Maqedoninë e Veriut ka më shumë se dy sipërmarrës meshkuj në fazat e hershme për çdo sipërmarrëse femra në fazat e hershme (9 përqind për burrat dhe 3.3 përqind për gratë), duke theksuar se potenciali i grave për rritja ekonomike mbetet e pashfrytëzuar. Maqedonia e Veriut ka rezultate mjaft të ulëta në sipërmarrjen e grave në vlerësimin e Aktit të Biznesit të Vogël, me 2.39 pikë në vitin 2022 (krahasuar me mesataren e Ballkanit Perëndimor prej 3.49).²⁴⁸ Ndërsa progresi është bërë në disa fusha, ai ka qenë i kufizuar në fushën e të mësuarit sipërmarrës, dhe kjo ka rezultuar në një rezultat pak më të ulët se në vlerësimin e mëparshëm (2.48 në 2019). OECD rekomandon veprime urgjente për të monitoruar dhe vlerësuar progresin, efikasitetin dhe ndikimin e masave të marra për të mbështetur sipërmarrjen e grave, për të mbështetur zbatimin e strate-

²³⁹ UN Women. 2022. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut – Një portret statistikor i tendencave në barazinë gjinore, f. 41.

²⁴⁰ Banka Botërore, WBL, Maqedonia e Veriut 2023.

²⁴¹ Blazevski, N.M., Marnie, S. & Keskin, I. 2018. Pozicioni i grave dhe burrave romë në tregjet e punës në Ballkanin Perëndimor: Raporti i mikronarrativave, UNDP.

²⁴² Ibid.

²⁴³ Topuzovska Latkovikj etj. 2021. Femra Studimi për të Republika të Maqedonisë së Veriut, FES.

²⁴⁴ <https://av.gov.mk/lica-so-posebni-potrebi.nspix>

²⁴⁵ Fletorja Zyrtare nr. 44/2000, 16/2004, 62/2005, 113/2005, 29/2007, 88/2008, 161/2008, 99/2009, 136/2011, 129/15 dhe 147/15.

²⁴⁶ UN Women. 2022. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut – Një portret statistikor i tendencave në barazinë gjinore.

²⁴⁷ <https://www.gemconsortium.org/report/gem-2019-2020-global-report>

²⁴⁸ OECD, Maqedonia e Veriut: Profili i Ekonomisë 2022.

gjisë së fundit të sipërmarrjes së grave, duke përfshirë një proces transparent monitorimi dhe vlerësimi, të mbështetur nga prodhimi i produkteve të ndara sipas gjinisë . të dhëna nëpërmjet statistikave kombëtare dhe programeve të financuara nga qeveria.²⁴⁹

Organizatat e shoqërisë civile janë një faktor i rëndësishëm në promovimin dhe avancimin e sipërmarrjes së grave, dhe ato udhëheqin bashkëpunimin me strukturat qeveritare nga niveli bazë. Në vitin 2021, Platforma kombëtare e sipërmarrjes së grave u krijua si një forum në të cilin qeveria dhe të gjithë përbërësit nga sektori privat mund të bashkëpunojnë për të krijuar një mjedis të favorshëm për sipërmarrjen e grave. Megjithatë, infrastruktura, aktivitetet dhe rezultatet e matshme të platformës nuk janë zhvilluar ende.²⁵⁰

Maqedonia e Veriut ka një nga nivelet më të ulëta të kompanive të udhëhequra nga gratë në rajon, që lëviz ndërmjet 23 për qind dhe 29 për qind.²⁵¹ Sipas të dhënave më të fundit të disponueshme nga viti 2017, 29.4 për qind e numrit të përgjithshëm të kompanive aktive zotërohen nga të paktën një grua me një investim themelues prej mbi 50 për qind.²⁵² Pjesa më e madhe e kompanive të udhëhequra nga gratë janë të vogla, me 1-4 të punësuar (86.7 për qind), të ndjekura nga kompanitë me 5-9 të punësuar (8.5 për qind). Në mënyrë të konsiderueshme pak kompani të mëdha operohen nga gratë (vetëm 4.2 për qind e kompanive me 10-49 punonjës dhe 0.4 për qind e kompanive me mbi 50 punonjës).²⁵³ Mesatarisht, ndërmarrjet e drejtuara nga gratë punësojnë dy persona, dhe shumica e kompanive janë të themeluara në sektorin e tregtisë me shumicë dhe pakicë; industria përpunuese; dhe veprimtaritë profesionale, shkencore dhe teknike.²⁵⁴

Një sondazh i vitit 2016 i kryer nga Shoqata e grave afariste që synon 1,024 gra sipërmarrëse në Maqedoninë e Veriut, arriti në përfundimin se gruaja tipike sipërmarrëse në Maqedoninë e Veriut është e arsimuar (ka arsim të lartë), në moshë të mesme (rreth

40 vjeç), drejton një biznes mikro dhe është i martuar me femijë.²⁵⁵ Motivimet kryesore të grave për të filluar biznesin e tyre janë fitimi i pavarësisë, motivet financiare dhe pamundësia për të gjetur punë në sektorin publik, ndërsa pengesat kryesore për fillimin e një biznesi ishin: qasja në financa dhe informacione të tjera relevante, aftësitë e pamjaftueshme të biznesit. dhe vështirësi në arritjen e ekuilibrit punë-jetë.²⁵⁶

Qasja në financa për gratë afariste ose gratë që synojnë të krijojnë një biznes është zgjeruar. Për shembull, Ministria e Ekonomisë menaxhon masat dhe aktivitetet për mbështetjen dhe zhvillimin e sipërmarrjes, inovacionit dhe konkurrencës në ndërmarrjet e vogla dhe të mesme (NVM). Nëpërmjet Programit të saj për konkurrueshmëri, inovacion dhe sipërmarrje, ministria ka disa objektiva për gratë sipërmarrëse. Në vitin 2021, në kuadër të masës për financimin e NVM-ve dhe prodhimit artizanal, për bashkëfinancim kishte gjithsej 232 aplikantë (ndërmarrje/mjeshtra/mjeshtra), nga të cilët 74 (31.9 për qind) zotëroheshin dhe menaxhoheshin nga femra. Në kuadër të një mase të veçantë për mbështetjen financiare të ndërmarrësisë së grave, 27 ndërmarrje të menaxhuara apo në pronësi të grave janë përkrahur.²⁵⁷ Programi synon mesatarisht 140 kompani në vit dhe ekziston një dispozitë që kompanitë që menaxhohen ose themelohen nga një grua kanë të drejtë të aplikojnë për një subvencion 10 për qind më të madh. Në vitin 2021, Agjencia për promovimin e sipërmarrësisë ka ndarë 10,623,110 denarë (rreth 190,000 USD) për aktivitete që kanë për qëllim gratë, si trajnime, krijimi i planeve të biznesit dhe këshillim. Përveç programeve shtetërore për mbështetje financiare për gratë sipërmarrëse, numri i burimeve të tjera të mbështetjes së sipërmarrjeve, si përsheptuesit e biznesit,²⁵⁸ bankat dhe institucionet e kursimit,²⁵⁹ dhe donatorët²⁶⁰ është zgjeruar.²⁶¹

Edhe pse TIK-u është një nga sektorët privatë me rritje më të shpejtë në Maqedoninë e Veriut, përthithja e

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ <https://vlada.mk/node/25335>

²⁵¹ Këshilli i Bashkëpunimit Rajonal, fletë të dhënash: <https://www.rcc.int/pubs/152/women-entrepreneurship-in-the-western-balkans--economy-factsheets>

²⁵² Ibid.

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ Ibid.

²⁵⁵ <https://wecontribute.mk/wp-content/uploads/2018/11/lzveshta-od-anketa.pdf>

²⁵⁶ Ibid.

²⁵⁷ MPPS, Sektori për Mundësi të Barabarta, Raporti Vjetor për Mundësi të Barabarta të Grave dhe Burrave 2021.

²⁵⁸ Shih p.sh., Business Accelerator UKIM (<https://accelerator.ukim.mk/>), Seavus Accelerator (<https://seavusaccelerator.com/>), megjithatë ata nuk fokusohen në sipërmarrjen femërore ekskluzivisht ose në mënyrë dominuese.

²⁵⁹ Për shembull, ka pasur disa iniciativa të BERZH-it për të kanalizuar fondet përmes bankave vendase për mbështetjen e NVM-ve të udhëhequra nga gratë, (shih programin Women in Business: <https://www.ebrd.com/women-in-business/finance-dhe-keshilla-for-women-in-business.html>) duke kombinuar financimin, asistencën teknike dhe shërbimet e këshillimit të biznesit. Nuk ka pasur një iniciativë bankare plotësisht të drejtuar nga tregu për të mbështetur sipërmarrjen e grave në vetvete, por për shembull, Sparkasse Bank drejton një linjë kredie për sipërmarrësit e rinj që dëshirojnë të zhvillojnë idenë e tyre të biznesit, si dhe për sipërmarrjet sociale, të cilat mund të kenë të rëndësishme ndërhyrja në sipërmarrjen e grave (shih: <https://bit.ly/3yeN3Jr>)

²⁶⁰ Një shembull është mbështetja e donatorëve e kanalizuar përmes CEED Hub për gratë sipërmarrëse (shih: <https://bit.ly/3BVpww4>) ose Porta Evropiane për Sipërmarrjen e Grave WEgate , një platformë elektronike e lançuar nga KE (shih: <https://wegate.eu/>)

²⁶¹ Shih: Dimitrova, M. (2020) Ekosistemi i ndërmarrësisë në Maqedoninë e Veriut: Vlerësimi i Tregut. Shkup: ILO.

teknologjisë nga NVM-të nga sektorët e tjerë mbetet e ulët. Për shembull, Maqedonia e Veriut ka një nga përqindjet më të ulëta në rajonin e NVM-ve që shesin dhe blejnë online, me vetëm 3 përqind të SME-ve që shesin online, përqindja më e ulët në rajon dhe shumë nën mesataren e BE-së prej 18 përqind.²⁶² Duke ditur që bizneset e udhëhequra nga gratë janë kryesisht NVM, kjo është një fushë që kërkon vëmendje të veçantë pasi ndikon në avancimin e përgjithshëm të sipërmarrjes së grave.

Për të zbutur efektet e pandemisë globale, disa masa për të mbështetur gratë sipërmarrëse u përfshinë në paketat e qeverisë anti-COVID-19. Për shembull, Banka e Zhvillimit vendosi kredi pa interes me një komponent granti prej 30 përqind, duke synuar veçanërisht gratë, të rinjtë dhe kompanitë që prezantojnë dixhitalizimin, ose që janë të orientuara nga eksporti. Po kështu, Fondi i Inovacionit në vitin 2020 prezantoi grante të bashkëfinancuara për zhvillimet teknologjike për të kapërcyer ndikimet e COVID-19, duke përfshirë një kriter për të siguruar pjesëmarrje të barabartë gjinore. Megjithatë, deri më sot, efektet e peizazhit të financimit në mbështetje të sipërmarrjes së grave, si në ngritjen ashtu edhe në rritjen e bizneseve të tyre, nuk janë vlerësuar në mënyrë gjithëpërfshirëse.

Gratë në zonat rurale dhe punësimi në bujqësi

Në Maqedoninë e Veriut, sektori i bujqësisë kontribuon me rreth 10 përqind të produktit të brendshëm bruto (PBB) dhe punëson rreth 14 përqind të fuqisë punëtore, nga e cila një e treta janë gra. Gratë që jetojnë në zonat rurale kanë normat më të ulëta të punësimit, krahasuar me burrat rurale dhe me popullsinë urbane në përgjithësi. Në vitin 2021, shkalla e punësimit për gratë (15-64 vjeç) në zonat rurale ishte 38.1 përqind, krahasuar me 64.6 përqind për burrat në zonat rurale dhe 51.5 përqind për gratë në zonat urbane.²⁶³ Sipas Regjistrimit të Vetëm të Ekonomive Bujqësore, nga 175,088 ekonomitë bujqësore të regjistruara në vitin 2020, 22 përqind zotëroheshin nga gratë, që është një rritje prej 4.5 përqind nga viti 2019.²⁶⁴ Nga gratë që

punojnë në zonat rurale, 15.5 përqind kontribuonin në familje (shifra për meshkujt ishte 4.1 përqind), ndërsa 6.9 përqind ishin të vetëpunësuar (17.8 përqind e meshkujve).²⁶⁵ Në fakt, grupi më i madh i punonjësve të familjes pa pagesë në vend janë gratë që punojnë në fermat familjare. Për këtë grup grash, ato punojnë mesatarisht më shumë se 11 orë në ditë dhe 42 përqind e kësaj kohe janë të papaguara. Në të kundërt, burrat në bujqësi punojnë mesatarisht 9.7 orë, shumica e të cilave paguhen.²⁶⁶ Një nga problemet më kritike me të cilat përballen gratë në zonat rurale është diskriminimi i grave fermere individuale të regjistruara në ushtrimin e të drejtës së tyre për pushim të lehonisë dhe pushim mjekësor. Për të zbutur këtë problem, në vitin 2022, qeveria miratoi Programin për mbështetjen e sigurimeve shoqërore për gratë e angazhuara në bujqësi 2023.²⁶⁷ Masat përfshijnë mbështetje financiare për të gjitha gratë që punojnë në bujqësi për të marrë lejen e lehonisë, e cila nuk ishte rregulluar më parë.

Situata e pasigurt e grave në zonat rurale çon gjithashtu në emigracionin e brendshëm më të lartë të femrave të vërejtura në dekadën e fundit.²⁶⁸ Edhe nëse një grua është punëtore e regjistruar (formale) e bujqësisë, diskutimet për këtë Profil zbuluan se ajo zakonisht nuk do të gëzonte të drejtat e plota të punës, veçanërisht në lidhje me marrjen e përfitimeve në para gjatë lindjes dhe sëmundjes, gjë që më pas i pengon veçanërisht gratë e reja të regjistruara si bujqësore. Punëtorët ose i pengon ata të kryejnë çdo lloj pune në bujqësi. Për shkak të pozitës së pafavorshme të grave në fuqinë punëtore, gratë e reja në zonat rurale nuk janë të interesuara të shpenzojnë të ardhmen e tyre në bujqësi dhe janë të gatshme të qëndrojnë në zonat rurale vetëm nëse janë në gjendje të gjejnë punë në sektorët jo-bujqësor.²⁶⁹

Gratë janë të nën-përfaqësuara edhe në shfrytëzimin e subvencioneve bujqësore përmes Programit për mbështetjen financiare të bujqësisë. Për shembull, për periudhën 2013-2017, gratë morën pjesë në subvencione bujqësore me vetëm 16.9 përqind në numrin e aplikimeve dhe me 12.4 përqind në vlerën e tyre totale.²⁷⁰ Për periudhën 2014-2020, Programi përfshinte në mënyrë eksplicite kritere të cilat nxisin

²⁶² Eurostat, E-commerce sales of enterprises by size class of enterprise.

²⁶³ ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

²⁶⁴ Kombet e Bashkuara Maqedonia e Veriut, Analiza e Përbashkët e Vendit, Përditësim 2021.

²⁶⁵ ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

²⁶⁶ Dimitrievski etj. 2019. Matja e fuqizimit të grave në bujqësi me metodën e ekonomisë së bazuar në anketa dhe eksperimentale, Fakulteti i Shkencave Bujqësore dhe Ushqimit, Sh. Cyril and Methodius University në Shkup, f. 31.

²⁶⁷ <https://mtsp.gov.mk/content/pdf/2023/programa%20majcinstvo.pdf>

²⁶⁸ Strategjia Kombëtare për Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural 2021-2027.

²⁶⁹ Tuna, E. dhe Petrovska-Mitrevska, B. 2017. Analiza shumëdimensionale e varfërisë, Republika e Maqedonisë, Në Efekt – Qendra Suedeze për Bashkëpunim.

²⁷⁰ Dimitrievski etj. 2019. Matja e fuqizimit të grave në bujqësi me metodën e ekonomisë së bazuar në anketa dhe eksperimentale, Fakulteti i Shkencave Bujqësore dhe Ushqimit, Sh. Universiteti Kiril dhe Metodi në Shkup, f. 60.

pjesëmarrje më të madhe të grave në procesin e aplikimit dhe/ose nëpërmjet rimbushjes së fondeve të disbursuara.²⁷¹ Gratë marrin pjesë me rreth 30 për qind në Programin për zhvillim rural 2013-2017 – 35.6 për qind e aplikimeve janë dorëzuar nga gratë, ndërsa 33 për qind janë investime të miratuara.²⁷²

Kur bëhet fjalë për qasjen në mbështetje financiare, grave në bujqësi u mungon ndërgjegjësimi, fuqizimi dhe vetëbesimi për të aplikuar për një mbështetje të tillë.²⁷³ Rreth 58.6 për qind e grave e konsiderojnë veten të papërshtatshme për të marrë një kredi nga bankat e kursimeve, 47.6 për qind e grave e konsiderojnë veten të papërshtatshme për të marrë një kredi nga bankare, 67.9 për qind e grave e konsiderojnë veten të papërshtatshme për të marrë një kredi nga BERZH, ndërsa 61.9 për qind qind e grave e konsiderojnë veten të papërshtatshme për IPARD-Programin për Zhvillim Rural.²⁷⁴

Gratë rurale janë veçanërisht të pafavorizuara në tregun e punës për shkak të faktorëve të tillë si ndarja gjinore e punës në familje dhe mungesa e shërbimeve sociale që do t'i lejonin ato të (ri)hynin në tregun e punës, veçanërisht shërbimet e kujdesit për fëmijët. Në zonat rurale, dukshëm më pak fëmijë të moshës 36-59 muajsh ndoqën shërbimet e arsimit të hershëm – 19.9 për qind, krahasuar me 46.6 për qind në zonat urbane.²⁷⁵ Gratë shpenzojnë tre herë më shumë kohë në ditë për punët e shtëpisë sesa burrat, ndërsa në zonat rurale rreth 20 për qind më shumë se ato në zonat urbane, gjë që sugjeron se presioni i lidhur me familjen është dukshëm më i lartë për gratë rurale sesa për gratë urbane.²⁷⁶ Kjo është më e dukshme në fshatrat malore ku mungojnë pothuajse tërësisht qendrat sociale, institucionet kulturore, objektet e kujdesit shëndetësor dhe shkollat e mesme.²⁷⁷ Pavarësisht investimit të qeverisë për modernizimin dhe zgjerimin e infrastrukturës rrugore, situata nuk është aspak e kënaqshme. Komunitat rurale janë zakonisht më të vogla dhe financiarisht të dobëta, gjë që rezultojnë në progres më të ngadaltë në ngritjen e aksesit dhe cilësisë së shërbimeve bazë.

Të drejtat e pronës/pronësisë dhe të drejtat mbi tokën bujqësore

Mundësia grave për të ushtruar të drejtat e tyre pronësore, duke përfshirë tokën bujqësore, është një faktor i rëndësishëm në pavarësinë e tyre ekonomike. Në vitin 2021, gratë zotëronin 28.5 për qind të të gjithë pronës në Maqedoninë e Veriut; prandaj burrat kishin shumicën. ²⁷⁸Në zonat rurale, konkretisht, një përqindje shumë e vogël e grave janë pronare të pronave - vetëm 4.1 për qind. Vetëm 12 për qind e grave janë të regjistruara si pronare toke.²⁷⁹ Në vitin 2019, 27.7 për qind e të dhënave për pronësinë e pronës kanë pasur femra si pronare apo bashkëpronarë, më e larta në Shkup me 34 për qind dhe më e ulëta në Pollog me 13.9 për qind.²⁸⁰

Pronësia dhe të drejtat mbi tokën dhe pronën janë një fushë në të cilën mbizotërojnë pikëpamjet dhe praktikat tradicionale patriarkale. Në Maqedoninë e Veriut është ende e zakonshme që prona dhe toka të trashëgohen nga djali në familje, ose prona të regjistrohet vetëm në emër të bashkëshortit, partnerit ose vëllait. Është e rrallë që gratë, kryesisht të vejat, të kenë disa pasuri në emër të tyre, ndërsa vajzat e martuara zakonisht pritet të heqin dorë nga pjesa e tyre në trashëgimi nga prindërit e tyre në dobi të të afërmeve të tyre meshkuj. Kjo situatë pasqyron pikëpamjen tradicionale se trashëgimia e një gruaje do të merret nga një familje tjetër kur ajo të martohet.

Regjistrimi i tokës bujqësore ekskluzivisht në emër të burrave ka përjashtuar gratë fermere nga të drejtat, të tilla si qasja në shërbimet e ekstensionit bujqësor dhe mbështetjes financiare, si dhe nga lidhja e kontratave formale me tregtarët, duke kufizuar kështu produktivitetin e tyre dhe duke i shtyrë gratë më tej në informalitet dhe të pasigurt ekonomike. rrethanat. Tradita të tilla çojnë në mungesën e njohjes së grave si fermere dhe kufizojnë pjesëmarrjen aktive të grave rurale në komunitetet e tyre dhe në krijimin e politikave bujqësore.

²⁷¹ https://www.financethink.mk/wp-content/uploads/2020/11/Brosura_-_Zeni-zemjodelki.pdf

²⁷² Dimitrievski etj al. 2019. Matja e fuqizimit të grave në bujqësi me metodën e ekonomisë së bazuar në anketa dhe eksperimentale, Fakulteti i Shkencave Bujqësore dhe Ushqimit, Sh. Cirili dhe Metodius në Shkup, f. 60.

²⁷³ UN Women (2022) Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut – Një portret statistikor i tendencave në barazinë gjinore, f. 42.

²⁷⁴ MPPS, Sektori për Mundësi të Barabarta, Raporti Vjetor për Mundësi të Barabarta të Grave dhe Burrave 2021.

²⁷⁵ ESHS dhe UNICEF, MICS 2018-2019.

²⁷⁶ Enti Shtetëror i Statistikës, Anketa e shfrytëzimit të kohës 2014/2015.

²⁷⁷ Dimitrievski, D. et al. 2021. Matja e fuqizimit të grave në bujqësi me metodën e ekonomisë së bazuar në anketa dhe eksperimentale, Shkup: UN Women.

²⁷⁸ MPPS, Sektori për Mundësi të Barabarta, Raporti Vjetor për Mundësi të Barabarta të Grave dhe Burrave 2021.

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ FAO dhe GIZ. (2020) Arritja e treguesit të SDG 5.a.2 në Ballkanin Perëndimor dhe më gjerë, Romë, Itali.

Përveç kësaj, vetëm rreth 10 për qind e grave marrin vendime për aktivitetet që lidhen me tokën bujqësore.²⁸¹ Edhe nëse gratë posedojnë pronë, shpesh nuk janë ato që marrin vendime për përdorimin e pronës ose tokës. Gjysma e grave pronare nuk janë aktive në procesin e vendimmarrjes për aktivitetet që lidhen me tokën e tyre. Ndërsa 90.3 për qind e burrave pronarë tokash marrin vendime për aktivitete të tilla, e njëjta gjë është e vërtetë për vetëm 9.7 për qind të grave pronare toke dhe pronash.²⁸²

Puna e kujdesit pa pagesë

Faktori më i rëndësishëm që kontribuon në pozitën e pafavorshme të grave në tregun e punës në Maqedoninë e Veriut është ngarkesa e punës së papaguar shtëpiake dhe përkujdesjeje. Puna e papaguar e grave në shtëpi dhe përkujdesje, e cila konsiston kryesisht në gatimin, pastrimin, larjen e rrobave dhe mirëmbajtjen e shtëpisë, si dhe kujdesin për fëmijët, të rriturit dhe personat me aftësi të kufizuara, përbën 72.5 për qind të punës së papaguar të kryer në shtëpi.²⁸³ Sipas një studimi të kryer në vitin 2017, pothuajse një e treta (34.5 për qind) e grave që ishin ekonomikisht joaktive përmendën si arsye detyrat shtëpiake dhe kujdesin për fëmijët dhe të moshuarit.²⁸⁴ Në vitin 2020, 59.3 për qind e popullsisë femra joaktive të moshës 20-64 vjeç ishte joaktive për shkak të përgjegjësisë të kujdesit (përqindja ishte 61.6 për qind në 2019). Në kontrast të fortë, vetëm 2.3 për qind e popullsisë mashkullore përmendi përgjegjësitë e kujdesit si arsye për pasivitetin e tyre ekonomik (5.2 për qind në 2019).²⁸⁵ Në vitin 2021, 44.1 për qind e popullatës femërore joaktive u kategorizuan si “shtëpiake” (që ekziston vetëm si opsion për gratë në kategoritë zyrtare të ESHS).²⁸⁶

Të dhënat nga Anketa e përdorimit të kohës më e fundit e disponueshme (2014/2015),²⁸⁷ konfirmojnë ndarjen stereotipike gjinore të punës së paguar dhe

të papaguar, me burrat që pritet të përmbushin rolin e ofruesit financiar të familjes për familjen, ndërsa gratë pritet të mbajnë kryerja e punëve të shtëpisë dhe kujdesi për fëmijët dhe personat në ngarkim, duke përfshirë të moshuarit, edhe nëse të dy partnerët angazhohen në punë me pagesë jashtë familjes. Mesatarisht, burrat shpenzojnë tre orë në ditë në aktivitete që gjenerojnë të ardhura, në krahasim me 1.6 nga gratë. Nga ana tjetër, gratë i kushtojnë 3.4 orë në ditë aktiviteteve shtëpiake në ditë, në krahasim me 1.1 orë nga burrat. Si rezultat, gratë kanë rreth 20 për qind më pak kohë të lirë se burrat.²⁸⁸

Koha që gratë shpenzojnë në punë të papaguar pasqyron normat dhe paragjykimet gjinore patriarkale maqedonase. Për shembull, Anketa e inaktivitetit të femrave në 2017²⁸⁹ zbuloi se 65.2 për qind e grave mendonin se ishte shumë më mirë për një fëmijë parashkollor nëse nëna nuk punon, 43.4 për qind ranë dakord se të jesh shtëpiake është po aq përmbushëse sa të kesh një punë me pagesë, ndërsa 42.8 për qind nuk ishin dakord se kujdesi për të tjerët nga gratë nuk i lë kohë të mjaftueshme për të punuar jashtë shtëpisë. Norma të tilla gjinore rreth punës së papaguar në shtëpi, pasi u caktohen “natyrshëm” grave, ndikojnë ndjeshëm në aftësinë dhe kohën e tyre për të kryer punë me pagesë, për të ndjekur zhvillimin e karrierës ose pjesëmarrje më të madhe në jetën publike, për të vullnetarizuar ose për të marrë pjesë në aktivitete të tjera me interes. Nëse puna e papaguar që kryejnë gratë në Maqedoninë e Veriut do të vlerësohej me një pagë minimale, ajo do të kishte një vlerë monetare prej rreth 17 për qind të PBB-së.²⁹⁰

Në kontekstin e shërbimeve sociale të kufizuara të të gjitha llojeve, gratë në zonat rurale shpenzojnë 20 për qind më shumë kohë se ato në zonat urbane në punët e përditshme të shtëpisë, gjë që sugjeron se presioni i lidhur me familjen është dukshëm më i lartë për gratë rurale sesa për gratë urbane.²⁹¹ Ligji i ri për mbrojtjen sociale²⁹² përcakton skemat përmes të cilave bartësit e ekonomisë së kujdesit joformal mund të profesion-

²⁸¹ https://nff.org.mk/wp-content/uploads/2020/12/GIZ_Inserter.pdf

²⁸² Sproule, K. et al. 2019. USAID/North Macedonia Gender Analysis Report, Banyan Global.

²⁸³ Charmes, J. 2019. Puna e Kujdesit të Papaguar dhe Tregu i Punës: Një analizë e të dhënave të përdorimit të kohës bazuar në botën më të fundit Përmbledhja e Anketave të Përdorimit të Kohës, ILO, Gjenevë.

²⁸⁴ Mojsoska-Blazeski, N., Petreski, M. dhe Ayhan, O. 2017. Hulumtimi kombëtar mbi pjesëmarrjen e ulët të punës së femrave në treg në Maqedoni: Vlerësime të bazuara në sasi nga një anketë e re. Shkup: UN Women.

²⁸⁵ ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

²⁸⁶ Baza e të dhënave MakStat, Popullsia joaktive sipas kategorive dhe moshës, vjetore

²⁸⁷ https://www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija_en.aspx?id=58

²⁸⁸ Nga aktivitetet që lidhen me familjen, gratë shpenzojnë rreth dy të tretat e kohës në katër nën-aktivitete: përgatitjen e ushqimit (1.2 orë në ditë), larjen e enëve (0.35), pastrimin (0.35) dhe kujdesin ndaj fëmijëve (0.22), pra gjithsej 2.1 orë në ditë. Në të kundërt, meshkujt shpenzojnë vetëm 0.22 orë në ditë për të katër. Burrat shpenzojnë pjesën më të madhe të kohës në mirëmbajtje të tjera të shtëpisë (0.16) dhe kopshtarisë (0.09), gjë që sugjeron se jo vetëm burrat shpenzojnë shumë më pak kohë në punët e shtëpisë dhe kujdesin, por aktivitetet e tyre shtëpiake ndryshojnë nga ato të grave.

²⁸⁹ Mojsoska-Blazeski, N., Petreski, M. dhe Ayhan, O. 2017. Hulumtimi kombëtar mbi pjesëmarrjen e ulët të punës së femrave në treg në Maqedoni: Vlerësime të bazuara në sasi nga një anketë e re. Shkup: UN Women.

²⁹⁰ Reaktor. 2020. Burrat në Kujdes (MiC): Mashkulloret e kujdeshme në Maqedoninë e Veriut. Raporti i vendit, f. 17.

²⁹¹ ESHS, Anketa e shfrytëzimit të kohës 2014/2015.

²⁹² Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut nr. 104/19, 146/19 dhe 275/19.

alizojnë shërbimet e tyre dhe të marrin transferta në para për kujdes nëse regjistrohen si ofrues të autorizuar të shërbimeve.²⁹³ Megjithatë, ndikimet dhe potenciali për zbatimin e këtyre reformave ende nuk janë vlerësuar.

Ndikimi i COVID-19

Përhapja e COVID-19 ekspozoi dobësi të mëdha në ekonomi dhe përkeqësoi pabarazitë ekzistuese, duke ndikuar ndryshe tek gratë dhe burrat. Industritë që përjetuan mbyllje janë ato në të cilat shumica e të punësuarve janë gra dhe në të cilat paga është përgjithësisht e ulët, si prodhimi, turizmi tregtar, hotele-ria dhe shërbime të tjera personale, si dhe aktiviteti thelbësor dhe të domosdoshme (të tilla si kujdesi shëndetësor dhe Infermiera, prodhimi dhe shitja e ushqimit, farmacia dhe shërbimet financiare) ishin më të prekura nga pandemia.²⁹⁴ Gratë rurale pësuan një rënie më të madhe të të ardhurave nga aktiviteti bujqësor krahasuar me burrat (7 përqind rënie, krahasuar me 4 përqind rënie), ndërsa 42 për qind e grave rurale, krahasuar me 37 për qind e burrave ruralë, deklaruan se do të të jetë e vështirë të mbash shpenzimet bazë për ushqimin dhe produktet e higjienës nëse vazhdon pandemia e COVID-19.²⁹⁵ Reduktimet në orët e punës – që ishte një përgjigje më e zakonshme ndaj krizës sesa përfundimi i punës – u shpërndanë në mënyrë të barabartë midis grave dhe burrave.²⁹⁶

Rënia e punësimit ishte më e theksuar për meshkujt krahasuar me femrat (26 për qind dhe 23 për qind humbje nga 2019 deri në gjysmën e parë të 2020, respektivisht).²⁹⁷ Megjithatë, gratë e reja përjetuan humbje më të madhe të punës në krahasim me burrat e rinj (30.3 për qind dhe 27.4 përqind humbën punën, respektivisht).²⁹⁸ Përqindja e grave që marrin përfitime të papunësisë u rrit nga 52 për qind në shkurt 2020 në 56 për qind në tetor 2020, ndërsa pjesa e grave që morën pjesë në programet aktive të tregut të punës ra në 43.8 për qind krahasuar me 52.5 për qind në 2019.²⁹⁹ Përveç kësaj, përqindja e grave që morën mbështetje për vetëpunësim (për bizneset fillestare, për shembull) u ul në vitin 2020 krahasuar me një vit

më parë (nga 33.3 për qind në 30.9 për qind) si pasojë e krizës së COVID-19 dhe masat e pamjaftueshme gjinore të zbatuara nga Agjencia e punësimit.³⁰⁰

Mbyllja e kopshteve dhe shkollave çoi në një rritje të ndjeshme të kohës së shpenzuar për kujdesin ndaj fëmijëve dhe detyrat shtëpiake që tashmë kryheshin kryesisht nga gratë. Masa COVID-19 që lejonte një prind që punonte të qëndronte në shtëpi për t'u kujdesur për një fëmijë ose fëmijë deri në moshën dhjetë vjeç, pas mbylljes së kopshteve, përdorej rrallë nga burrat. Nga prindërit që u liruan nga puna, çdo i pesti ishte baba, duke detyruar nënat të merrnin përsipër tre të katërtat e barrës totale të kujdesit (77 për qind e grave në krahasim me 22 për qind të burrave).³⁰¹ Gratë, gjithashtu, më shpesh kalonin në punë nga shtëpia sesa burrat (35 përqind e grave krahasuar me 23 përqind e burrave).³⁰²

Gratë u ngarkuan në mënyrë disproporcionale nga sistemi i mësimit në distancë për fëmijët i imponuar gjatë pandemisë. Kjo masë rriti nevojën për aktivitete shtëpiake (si gatimi, pastrimi, dezinfektimi dhe ndihma në detyrat e shkollës), si dhe kujdesi dhe mbështetja e fëmijëve dhe anëtarëve të tjerë të familjes. Koha që gratë shpenzonin për aktivitetet në familje u rrit në përgjithësi, veçanërisht ato shpenzuan 44 për qind më shumë kohë për pastrim, 40 për qind më shumë kohë për gatim dhe 40 për qind më shumë kohë për menaxhimin e shtëpisë. Në krahasim, meshkujt raportuan se koha që ata shpenzojnë në të njëjtat aktivitete u rrit përkatësisht me 30 për qind, 19 për qind dhe 22 për qind.³⁰³ Koha që gratë shpenzonin për t'u kujdesur për fëmijët gjithashtu u rrit; ata shpenzuan 21 për qind më shumë kohë duke u kujdesur për ta dhe 20 për qind më shumë kohë për mbështetjen arsimore. Meshkujt gjithashtu përjetuan një rritje në kohën e tyre kushtuar kujdesit për fëmijët, por në një shkallë më të vogël. Për të njëjtat aktivitete, ata pësuan rritje në kohën e tyre përkatësisht me 17 për qind, 16 për qind dhe 16 për qind.³⁰⁴ Shpërndarja e pabarabartë e detyrave shtesë shtëpiake dhe kujdesit për fëmijët e shkaktuar nga COVID-19 përkeqësoi pabarazitë parak- ekzistuese brenda familjes në ndarjen e përgjegjësi- ve dhe barrën e punës së papaguar të shtëpisë.

²⁹³ Reaktor. 2020. Burrat në Kujdes (MiC): Mashkulloret e kujdesshme në Maqedoninë e Veriut. Raporti i vendit, f. 17.

²⁹⁴ Bashevska, M. 2020. Vlerësimi i Shpejtë Gjinor: Ndikimi i COVID-19 tek gratë dhe burrat në Maqedoninë e Veriut, UN Women.

²⁹⁵ Ibid.

²⁹⁶ Ibid.

²⁹⁷ Kombet e Bashkuara Maqedonia e Veriut, Analiza e Përbashkët e Vendit, Përditësim 2021.

²⁹⁸ Ibid.

²⁹⁹ Ibid.

³⁰⁰ Ibid.

³⁰¹ Risteska, M. 2021. Gjinia dhe Diversiteti – Analiza e Ndikimit të COVID-SARS-19, OSBE, f. 54.

³⁰² Bashevska, M. 2020. Vlerësimi i shpejtë gjinor: Ndikimi i Covid-19 tek gratë dhe burrat në Maqedoninë e Veriut, UN Women.

³⁰³ Ibid.

³⁰⁴ Ibid.

Sfidat kryesore në pjesëmarrjen ekonomike të grave

- Gratë janë përgjithësisht të pafavorizuara në tregun e punës në Maqedoninë e Veriut, kryesisht për shkak të nivelit të lartë të pasivitetit të popullatës femërore. Arsyet kryesore të mosaktivitetit të grave janë detyrat shtëpiake dhe kujdesi për fëmijët, të moshuarit dhe personat me aftësi të kufizuara.
- Të rinjtë përjetojnë nivele të larta papunësie dhe pasiviteti, veçanërisht me gratë e reja më pak aktive në tregun e punës në krahasim me çdo segment të popullsisë.
- Potencialet për avancimin e sipërmarrjes së grave janë ende në një nivel fillestar, me shumë mundësi të mbetura të pa adresuara, siç është përdorimi i TIK-ut.
- Ndarja gjinore e profesioneve mbetet, me gratë që punojnë më shpesh në sektorë si prodhimi, tregtia, bujqësia, të cilat të gjitha përballen me produktivitetin e ulët dhe grackën e pagave të ulëta.
- Në përgjithësi, gratë më shpesh përballen me bariere strukturore që i pengojnë ato të ecin përpara në karrierën e tyre mbi një pikë të caktuar, duke kufizuar potencialin e tyre për rritje profesionale.
- Të dhënat tregojnë se përqindja e femrave që janë të vetëpunësuara është dukshëm më e ulët se ajo e meshkujve, ndërkohë që femrat ende përballen me "efektin e tavanit prej qelqi" për të përparuar në profesionin e tyre.
- Gratë rurale janë veçanërisht të pafavorizuara në tregun e punës për shkak të faktorëve të tillë si ndarja gjinore e punës në familje dhe mungesa e shërbimeve sociale që do t'i lejonin ato të (ri)hynin në tregun e punës, veçanërisht shërbimet e kujdesit për fëmijët.
- Grave në bujqësi u mungon ndërgjegjësimi, fuqizimi dhe vetëbesimi për të aplikuar për mbështetje financiare.
- Pikëpamjet tradicionale patriarkale mbizotërojnë kur bëhet fjalë për pronësinë e tokës/pronës. Regjistrimi i tokës bujqësore ekskluzivisht në emër të burrave ka përjashtuar gratë fermere nga të drejtat, si qasja në shërbimet e ekstensionit bujqësor dhe mbështetjes financiare, duke kufizuar kështu produktivitetin e tyre dhe duke i shtyrë gratë më tej në informalitet dhe rrethana të pasigurta ekonomike.
- Shkalla e përgjithshme e papunësisë së grave rritet kaqenë vazhdimisht e lartë gjatë viteve, që rrjedh nga diskriminimet e shumta me të cilat përballen për të hyrë në tregun e punës, e shoqëruar me nivelin e tyre të ulët arsimor, statusin e rëndë socio-ekonomik të familjes së tyre dhe përjashtimin e vazhdueshëm nga jeta publike.

4.3. Arsimimi dhe trajnimi i grave dhe vajzave

Tabela 8

Treguesit e OZHQ-ve për arsimimin dhe trajnimin e grave dhe vajzave

Treguesi	Të dhënat e mëparshme të disponueshme	Të dhënat më të fundit të disponueshme
4.1.1: Përqindja e fëmijëve dhe të rinjve: (a) në klasat 2/3; (b) në fund të filllores; dhe (c) në fund të shkollës së mesme të ulët duke arritur të paktën një nivel minimal të aftësisë në (i) lexim dhe (ii) matematikë, sipas gjinisë		Përqindja e fëmijëve të moshës 7-14 vjeç që demonstrojnë aftësi themelore: Leximi: vajza- 70.2%, djem- 58.3% Numërimi: vajza- 35.3%, djem- 46.6% Burimi: MICS 2018-2019
4.2.1: Përqindja e fëmijëve nën 5 vjeç që janë në rrugë zhvillimi në shëndetin, të mësuarit dhe mirëqenien psikosociale, sipas gjinisë	2011: vajzat – 92.8% Djemtë - 92.6% Burimi: MICS 2011	Përqindja e fëmijëve të moshës 36–59 muajsh që janë në rrugën e zhvillimit në të paktën tre nga fushat e mëposhtme: shkrim-lexim-numërim, zhvillim fizik, zhvillim social-emocional dhe të mësuarit: Vajzat – 89.3% Djemtë - 75.9% Burimi: MICS 2018-2019
4.2.2: Shkalla e pjesëmarrjes në mësimin e organizuar (një vit para moshës zyrtare të hyrjes filllore), sipas gjinisë	Përqindja e fëmijëve që ndjekin klasën e parë që ndoqën arsimin parashkollor vitin e kaluar: Vajzat – 48.8% Djemtë - 32.9% Burimi: MICS 2011	Vajzat – 54.2% Djemtë - 45.9% Burimi: MICS 2018-2019

Korniza ligjore, institucionale dhe politike kombëtare

Ligji për arsimin fillor,³⁰⁵ miratuar në vitin 2019, ndalon çdo diskriminim të drejtpërdrejtë dhe të tërthortë në arsimin fillor dhe kujdesin ndaj fëmijëve, bazuar, **ndër të tjera**, në gjininë, identitetin gjinor dhe orientimin seksual, dhe përshkruan masat afirmative për tejkalimin e diskriminimit ekzistues dhe promovimin e barazisë (Neni 6). Në përputhje me Ligjin (neni 66), Ministria e Arsimit dhe Shkencës ka miratuar Udhëzues për procedurën e raportimit dhe mbrojtjes së nxënësve viktime të çdo forme të dhunës, abuzimit dhe neglizhencës.³⁰⁶

Prioritetet e Strategjisë kombëtare të arsimit dhe Planit të veprimit për 2018-2025³⁰⁷ përfshijnë mësimdhënien

me interes të studentëve, matjen e progresit të të nxënësve në lidhje me rezultatet (në vend që të fokusohet vetëm në përvetësimin e njohurive) dhe prezantimin e një vlerësimi kombëtar. Megjithatë, integrimi gjinor në Strategji është shumë i kufizuar dhe dokumentit i mungon një angazhim i qartë për adresimin e sfidave të lidhura me gjininë në arsim, siç janë stereotipet gjinore mbizotëruese në zgjedhjet e fushave arsimore, masat për të luftuar dhunën me bazë gjinore dhe ngacmimet në shkolla . dhe sigurimin që vajzat nga grupet vulnerabël të qëndrojnë në arsim. Për më tepër, Strategjia nuk trajton në mënyrë eksplicite ndarjen digjitale gjinore ose nuk parashikon programe specifike që synojnë vajzat.

³⁰⁵ Fletorja Zyrtare nr. 161/19 dhe 229/20

³⁰⁶ <https://mon.gov.mk/content/?id=3288>

³⁰⁷ <http://mrk.mk/wp-content/uploads/2018/10/Strategjia-za-obrazovanie-ENG-WEB-1.pdf>

Në vitin 2020, MASH miratoi Koncept-shënimin për arsimin fillor³⁰⁸ si udhëzues për reformën më të gjerë të arsimit fillor në Maqedoninë e Veriut. Koncepti identifikon tekstet nën standarde, burimet e pamjaftueshme mësimore në shkolla, mungesën e mundësive për zhvillimin e karrierës së mësuesve dhe zhvillimin e tyre profesional jokonsistent, gatishmërinë e pamjaftueshme të mësuesve për të aplikuar qasje të reja dixhitale si disa sfida me të cilat sistemi i arsimit fillor është përballur prej vitesh.³⁰⁹ Koncepti bazohet në parimet e përfshirjes, ndjeshmërisë/barazisë gjinore dhe ndërkulturalitetit, duke theksuar rëndësinë e arsimit në krijimin e mundësive për transformimin e normave dhe sjelljeve të dëmshme gjinore.³¹⁰ Efektet afatshkurtra dhe afatgjata të parashikuara në koncept-shënimin përfshijnë: reduktimin e numrit të nxënësve që braktisin arsimin fillor, rritjen e ndjenjës së barazisë midis nxënësve nga grupet e cenueshme, reduktimin e stereotipave dhe paragjykimeve gjinore dhe etnike midis nxënësve dhe personeli mësimor, reduktimi i dhunës me bazë gjinore në shkolla dhe zbutja e pasojave negative për shëndetin dhe mirëqenien e nxënësve që përjetojnë dhunë, si dhe krijimin e kushteve në të cilat seksi/gjinia nuk luajnë rol në zgjedhjen e nxënësve për arsimin e mesëm dhe profesionin e tyre të ardhshëm.³¹¹ Në përputhje me rekomandimet nga Koncept-shënimin për arsimin fillor,³¹² janë miratuar ndryshime në Ligjin për tekstet shkollore për arsimin fillor dhe të mesëm. për të rregulluar dhe përmirësuar më tej procedurat për botimin e teksteve shkollore dhe për të eliminuar përmbajtjen ose përmbajtjen diskriminuese që përforcon stereotipet, veçanërisht ato që kanë të bëjnë me gjininë dhe seksin.

Më në fund, MASH miratoi Koncept -shënimin për arsimin gjithëpërfshirës në 2020,³¹³ si një udhëzues për përfshirjen e fëmijëve nga grupet e cenueshme, si fëmijët me aftësi të kufizuara, fëmijët me prejar-dhje të pafavorshme socio-ekonomike, fëmijët me vështirësi në të mësuar dhe në sjellje, si dhe fëmijët azil. kërkuesit, ndër të tjera.

Pasqyrë e tendencave aktuale në arsim

Për sa i përket ndjekjes së arsimit të fëmijërisë së hershme (AFH) (mosha 36-59 muaj), vajzat përgjithësisht përballen me përqindje më të ulëta pjesëmarrjeje se djemtë (31.5 përqind dhe 41 përqind, respektivisht).³¹⁴ Shkalla më e ulët e frekuentimit të AFH mund të vërehet në mesin e kuintilit më të varfër, me 7.4 për qind, dhe tek fëmijët romë (10.3 për qind për djemtë romë dhe 13.5 për qind për vajzat romë).³¹⁵ Përveç kësaj, analiza ka treguar se AFH nuk ofron kushte apo mundësi optimale për regjistrim dhe zhvillim gjithëpërfshirës, pra integrimin e vajzave dhe djemve me aftësi të kufizuara.³¹⁶

Numri i përgjithshëm i nxënësve të regjistruar në shkollat fillore dhe të mesme ka qenë në rënie gjatë dy dekadave të fundit, nga rreth 250,000 (shkolla fillore) dhe 93,000 (shkolla e mesme) në vitin akademik 2000/2001 në rreth 190,000 (fillor) dhe 70,000 (shkolla e mesme) në vitin akademik 2020/2021. Kjo prirje është pasojë e drejtpërdrejtë e emigracionit, siç u diskutua më lart, ritmit në rënie të lindjeve dhe zhvillimeve të tjera shoqërore në vend.³¹⁷

Shkalla e përfundimit të shkollës fillore është e lartë, mbi 90 për qind për të dyja gjinitë, siç është kalimi në shkollën e mesme, 98 për qind për të dyja gjinitë; kjo për shkak të natyrës së detyrueshme të arsimit të mesëm.³¹⁸ Nuk ka dallime gjinore në shkollën e regjistrimit në arsimin e mesëm. Shkalla e përfundimit - përqindja e studentëve që hyjnë në një program të shkollës së mesme dhe që e përfundojnë atë me sukses - është pak më e ulët për vajzat - 85.1 përqind krahasuar me 89.3 përqind për djemtë.³¹⁹ Situata me vijimin dhe përfundimin e arsimit të detyrueshëm është shqetësuese për popullatën romë. Vetëm 75 për qind e fëmijëve romë të moshës 6-18 vjeç u regjistruan në arsimin e detyrueshëm në vitin 2019.³²⁰ Arsyet e përmendura për shkollën e ulët të frekuentimit të vajzave dhe djemve romë janë mungesa e financave dhe largësia e shkollave nga vendbanimet e tyre.³²¹

Përderisa djemtë janë kryesisht më shumë se vajzat në arsimin fillor dhe të mesëm, situata në arsimin e

³⁰⁸ <https://mon.gov.mk/stored/document/koncepcija%20osnovno%20obrazovanie%20en.pdf>

³⁰⁹ Ministria e Arsimit dhe Shkencës, Koncept Shënim për Arsimin Fillor, f.5.

³¹⁰ Ibid., f.11

³¹¹ Ibid., f.13

³¹² Fletorja Zyrtare nr. 98/2008, 99/2009, 83/2010, 36/2011, 135/2011, 46/2012, 24/2013, 120/2013, 29/2014, 146/2013, 146/2015, 2015/2015 2018.

³¹³ <https://mon.gov.mk/stored/document/Koncepcija%20za%20inkluzivno.pdf>

³¹⁴ ESHS dhe UNICEF, MICS 2018-2019.

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ Ombudsmani i Maqedonisë së Veriut (2018) Përfshirja e fëmijëve me aftësi të kufizuara në arsimin parashkollor. Shkup: UNICEF.

³¹⁷ UN Women. 2022. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut: Një portret statistikor i tendencave në barazinë gjinore.

³¹⁸ ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

³¹⁹ ESHS dhe UNICEF, MICS 2018-2019.

³²⁰ Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut (2019) Programi i rishikuar për punësim dhe reforma sociale 2022, f. 57.

³²¹ Ibid.

lartë është e kundërta. Në vitin akademik 2021/2022, 36 për qind e femrave, krahasuar me 24 për qind të meshkujve u regjistruan në arsimin e lartë, pas përfundimit të arsimit të mesëm. Me fjalë të tjera, gratë përfaqësonin 59 për qind të studentëve të regjistruar.³²² Në vitin 2007, qeveria nisi një program shtetëror për hapjen dhe/ose zgjerimin e degëve të universiteteve, fakulteteve dhe programeve në të gjithë vendin me qëllim rritjen e aksesit në arsimin terciar. Në të njëjtën kohë, qeveria prezantoi një program për të inkurajuar njerëzit në të 30-at dhe 40-at të regjistroheshin në universitete, me qëllim rritjen e nivelit të arsimit të popullsisë. Për shkak se qasja në arsimin terciar u përmirësua për njerëzit që jetonin jashtë zonave kryesore urbane, numri i të diplomuarve pothuajse u dyfishua pas vitit 2007 në krahasim me fillimin e viteve 2000. Në vitin 2021, 41.1 për qind e grave të moshës 25-34 vjeç kishin përfunduar arsimin e lartë, krahasuar me 30.3 për qind të burrave dhe krahasuar me 28.5 për qind të grave dhe 21.8 për qind të burrave në vitin 2011. Situata është e ngjashme në arsimin pasuniversitar³²³, me gra që përfaqësojnë 60 për qind të të gjithë të diplomuarve me diploma master dhe 61 për qind të të gjithë të diplomuarve të doktoraturës në 2021.³²⁴

Normat jashtëshkollore janë të ulëta në arsimin fillor (1.7 për qind) dhe të moderuara në arsimin e mesëm (8.4 për qind). Të dhënat nuk tregojnë dallime thelbësore ndërmjet normave të daljes nga shkolla për vajzat dhe djemtë në arsimin fillor ose të mesëm. Megjithatë, shkalla e braktisjes së shkollës për kuintilin më të varfër dhe për studentët romë ka qenë mjaft e lartë. Në vitin akademik 2018/2019, 19 për qind e vajzave romë dhe 18.4 për qind e djemve romë ishin jashtë shkollës fillore.³²⁵ Në nivelin e shkollës së mesme, gjasat që fëmijët romë të jenë jashtë shkollës rriten. Në vitin akademik 2018/2019, 51.6 për qind e djemve romë dhe 54.1 për qind e vajzave romë të moshës 15-18 vjeç ishin jashtë shkollës së mesme.³²⁶

Anketa e grupeve me tregues të shumëfishtë (AGTS), e cila mat aftësitë themelore të leximit dhe numërimit, zbuloi se në Maqedoninë e Veriut vajzat i kalojnë djemtë në lexim, por jo në numërim (për grupmoshën 7-14 vjeç). Programi për vlerësimin ndërkombëtar të studentëve (PISA) mat aftësitë në lexim, matematikë dhe shkencë kur nxënësit hyjnë në arsimin e mesëm (të lartë) (në moshën 15 vjeçare). Në vitin 2015, gjysma e 15-vjeçarëve të vendit nuk demonstuan aftësi bazë në tre lëndët e vlerësuara, me një rezultat mesatar prej 384, krahasuar me një rezultat prej 493 midis vendeve të OECD. Rezultatet e PISA-s tregojnë se studentët maqedonas ishin pothuajse katër vjet prapa kolegëve të tyre në vendet e OECD.³²⁷ Megjithatë, vajzat i kalojnë djemtë në të tre dimensionet - në matematikë me 7 pikë dhe në shkencë me 19 pikë.³²⁸

Stereotipet gjinore ende mbizotërojnë, megjithatë, në zgjedhjet e studentëve për fushën e arsimit. Ky trend i kahershëm është shqetësues sepse dallimet gjinore në zgjedhjen e fushës arsimore kontribuojnë drejtpërdrejt në ndarjen gjinore të profesioneve në tregun e punës. Shëndeti, shërbimet personale, gjimnazi dhe ligji mbeten fusha të studimit të dominuara nga femrat, ndërsa bujqësia, arkitektura dhe inxhinieria elektrike janë fusha të dominuara nga meshkujt. Në vitin akademik 2020/2021, 65 për qind e studentëve të regjistruar në gjimnaz ishin vajza, 73 për qind e nxënësve që studionin për shëndetësi ishin vajza, ndërsa 68 për qind e studentëve që studionin bujqësi dhe mjekësi veterinarë, 95 për qind studionin inxhinieri mekanike dhe 85. për qind që studionin për inxhinieri elektrike, ishin djem.³²⁹ Në dekadën e fundit, ka pasur një përmirësim të lehtë në përqindjen e grave të reja që hyjnë në fushat tradicionalisht "mashkullore", dhe kështu raporti i gjinive është bërë më afër barazimit. Megjithatë, rruga drejt ekuilibrit gjinor në shkencë, teknologji, inxhinieri dhe matematikë (lëndët STEM) mbetet e gjatë.

Tabela 9

Aftësitë themelore të vajzave dhe djemve

	MICS (Përqindja e fëmijëve të moshës 7-14 vjeç që demonstrojnë aftësi themelore)		PISA (Rezultatet mesatare për fëmijët 15-vjeçarë)		
	Leximi	Numërimi	Leximi	Matematika	Shkenca
Vajzat	70.2	35.3	420	398	423
Djemtë	58.3	46.6	368	391	404

³²² ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

³²³ Ibid.

³²⁴ Ibid.

³²⁵ ESHS dhe UNICEF, MICS 2018-2019.

³²⁶ Ibid.

³²⁷ OECD dhe UNICEF. 2019. OECD Rishikimi i Vlerësimit dhe Vlerësimit në Arsimin në Maqedoninë e Veriut.

³²⁸ OECD. 2018. Rezultatet nga PISA 2018.

³²⁹ ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

Sipas disa sondazheve të ndryshme, vajzat tashmë mund të kenë besim më të ulët në aftësitë e tyre dixhitale sesa djemtë deri në moshën 15 vjeç.³³⁰ Në fakt, kur vajzat janë të mira si në STEM ashtu edhe në shkencat humane (dmth lëndët jo-STEM), ato prirën të zgjedhin shkencat humane sepse ata besojnë se do ta kenë më të lehtë të arrijnë nota më të larta.³³¹ Një vetëvlerësim i kryer në mesin e nxënësve të shkollave të mesme në Maqedoninë e Veriut tregoi se ndërsa vajzat dhe djemtë besonin se ishin po aq kompetent në matematikë dhe shkencë, djemtë e vlerësonin veten shumë më lart se vajzat në teknologjinë informative (IT).³³² Është e dukshme dhe shqetësuese që perceptimet e vajzave për aftësitë e tyre në STEM janë në kontrast të drejtpërdrejtë me nivelet e tyre të aftësisë, siç përshkruhet më sipër.

Ndarjet në arsim bazuar në stereotipet gjinore vazhdojnë edhe në arsimin terciar. Arsimi është fusha akademike më e feminizuar dhe rreth 90 për qind e të diplomuarve në arsimin e lartë në këtë fushë janë gra. Shëndeti dhe mbrojtja sociale dhe artet dhe shkencat humane janë të gjitha fusha “të udhëhequra nga gratë”, me pothuajse tre herë më shumë gra që diplomohen nga këto lëndë sesa burra (76 për qind e të diplomuarve në të parën janë gra dhe 74 për qind janë gra në kjo e fundit). Gratë janë gjithashtu më shumë se burrat në mesin e të diplomuarve në biznes, administratë dhe drejtësi (58 përqind e të diplomuarve janë gra). Nga ana tjetër, edhe pse situata po ndryshon ngadalë, TIK-u mbetet një fushë “e dominuar nga meshkujt”, me 67 për qind të të diplomuarve meshkuj. Situata është e ngjashme për bujqësinë, pylltarinë, peshkimin dhe mjekësinë veterinare, ku meshkujt përbëjnë 58 për qind të të diplomuarve.³³³

Profesioni i mësuesit, në nivelet e shkollës fillore dhe të mesme, nuk dominohet vetëm nga gratë, por ai është bërë gjithnjë e më i feminizuar vitet e fundit. Në vitin akademik 2020/2021, në shkollat fillore kishte 2.3 mësuese femra për çdo mësues mashkull dhe raporti gjinor është rritur në favor të femrave nga viti akademik 2000/2001 (kur ishte 1.3 mësuese femra për çdo mësues mashkull).³³⁴ Situata është e ngjashme në arsimin e mesëm; në vitin akademik 2021/2022, 62 për qind e stafit mësimdhënës ishin gra. Përkundrazi, në mesin e fakulteteve të institucioneve të arsimit të lartë, në vitin akademik 2021/2022, më pak gra mbanin pozita të profesorit të rregullt (44 për qind) ose pozita të profesorit të asociuar (48 për qind), por gratë ishin më shpesh të punësuara si docente (56 për qind) ose

asistentë (53 për qind).³³⁵ Duke marrë parasysh faktin se pozitat e mësimdhënies në shkollat fillore dhe të mesme janë shumë më pak të paguara sesa në nivel universitar, këto ndarje janë mjaft brenda pozicionit të krijuar tashmë të gruas dhe “feminizimit” të profesioneve më pak të paguara.

Sfidat kryesore në pjesëmarrjen e vajzave dhe grave në arsim dhe mësim

- Vajzat kanë shkallë më të ulët të regjistrimit se djemtë në arsimin e hershëm të fëmijërisë, ndërsa vajzat dhe djemtë në përgjithësi kanë norma të ngjashme regjistrimi në arsimin fillor dhe të mesëm.
- Ndarja stereotipike e fushave të arsimit mbetet e përhapur, duke kontribuar në ndarjen e fushave profesionale në tregun e punës. Shëndeti, shërbimet personale, gjimnazi dhe tekstili mbeten fusha të dominuara nga femrat. Në fushën e arkitekturës, transportit dhe turizmit, djemtë dominojnë mbi vajzat, ashtu siç dominojnë në kurset e edukimit fizik, inxhinieri elektrike dhe mekanike.
- Nuk ka dallime thelbësore në normat e daljes nga shkolla për vajzat dhe djemtë në arsimin fillor dhe të mesëm. Megjithatë, shkalla për kuintilin më të varfër dhe për nxënësit romë të arsimit të mesëm është dukshëm më e lartë, me norma më të larta për vajzat romë.
- Vajzat në përgjithësi i tejkalojnë djemtë në aftësitë themelore në të tre dimensionet. Megjithatë, vajzat kanë besim më të ulët në aftësitë e tyre dixhitale sesa djemtë, duke i penguar ato të ndjekin arsimin në fushat STEM dhe TIK.
- Gratë janë më shumë se meshkujt në mesin e studentëve të regjistruar në arsimin e lartë. Sa i përket fushës së specializimit, shkencat mjekësore dhe ato humane janë fusha në të cilat shumica e të diplomuarve janë gra. Shkencat natyrore dhe shoqërore janë gjithashtu lëndë të dominuara nga femrat. Në të kundërt, shkencat teknike dhe bioteknike janë fusha studimi të dominuara nga meshkujt.
- Arsimi fillor dhe i mesëm në Maqedoninë e Veriut është një profesion i dominuar nga femrat, ndërsa femrat janë më pak të përfaqësuara në pozitat më të larta në arsimin terciar.

³³⁰ Unioni Ndërkombëtar i Telekomunikacionit. 2021. Barazia e gjeneratave të fuqizuara në mënyrë dixhitale: Gratë, vajzat dhe TIK në kontekstin e COVID-19 në vendet e përzgjedhura të Ballkanit Perëndimor dhe Partneritetit Lindor.

³³¹ Ibid.

³³² Hadzi-Vasileva, K. 2019. Hartimi i gjinisë në sferën e TIK-ut në Maqedoni, Shoqata për Komunikim Progressiv.

³³³ ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

³³⁴ UN Women. 2022. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut – Një portret statistikor i tendencave në barazinë gjinore, f. 42.

³³⁵ ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

4.4. Shëndeti dhe mirëqenia e grave

Tabela 10

Treguesit e OZHQ për shëndetin

Treguesi	Të dhënat e mëparshme të disponueshme	Të dhënat më të fundit të disponueshme
3.1.1: Raporti i vdekshmërisë amtare (për 100,000 lindje të gjalla)	2020: 5.2	10.7 Burimi: ISHP/ESSH 2021
3.1.2: Përqindja e lindjeve të ndjekura nga personel i kualifikuar shëndetësor (për qind)	98 Burimi: MICS 2011	100 Burimi: MICS 2018-2019
3.2.1: Shkalla e vdekshmërisë nën pesë vjeç (për 1000 lindje të gjalla)	2020: 6.0 2019: 6.3 2018: 6.0 2017: 9.9 2016: 12.9 2015: 9.6 Burimi: ESHS	4.9 Burimi: ESHS 2021
3.2.2: Shkalla e vdekshmërisë neonatale (për 1000 lindje të gjalla)	2020: 4.2 2019: 3.8 2018: 4.1 2017: 7.4 2016: 10.2 2015: 6.8 Burimi: ESHS	2.9 Burimi: ESHS 2021
3.4.1: Shkalla e vdekshmërisë që i atribuohet sëmundjeve kardiovaskulare, kancerit, diabetit ose sëmundjeve kronike të frymëmarrjes (probabilitet)	2019: Femrat: 17.5 Meshkuj: 27.9 2015: Femrat: 18.9 Burra: 30 Burimi: Women Count	Femrat: 22.9 Burra: 27 Burimi: ESHS 2020
3.4.2: Shkalla e vdekshmërisë së vetëvrasjeve (vdekje për 100,000 banorë)		Gratë: 3.5 Meshkuj: 8 Burimi: ESHS 2021
3.7.1: Përqindja e grave të moshës riprodhuese (mosha 15-49 vjeç) që kanë nevojën e tyre për planifikim familjar të plotësuar me metoda moderne (për qind e grave të moshës 15-49 vjeç)	Urban: 42.9 Rural: 38.0 Burimi: MICS 2011	29.6 Burimi: MICS 2018-2019
3.7.2: Shkalla e lindjeve tek adoleshentët (për 1000 gra të moshës 15-19 vjeç)	2018: 15.1	15.7 Burimi: OBSH 2021

Korniza ligjore, institucionale dhe politike kombëtare

Ligji për mbrojtjen e shëndetit³³⁶ rregullon të drejtën e çdo qytetari për standardin më të lartë të mundshëm të kujdesit shëndetësor, pra integritetin fizik dhe mendor, sigurinë dhe mosdiskriminimin. Ministria e Shëndetësisë publikon në baza vjetore Programin e saj për mbrojtjen aktive shëndetësore të nënave dhe fëmijëve, me qëllim uljen e sëmundshmërisë dhe vdekshmërisë së nënave dhe të porsalindurve përmes një qasjeje të integruar në promovimin e shëndetit të nënave dhe të porsalindurve që përfshin masat e planifikimit familjar, kujdesi para lindjes dhe kujdesi shëndetësor gjatë lindjes dhe lehonisë, si dhe qasja në paketat e duhura shëndetësore për grupet e cenueshme sociale. Në vitin 2016, u zbatua vlerësimi i Strategjisë kombëtare për shëndetin Seksual dhe riprodhues 2010-2020³³⁷, me qëllim përafrimin e saj me OZHQ-të dhe iniciativat e tjera globale dhe rajonale për ofrimin e aksesit universal në shëndetin seksual dhe riprodhues (SRH) dhe amësinë e sigurt. Plani i fundit i veprimit për shëndetin seksual dhe riprodhues është miratuar për periudhën 2018-2020.³³⁸

Qasja në abort është ndikuar nga ndryshime të rëndësishme ligjore dhe të politikave që përfshijnë ndryshimet në Ligjin për ndërprerjen e shtatzënisë (Ligji për abortin)³³⁹ në vitin 2013. Ky ligj, si dhe Ligji i sapomiraturuar për Ndërprerjen e shtatzënisë (2019) në mënyrë efektive shfuqizoi dispozitat që kufizonin qasjen e grave në abortin e sigurt, të tilla si periudha e detyrueshme për këshillim dhe pengesa të tjera administrative. Ligji garanton që gratë do të kenë qasje në kohë të ofruesit e kujdesit shëndetësor dhe të drejtën për një abort sipas kërkesës gjatë 12 javëve të para të shtatzënisë, dhe në rrethana të veçanta midis 12 dhe 22 javësh. Që nga viti 2021, në Klinikën gjinekologjike dhe obstetrike në Shkup janë bërë të disponueshme abortet mjekësore, që do të thotë abort pa kirurgji. Megjithatë, kjo procedurë nuk është ende e disponueshme për gratë në rajone të tjera të vendit, veçanërisht për gratë rurale, nëse nuk mund të udhëtojnë drejt kryeqytetit.

Ministria e Shëndetësisë publikon në baza vjetore Programin e saj për zbulimin e hershëm të sëmundjeve malinje, duke ofruar vazhdimisht ekzaminime parandaluese falas për depistimin e kancerit të gjirit dhe qafës së mitrës për të gjitha gratë. Programi kombëtar për zbulimin e hershëm të kancerit të gjirit është iniciuar në vitin 2015 dhe përfshin gratë e moshës 50-69 vjeç. Megjithatë, nuk ka masa të tjera parandaluese për rritjen e numrit të ekzaminimeve për kancerin e gjirit, të cilat do të mundësonin zbulimin e hershëm të sëmundjes. Nga viti 2019, Ministria e Shëndetësisë po zbaton aktivitetet e parapara me Programin për zbulimin e hershëm dhe parandalimin e kancerit të qafës së mitrës.³⁴⁰

Strategjia Kombëtare për promovimin e shëndetit mendor në Maqedoninë e Veriut 2018-2025 dhe Plani i saj i veprimit 2018-2025³⁴¹ përfshin objektiva specifike për “përmirësimin e shërbimeve të shëndetit mendor për gratë në periudhën riprodhuese” dhe “promovimin e shëndetit të mirë mendor të grave dhe nënave”. Megjithatë, nuk ekziston një sistem për monitorimin dhe vlerësimin e zbatimit të Strategjisë.

Pasqyrë e tendencave aktuale në shëndetin dhe mirëqenien e grave

Në vitin 2021, shkalla e lindshmërisë në Maqedoninë e Veriut ishte 1.6 (duke iu referuar numrit të lindjeve të gjalla për grua), një rritje nga 1.31 në vitin 2020.³⁴² Shumica e lindjeve të gjalla (34 për qind) janë nga nënat e moshës 25-29 vjeç, me mosha mesatare e nënës për të gjitha lindjet është 29.2 vjeç dhe 27.5 në kohën e lindjes së parë.³⁴³ Në vitin 2021, kishte 20 lindje të gjalla nga nëna nën moshën 15 vjeç.³⁴⁴ Shkalla e vdekshmërisë neonatale në 2021 ishte 2.9 për 1000 lindje të gjalla, një rënie nga 4.2 në 2020, 5.7 në 2018 dhe 11.9 në 2016.³⁴⁵ Shkalla e vdekshmërisë foshnjore ishte 20.4 për 1000 lindje të gjalla, ndërsa shkalla e vdekshmërisë nën 5 vjeç ishte 5.3 për 1000 lindje të gjalla.³⁴⁶ Shkalla e vdekshmërisë amtare në vitin 2021 ishte 10.7 për 100,000 lindje të gjalla, një rritje nga 5.2 në vitin 2020.³⁴⁷ Shkalla e abortit në Maqedoninë e

³³⁶ Fletorja Zyrtare nr. 43/2012, 145/2012, 65/2013, 87/2013, 164/2013, 39/2014, 43/2014, 101/2014, 132/2014, 188/2014, 188/2014, 2014, 188/2014, 2014 2015, 192/2015, 17/2016, 37/2016.

³³⁷ <https://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2012/12/strategija-seksualno-i-reproduktivno-zdravje.pdf>

³³⁸ <https://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2018/09/Nov-tekst-na-AP-usoglasen-so-Sekretarijat-za-zakonodavstvo-11.09.2018.pdf>

³³⁹ Fletorja Zyrtare nr. 87/13, 164/13, 27/14, 144/14 dhe 149/15.

³⁴⁰ Instituti i Shëndetit Publik, Analiza - Vlerësimi i kapaciteteve të stafit dhe aparaturave ekzistuese (PAP dhe HPV testimi), organizimi i vizitave, puna e grupit të punës për realizimin e aktivitetëve lidhur me depistimin e kancerit të qafës së mitrës, 2019.

³⁴¹ <https://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2020/05/strategija-za-MZ-2018-2025-170718-pf-1.pdf>

³⁴² ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

³⁴³ Ibid.

³⁴⁴ Ibid.

³⁴⁵ ESHS, Baza e të dhënave MakStat, Shkalla e vdekshmërisë neonatale, sipas rajonit.

³⁴⁶ Instituti për Shëndet Publik, Raport për shëndetin e popullatës së Republikës së Maqedonisë së Veriut në vitin 2021, fq.68.

³⁴⁷ Ibid.

Veriut në vitin 2021 ishte 17.1 për 100 lindje të gjalla, një rënie e lehtë nga 17.4 në 2020.³⁴⁸

Pothuajse të gjitha lindjet në Maqedoninë e Veriut ndiqen nga personel i kualifikuar shëndetësor³⁴⁹ i cili ka aftësitë e nevojshme për të ofruar kujdes obstetrik që shpëton jetën, duke përfshirë mbikëqyrjen, kujdesin dhe këshillat e nevojshme për gratë gjatë shtatzënisë, lindjes dhe periudhës pas lindjes, për të kryer lindje dhe për t'u kujdesur për të sapolindurit. Rreth 83 për qind e grave kanë akses në kujdesin pas lindjes, duke përfshirë vizitat nga një infermiere e kualifikuar.³⁵⁰ Megjithatë, ka ende gra që përballen me sfida në aksesin e kujdesit shëndetësor gjatë shtatzënisë dhe pas lindjes. Sipas një sondazhi të kryer midis grave rrome, 63 për qind e të anketuarve kishin përjetuar qëndrime negative për qasjen në shërbimet shëndetësore, bazuar në përkatësinë e tyre etnike,³⁵¹ gjë që tregon nevojën e ndërgjegjësimit dhe trajnimit të personelit të kualifikuar shëndetësor për trajtimin jodiskriminues dhe gjithëpërfshirës të pacientëve³⁵²

Shtatzënitë e hershme tek adoleshentët kanë pasoja të mëdha shëndetësore për nënat e reja dhe foshnjat e tyre. Pasojat sociale për adoleshentët shtatzëna të pamartuara mund të përfshijnë stigmën, refuzimin ose dhunën nga partnerët, prindërit dhe bashkëmoshatarët. Vajzat që mbeten shtatzënë para moshës 18 vjeç kanë më shumë gjasa të përjetojnë dhunë brenda një martese ose partneriteti. Në vitin 2021, shkalla e lindjes së adoleshentëve në Maqedoninë e Veriut ishte 15.7 për 1000 gra të moshës 15-19 vjeç.³⁵³ Në krahasim, shkalla e lindjes së adoleshentëve për vendet e Evropës Lindore është 15 për 1000 gra, por është dukshëm më e ulët në Evropën Qendrore (7 për 1000 gra) por shumë më e lartë në Azinë Qendrore (29 për 1000 gra).³⁵⁴ Është vlerësuar se 0.2 për qind e grave kanë lindur nën moshën 15 vjeçare në Maqedoninë e Veriut dhe rreth 4.5 për qind e grave të moshës 20-24 vjeçare kanë lindur para moshës 18 vjeçare. Tek gratë rrome këto përqindje janë mjaft të ndryshme – 0.5 për qind dhe 28.2 për qind respektivisht.³⁵⁵ Me mbështetjen e sektorit të shoqërisë civile, në vitin 2021 u zbatua pilot-programi

për edukimin gjithëpërfshirës seksual (EGJS) në disa shkolla fillore në vend. Programi tregoi sukses në avancimin e njohurive dhe ndërgjegjësimit të studentëve për temat e mbuluara me CSE, megjithatë nevojitet një qasje më e gjerë në zbatimin e programit, për të përfshirë edukatorë të specializuar të trajnuar dhe për të zgjeruar përmbajtjen në fakte shkencore dhe mjekësore mbi seksualitetin.³⁵⁶

Numri i infeksioneve të reja me HIV në vitin 2021, për të gjitha moshat, ishte 44, që është një incidencë prej 2.1 për 100,000 banorë.³⁵⁷ Në total, për periudhën 1987-2021 janë regjistruar gjithsej 548 raste me HIV nga Instituti i Shëndetit Publik, nga të cilët 89,4 për qind janë meshkuj dhe 10.6 për qind femra.³⁵⁸ Moshë mesatare e personave të sapoidentifikuar me HIV është 34 vjeç, dhe shumica (77 për qind) janë midis moshës 20 dhe 39 vjeç. Shumica (60.6 për qind) e infeksioneve janë të meshkujt që kryejnë marrëdhënie seksuale me meshkujt, ndërsa 33 për qind qind e individëve raportuan transmetim heteroseksual.³⁵⁹

Neoplazitë janë shkak i dytë kryesor i vdekjeve në Republikën e Maqedonisë së Veriut (që përbëjnë 15.2 përqind të vdekjeve të grave dhe burrave),³⁶⁰ menjëherë pas sëmundjeve të sistemit të qarkullimit të gjakut. Tek gratë, neoplazia malinje e gjirit ishte shkak më i zakonshëm i vdekjeve të lidhura me neoplazinë në periudhën 2010-2021. Shkalla e vdekshmërisë varionte nga 30.0 në 2010 në 26.4 në 2018 dhe 32.6 për 100,000 gra në vitin 2021.³⁶¹ Në vitin 2021, sipas të dhënave nga Instituti për Shëndetin Publik, janë kryer 26.217 teste të njollosjes në kuadër të monstimit të organizuar të kancerit për zbulimin e hershëm. e grave të moshës 36-45 vjeç, të cilat nuk kanë bërë një test strishi në tre vitet e fundit, duke zbuluar anomali citologjike në 2070 gra.³⁶² Nuk ka informacion të disponueshëm për mbulimin e vaksinës HPV si masë parandaluese.

Sipas Organizatës Botërore të Shëndetësisë (OBSH), prevalenca e depresionit dhe ankthit është më e lartë tek femrat sesa tek meshkujt, dhe nga 10-15 për qind e çrregullimeve mendore tek femrat ndodhin në periudhën perinatale (gjatë shtatzënisë dhe në vitin

³⁴⁸ ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

³⁴⁹ ZSHS dhe UNICEF, MICS 2018–2019.

³⁵⁰ MPPS, Raporti Vjetor për avancimin e mundësive të barabarta 2021.

³⁵¹ Aleanca Evropiane e Shëndetit Publik (2017) Nga Retorika në Veprim: Sjellja e Zërit të Komuniteteve Rrome Rumune në Evropë.

³⁵² ESHS dhe UNICEF, MICS 2018-2019.

³⁵³ OBSH (2021): <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/349683/WHO-SRH-21.148-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

³⁵⁴ <https://www.gatesfoundation.org/goalkeepers/report/2021-report/progress-indicators/maternal-mortality/>

³⁵⁵ ESHS dhe UNICEF, MICS 2018-2019, f. 63-66.

³⁵⁶ Instituti për Shëndet Publik, Raport për shëndetin e popullatës së Republikës së Maqedonisë së Veriut në vitin 2021, fq.36.

³⁵⁷ Ibid.

³⁵⁸ Ibid.

³⁵⁹ Ibid.

³⁶⁰ ESHS. 2020. Vdekshmëria në Republikën e Maqedonisë së Veriut, sipas komunave, në vitin 2020, në dispozicion në: <https://www.stat.gov.mk/PrikaziSooopstenie.aspx?rbtxt=7>

³⁶¹ Instituti për Shëndet Publik, Raport për shëndetin e popullatës së Republikës së Maqedonisë së Veriut në vitin 2021.

³⁶² <https://www.iph.mk/nedela-za-prevencija-na-rak-na-grlo-na-matka/>

e parë pas lindjes).³⁶³ Çrregullimet mendore lidhen drejtpërdrejt me vetëvrasjen. Në Maqedoninë e Veriut, në vitin 2021, nga numri i përgjithshëm i rasteve të vdekjeve të dhunshme (677), vetëvrasjet përbënin 105, ose 17.4 për qind të vdekjeve të dhunshme të meshkujt dhe 12.4 për qind të vdekjeve të dhunshme të femrat.³⁶⁴

Nevojiten ende masa urgjente dhe gjithëpërfshirëse nga shteti për të rritur parandalimin dhe masat e tjera për të mbrojtur shëndetin e grave dhe për të rritur ndërgjegjësimin e publikut për rreziqet shëndetësore specifike gjinore. Për të adresuar këto çështje, Ministria e Shëndetësisë krijoi një seksion të posaçëm për “Shëndetin e gruas” që do t’i shtohet dosjes elektronike “Termini im” i pacientit, ku mjeku ekzaminues mund të shohë në një vend raportet nga ekzaminimet gjinekologjike, si dhe nga ekzaminimet e gjirit, rezultatet e ekokardiografisë dhe mamografisë; Ekziston edhe një seksion për monitorimin e HPV-së dhe statusin e përgjithshëm të vaksinimit të çdo gruaje.³⁶⁵

Analizat kanë treguar se femrat përballen me pengesa të shumta sa i përket pjesëmarrjes në sport dhe aktivitet fizik. Në përgjithësi, sporti në Maqedoninë e Veriut perceptohet si aktivitet kryesisht mashkullor, ndërsa gratë që ushtrojnë sport shumë shpesh përjetojnë diskriminim, ngacmim dhe dhunë.³⁶⁶ Mungojnë të dhënat për pjesëmarrjen e përgjithshme të popullatës në sport dhe aktivitet fizik, megjithatë, sipas hulumtimeve, meshkujt janë pothuajse dyfish më aktiv se femrat.³⁶⁷ Agjencia për Rini dhe Sport në vitin 2020/2021 ka dhënë gjithsej 500 bursa, nga të cilat 197 (39.4 për qind) për vajza, që është numri më i lartë deri më tani.³⁶⁸ Si një faktor i rëndësishëm për shëndetin dhe mirëqenien, Një nevojë urgjente për zbatimin e masave për të nxitur dhe rritur pjesëmarrjen e vajzave dhe grave në sport dhe aktivitet fizik.

Qasja në shërbimet shëndetësore

Qasja në kujdesin shëndetësor seksual dhe riprodhues është ende problematike në disa komuna dhe rajone në Maqedoninë e Veriut, ku shumica e popullsisë do të konsiderohej të jetë në një kategori të cenueshme, siç janë romët dhe gratë e moshuara. Pavarësisht numrit të mjekëve gjinekologë në vend që tejkalojnë mesataren evropiane, specialistë të tillë nuk janë të shpërndarë në mënyrë të barabartë dhe kështu ka bashki ku ka shumë pak ose aspak gjinekologë.³⁶⁹ Shërbimet shëndetësore të pazhvilluara në zonat rurale është veçanërisht e tmerrshme për fshatrat malore, në të cilat objektet e kujdesit shëndetësor mungojnë pothuajse tërësisht.³⁷⁰ Gratë në zonat rurale shpesh nuk janë në gjendje të kenë shërbime mjekësore për shkak të distancës deri në vetë institucionin, si dhe për shkak të mënyrës se si ato ndahen në zonat rurale, e kombinuar me mungesën e opsioneve të transportit publik ku gratë mbështeten. Hulumtimet tregojnë se 60 për qind e grave rurale kanë qenë vetëm “pjesërisht të kënaqura” me aksesin e tyre në kujdesin shëndetësor.³⁷¹ Për shembull, rajoni i Pollogut ka numrin më të ulët të gjinekologëve të KSHP-së për 1000 gra (0.09), pasuar nga Pellagonia (0.13), dhe këto janë rajonet ku është regjistruar numri më i ulët i vizitave gjinekologjike tek gratë e moshuara.³⁷²

Megjithatë, vihet re se shumica e romëve kanë akses në sigurimin shëndetësor.³⁷³ Sipas Anketës Rajonale të Romëve 2018, 93.0 për qind e grave rome nga Maqedonia e Veriut kanë sigurim shëndetësor - ndërsa mbulimi është i lartë, kjo është ende nën mesataren kombëtare (99.1 për qind).³⁷⁴

Gratë në Maqedoninë e Veriut kanë një nivel të lartë njohurish për metodat e kontracesionit. Në vitin 2019, 99 për qind e popullsisë femërore të moshës 15-49 vjeç kishte dëgjuar për ndonjë metodë kontrceptive, qoftë moderne apo tradicionale. Njohuritë janë gjithashtu shumë të larta tek gratë rome të së njëjtës grupmoshë (96.4 për qind ishin të

³⁶³ Strategjia nacionale për promovimin e shëndetit mendor në Republikën e Maqedonisë shtator 2018 – 2025.

³⁶⁴ ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

³⁶⁵ <https://sdk.mk/index.php/makedonija/vo-moj-termin-se-voveduva-seksija-zhensko-zdravje-na-edno-mesto-ke-bidat-site-ispituvana-na-zhenata/>

³⁶⁶ UN Women. 2022. Barazia Gjinore në Sport në Maqedoninë e Veriut.

³⁶⁷ Ibid.

³⁶⁸ MPPS. 2022. Raport vjetor për aktivitetet e realizuara dhe progresin e arritur në krijimin e mundësive të barabarta për gratë dhe burrat në Republikën e Maqedonisë së Veriut në vitin 2021.

³⁶⁹ Mladenovikj, B. dhe Lucheska, I. 2019. Analiza e situatës dhe modalitetet e propozuara: Kujdesi shëndetësor riprodhues në Republikën e Maqedonisë, HERA – Shoqata për edukim dhe hulumtim shëndetësor, faqe 71.

³⁷⁰ Dimitrievski, D. et al. 2021. Matja e fuqizimit të grave në bujqësi me metodën e ekonomisë së bazuar në anketa dhe eksperimentale, Shkup: UN Women.

³⁷¹ Ibid.

³⁷² OBSH. 2021. Të moshuarit dhe aksesin në kujdesin shëndetësor në Maqedoninë e Veriut, Kopenhagë: Zyra Rajonale e OBSH-së për Evropë, f.12.

³⁷³ UNDP. 2017. Anketa Rajonale e Romëve, UNDP dhe Banka Botërore, 2017.

³⁷⁴ UNDP. 2018. Romët në shikim: Ish Republika Jugosllave e Maqedonisë, UNDP dhe Banka Botërore, prill 2018.

vetëdijshme). Metoda moderne kontraceptive më e njohur në mesin e të gjitha grave të moshës 15-49 vjeç është prezervativi mashkullor - i njohur për 96.5 për qind të grave në popullatën e përgjithshme dhe 90.6 për qind të grave rome.³⁷⁵ Metoda e dytë kontraceptive moderne më e njohur është pilula (kontracsioni hormonal oral) – për 92.4 për qind të popullsisë totale të grave; për gratë rome, forma e dytë më e njohur e kontracsionit është pajisja intrauterine (IUD) - e njohur me 81.1 për qind.³⁷⁶ Njohja me kontracsionin e urgjencës (pilula “mëngjes-pas”) është dukshëm më e ulët për gratë e moshës 15-49 vjeç në përgjithësi (67.7 për qind) dhe në veçanti për gratë rome të kësaj grupmoshe (26.7 për qind).³⁷⁷

Qasja në kontracsion është më problematike për grupet me mjete të kufizuara financiare, pasi kontracsionet modernë kërkojnë pagesë nga xhepi. Njerëzit nga zonat rurale, të rinjtë e moshës 15-24 vjeç, gratë rome, gratë e papuna dhe gratë që marrin një formë të mbrojtjes sociale janë ata që kanë më shumë gjasa të mos jenë në gjendje të përballojnë përdorimin e rregullt të kontracsionëve modernë dhe për to duhet të mundësohet kontracsioni falas ose i subvencionuar.³⁷⁸ Gratë nga zonat rurale kanë gjithashtu qasje të kufizuara në këshillimin për planifikimin familjar, pasi ai ofrohet përmes objekteve gjinekologjike që ndodhen kryesisht në zonat urbane. Adoleshentët dhe të rinjtë përdorin edhe më pak shërbimet e planifikimit familjar. Kërkesa totale për planifikim familjar tek gratë e martuara ose në bashkim, midis moshës 15-49 vjeç, është 70 për qind.³⁷⁹ Për vetëm 19.9 për qind kërkesa për planifikim familjar plotësohet me metoda moderne kontracsioni. Për gratë rome të këtij grupi, tabloja ndryshon - kërkesa totale për planifikim familjar është më e lartë në 75.6 për qind, por kërkesa është e kënaqur vetëm për 11.4 për qind të grave rome.³⁸⁰ Nevoja për planifikim familjar është dukshëm më e ulët për gratë që nuk janë as të martuara dhe as në bashkim, të moshës 15-49 vjeç dhe që përdorin kontracsion - për gratë në përgjithësi (24,6 për qind) dhe për gratë rome, veçanërisht (10,3 për qind).³⁸¹ Kërkesa totale për planifikim familjar për gratë rome të pamartuara është 11.6 për qind ndërsa për të gjitha gratë 24.6 për qind.³⁸²

Sipas Studimit Rinor Maqedonia e Veriut 2018/2019,³⁸³ 32.1 për qind e adoleshentëve nën moshën 19 vjeç janë seksualisht aktivë. Pothuajse gjysma e të rinjve (48 për qind) ndonjëherë përdorin mbrojtje kur kryejnë marrëdhënie seksuale, dhe rreth një e katërta (21 për qind) përdorin gjithmonë mbrojtje. Një e katërta nuk përdor kurrë mbrojtje (25 për qind), megjithatë, dhe 6 për qind nuk e dinë se çfarë do të thotë ky term ose nuk janë të informuar. Mungesa e një kornize të organizuar që mund të shpërndajë informacion rreth SRH tek adoleshentët rezulton në njohuritë e tyre të dobëta dhe, në një farë mase, të pasakta për shëndetin seksual dhe riprodhues. Në vitin 2018, u krijua një grup pune ekspertësh shumë-sektorial për të propozuar një model për zbatimin e edukimit seksual gjithëpërfshirës si pjesë e kurrikulës formale të arsimit fillor. Programi u pilotua në vitin akademik 2021/2022 në katër shkolla në zonat urbane dhe rurale.

Në Maqedoninë e Veriut, nuk ka shërbime mbështetëse të vendosura për gratë gjatë menopauzës, pra pas përfundimit të periudhës riprodhuese. Mungojnë gjithashtu të dhënat dhe analizat në këtë fushë, por sipas disa vlerësimeve, 70-80 për qind e grave në menopauzë kanë simptoma të dukshme që mund të lehtësohen mjekësisht, por vetëm rreth 25 për qind e tyre kërkojnë ndihmë.³⁸⁴ Të dhënat tregojnë se gratë mbi 65 vjeç vizitojnë gjinekologun 1.82 herë për pacient në vit, që është dukshëm më e ulët se gratë nën 65 vjeç (3.1) dhe mesatarja kombëtare (2.98).³⁸⁵

Në përgjithësi, sistemi aktual i shëndetit mendor karakterizohet nga një model i vjetëruar i shtrimit në spitale psikiatrike që janë në kushte të pakënaqshme, mungesë financash adekuate dhe shërbime komunitare ambulatorie. Ka pak alternativa për trajtimin spitalor, mungesën e programeve parandaluese dhe rehabilituese, mungesën e përfshirjes së familjes dhe mbështetjes sociale dhe mungesën e mbështetjes dhe mundësive për njerëzit me çrregullime mendore për të jetuar dhe për të marrë pjesë në komunitetet e tyre.

Shëndeti i barabartë për të gjithë është një nga OZHQ-të, kështu që për të përmirësuar shëndetin mendor, është e nevojshme të thyhet edhe stigma

³⁷⁵ UN Women. 2022. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut: Një portret statistikor i tendencave në barazinë gjinore.

³⁷⁶ Ibid.

³⁷⁷ Ibid.

³⁷⁸ Mladenovikj, B. dhe Lucheska, I. 2019. Analiza e situatës dhe modalitetet e propozuara: Kujdesi shëndetësor riprodhues në Republikën e Maqedonisë, HERA – Shoqata për edukim dhe hulumtim shëndetësor, faqe 19.

³⁷⁹ ESHS dhe UNICEF, MICS 2018-2019.

³⁸⁰ UN Women. 2022. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut: Një portret statistikor i tendencave në barazinë gjinore.

³⁸¹ Ibid.

³⁸² Ibid.

³⁸³ Topuzovska Latkovikj et al. 2021. Studimi i të rinjve për Maqedoninë e Veriut, 2018/2019, FES.

³⁸⁴ Marrë nga: <https://zmc.mk/blog/samo-chetvrtina-od-zhenite-baraat-lekarska-pomosh-vo-period-na-menopauza/>

³⁸⁵ OBSH. 2021. Të moshuarit dhe aksesi në kujdesin shëndetësor në Maqedoninë e Veriut, Kopenhagë: Zyra Rajonale e OBSH-së për Evropë.

që ekziston rreth çrregullimeve mendore. Përkundër faktit se gratë njihen si grup rreziku bazuar në disa përcaktues socialë, në Maqedoninë e Veriut nuk janë krijuar shërbime që fokusohen në nevojat e shëndetit mendor të grave. Nuk janë krijuar aktivitete për shërbimet e kujdesit perinatal për nënat dhe kujdesi për shëndetin mendor të fëmijëve dhe të rinjve është lënë disi pas dore.³⁸⁶ Në periudhën e ardhshme, politikat kombëtare duhet të fokusohen në rritjen e ndërgjegjësimit për rëndësinë e kujdesit ndaj shëndetit mendor me qëllim rritjen e njohurive për çrregullimet mendore dhe uljen e stigmës, si dhe prezantimin e shërbimeve për parandalimin dhe trajtimin e çrregullimeve mendore.

Ndikimi i COVID-19

Derisa gratë dhe burrat kishin shkallë të ngjashme të infeksionit COVID-19 (gjithsej 156,452 në fillim të gushtit 2021), burrat përbënin 62.8 për qind të vdekjeve nga COVID-19.³⁸⁷ Nga ana tjetër, gratë zënë 74 për qind të vendeve të punës në sektorin e kujdesit shëndetësor dhe për këtë arsye kishin më shumë gjasa të ishin punonjëse shëndetësore të vijës së parë dhe në rrezik më të madh të infeksionit COVID-19.³⁸⁸

Derisa objektet shëndetësore u fokusuan në zbutjen e efekteve të pandemisë COVID-19, qasja në shërbimet thelbësore shëndetësore për gratë u kufizua ndjeshëm, veçanërisht për ato në grupet më të cenueshme.³⁸⁹ Pandemia e COVID-19 pati gjithashtu një ndikim të madh në shëndetin mendor, me stresin dhe ankthin që raportohen në normat më të larta tek gratë e moshës 35 deri në 54 vjeç.³⁹⁰

Sfidat kryesore në shëndetin dhe mirëqenien e grave

- Lindjet e adoleshentëve janë ende problem në vend, të regjistruara kryesisht tek vajzat rome. Prandaj, është e rëndësishme të merren parasysh shqetësimet specifike të shëndetit seksual dhe riprodhues të grave rome që përjetojnë nivel më të lartë të shtatzënisë adoleshente, martesë të hershme dhe jetëgjatësi më të shkurtër krahasuar me segmentet e tjera femra të popullsisë.
- Kujdesi për shëndetin seksual dhe riprodhues është ende një aspekt problematik në disa bashki dhe rajone ku jeton kryesisht popullata e kategorive vulnerabël, si romët. Është thelbësore që personeli i kualifikuar shëndetësor të trajnohet për të kërcënuar vajzat dhe gratë rome në mënyrë jodiskriminuese, duke përfshirë ofrimin e shërbimeve të përkthimit kur është e nevojshme.
- Maqedonia e Veriut ka një shkallë të ulët të përdorimit të kontraktivëve, veçanërisht në mesin e popullatës së re dhe popullatës në komunitetet e marginalizuara, siç janë gratë dhe vajzat rome, pasi kontraktivët modernë janë subjekt i pagesës nga xhepi.
- Gratë ballafaqohen me pengesa të shumta sa i përket pjesëmarrjes në sport dhe aktivitet fizik. Në përgjithësi, sporti perceptohet si aktivitet kryesisht mashkullor, ndërsa gratë që ushtrojnë sport shumë shpesh përjetojnë diskriminim, ngacmim dhe dhunë.
- Shëndeti mendor nuk është trajtuar në një mënyrë të ndjeshme ndaj gjinisë.
- Nuk ka shërbime të vendosura në dispozicion për gratë në menopauzë.

³⁸⁶ Strategjia nacionale për promovimin e shëndetit mendor në Republikën e Maqedonisë shtator 2018 – 2025.

³⁸⁷ OBSH. 2021. Sistemet shëndetësore në veprim: Maqedonia e Veriut.

³⁸⁸ OBSH. 2021. Pabarazia shëndetësore dhe COVID-19 në Maqedoninë e Veriut.

³⁸⁹ Bashevska, M. 2020. Vlerësimi i shpejtë gjinor: Ndikimi i COVID-19 tek gratë dhe burrat në Maqedoninë e Veriut, UN Women.

³⁹⁰ Ibid.

4.5. Dhuna ndaj grave dhe vajzave

Tabela 11

Treguesit e OZHQ-ve për dhunën ndaj grave dhe vajzave

Treguesi	Të dhënat e mëparshme të disponueshme	Të dhënat më të fundit të disponueshme
5.2.1: Përqindja e grave dhe vajzave partnere ndonjëherë të nënshtruara dhunës fizike, seksuale ose psikologjike nga një partner aktual ose ish-partner intim në 12 muajt e mëparshëm, sipas formës së dhunës dhe sipas moshës		MPB janë raportuar gjithsej 1025 raste të dhunës në familje, prej tyre 594 viktime me lëndime fizike, 31 me lëndime të rënda, 337 raportime për rrezikim të sigurisë dhe katër vrasje të grave. Në të njëjtin vit, MPPS regjistroi 1,531 raste të reja të dhunës në familje me 1,161 viktime gra dhe 121 fëmijë viktime. Burimi: Raporti i Vlerësimit (Bazë) i GREVIO
5.2.2: Përqindja e grave dhe vajzave të moshës 15 vjeç e lart që i janë nënshtruar dhunës seksuale nga persona të ndryshëm nga partneri intim në 12 muajt e mëparshëm, sipas moshës dhe vendit të ndodhjes		Numri i grave të trajtuara në qendrat e viktimave të përdhunimit në vitin 2021: 8 Burimi: Raporti GREVIO
5.3.1: Përqindja e grave të moshës 20-24 vjeç që kanë qenë të martuara ose në një bashkim para moshës 15 dhe para moshës 18 vjeç		Gratë e moshës 20-24 vjeç që u martuan ose hynë në një bashkim martesor para moshës 15 vjeç: 0.3% Gratë e moshës 20-24 vjeç që u martuan ose hynë në një bashkim martesor para moshës 18 vjeç: 7.5% Burimi: MICS 2018-2019
16.1.1: Numri i viktimave të vrasjes me dashje për 100,000 banorë, sipas gjinisë, moshës dhe shkakut	2020: Femrat: 0.2% Meshkuj: 1% 2018: Femrat: 0.4% Meshkuj: 0.8% Burimi: ESHS	Shkalla e vdekjeve nga vrasjet (për 100,000 banorë): Femrat: 0.1% Meshkuj: 1% Burimi: ESHS

Korniza ligjore, institucionale dhe politike kombëtare

Maqedonia e Veriut ishte ndër vendet e para që nënshkroi Konventën për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje (Konventa e Stambollit), duke e ratifikuar atë në vitin 2017. Maqedonia e Veriut dorëzoi raportin e saj të parë bazë në GREVIO në 2022 dhe Raporti i vlerësimit të GREVIO (Bazë) për Maqedoninë e Veriut u miratua në maj 2023.³⁹¹ Katër shtyllat e Konventës së Stambollit, parandalimi, mbrojtja, ndjekja penale dhe politikat e

koordinuara, krijojnë një gamë të gjerë detyrimesh shtetërore, duke përfshirë sfidimin e stereotipeve gjinore që përjetësojnë dhunën me bazë gjinore. Vendi ka ratifikuar gjithashtu Konventën për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (2011), e cila përcakton detyrimin e një shteti për të mbrojtur personat me aftësi të kufizuara “nga të gjitha format e shfrytëzimit, dhunës dhe abuzimit”, duke marrë parasysh gjininë dhe moshën (neni 16, par. 1). Gjithashtu, shteteve u kërkohet të ofrojnë programe për të nxitur rimëkëmbjen, rehabilitimin dhe riintegrimin social të personave që janë nënshtruar abuzimit dhe dhunës (neni 16, par. 4).

³⁹¹ [https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/ednakvi%20moznosti/GREVIO-Inf\(2023\)5%20Final%20report%20on%20North%20Macedonia_eng.pdf](https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/ednakvi%20moznosti/GREVIO-Inf(2023)5%20Final%20report%20on%20North%20Macedonia_eng.pdf)

Pas ratifikimit të Konventës së Stambollit, vendi miratoi një Plan veprimi kombëtar (PVK) për Zbatimin e konventës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje (2018-2023), që synon harmonizimin e kuadrit ligjor me dispozitat e Konventa, duke krijuar shërbime të përgjithshme dhe të specializuara për përmirësimin e mbrojtjes së viktimave të dhunës me bazë gjinore dhe dhunës në familje dhe të zbatohen aktivitetet për parandalimin e dhunës me bazë gjinore dhe dhunës në familje.³⁹² Fatkeqësisht, informacioni për efektivitetin e PNV-së ka qenë i vështirë për t'u marrë dhe nuk duket se rezultatet e ndonjë monitorimi janë bërë publike. Sipas organizatave të shoqërisë civile që kanë analizuar zbatimin e PNV-së ndërmjet viteve 2018 dhe 2022, ka mungesë të informacionit të saktë në dispozicion të shoqërisë civile për “fondet e alokuara tashmë ose buxhetet e shpenzuara për aktivitetet e kryera që nga fillimi i miratimit të KI-së deri më tani.”³⁹³

Mbrojtja nga të gjitha format e dhunës së bazuar në gjini është pjesë e Planit strategjik të Ministrisë së Punës dhe Politikës Sociale si objektiv prioritar në kuadër të Programit të ministrisë për mundësi të barabarta dhe kundër diskriminimit. Dhuna e bazuar në gjini është përfshirë gjithashtu në Strategjinë e barazisë gjinore 2022-2027 si një prioritet kyç për vendin, nën objektivin specifik 3.1: Parandalimi dhe lufta e dhunës me bazë gjinore.³⁹⁴

Në legjislacionin kombëtar janë futur ndryshime thelbësore për mbrojtjen e viktimave në rastet e dhunës në familje duke filluar nga viti 2004 me ndryshimin e Kodit Penal dhe Ligjit për Familjen për të përfshirë nene që mbulojnë në mënyrë eksplicite dhunën në familje. Në vitin 2014, për të përmirësuar sistemin e përgjithshëm për parandalimin dhe mbrojtjen e viktimave të dhunës në familje, u miratua Ligji i parë sistematik për Parandalimin dhe Mbrojtjen nga Dhuna në Familje. Një ligj i ri për mbrojtjen dhe parandalimin nga dhuna ndaj grave dhe dhunës në familje u miratua në vitin 2021³⁹⁵ duke mbuluar të gjitha format e dhunës dhe duke përfshirë përkufizime specifike të “dhunës ndaj grave” dhe “dhunës me bazë

gjinore”, në përputhje me standardet ndërkombëtare dhe Stambollin. Konventa. Ligji vendos një sistem të koordinuar për parandalimin, mbrojtjen dhe reagimin ndaj dhunës në familje, duke përfshirë masat parandaluese që duhet të ndërmerren nga të gjitha palët e interesuara në nivel kombëtar dhe lokal, duke vendosur mbrojtje efektive të viktimave nga të gjitha format e dhunës së bazuar në gjini kundër grave si dhe viktimave të dhunës në familje, ndëshkimi i autorëve dhe mbledhja e të dhënave për dhunën kundër grave dhe dhunës në familje.³⁹⁶ Neni 8 thotë se “masat, aktivitetet dhe shërbimet për viktimat e dhunës me bazë gjinore ndaj grave dhe dhunës në familje duhet të përshtaten me nevojat specifike të grave me aftësi të kufizuara”. Ligji gjithashtu thekson rëndësinë qendrore të mbledhjes së të dhënave për krijimin e masave të përgjithshme dhe të veçanta për parandalimin dhe mbrojtjen e dhunës (nenet 28 - 32). Ndryshimet në Kodin Penal,³⁹⁷ të miratuara në shkurt 2023, përcaktojnë termat “viktimitë e dhunës me bazë gjinore”, “dhuna ndaj grave” dhe “dhuna me bazë gjinore ndaj grave” në nenin 122 dhe kriminalizojnë forma të ndryshme të dhunës ndaj grave. dhe dhunës me bazë gjinore duke përfshirë femicidin (neni 123 2-a), gjymtimin gjenital femëror (neni 129-a), ndjekjen (neni 144-a) dhe ngacmimin seksual duke përfshirë përdorimin e teknologjive digjitale (neni 190-a) . Përveç formave të dhunës në familje që tashmë mbuloheshin nga ligji penal, si dhuna fizike dhe dhuna seksuale³⁹⁸ Kodi Penal tani përfshin dhunën ekonomike dhe psikologjike si forma të dhunës në familje. Format e dhunës psikologjike përfshihen në veprat penale si shtrëngimi (përdorimi i forcës), heqja e paligjshme e lirisë dhe rrezikimi. Ligji sanksionon forma të dhunës seksuale, të tilla si përdhunimi, duke përfshirë përdhunimin e një bashkëshorti aktual ose të mëparshëm ose partneri intim. Në mënyrë domethënëse, përkufizimi i Kodit Penal të përdhunimit bazohet në mungesën e pëlqimit të viktimës për aktin nga partneri aktual ose ish-partneri intim (neni 186), i cili është një ndryshim nga përkufizimi i mëparshëm i bazuar në forcë.³⁹⁹ Kodi Penal ndalon gjithashtu

³⁹² Plani i veprimit për zbatimin e Konventës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje të Republikës së Maqedonisë 2018-2023.

³⁹³ Raport hije për zbatimin e Konventës së Këshillit të Evropës për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje në Maqedoninë e Veriut, prill 2022, f. 22.

³⁹⁴ Gjinia Barazia Strategjia 2022 -2027, e disponueshme në: <https://bit.ly/3GwnTKu>

³⁹⁵ Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut nr. 24/2021.

³⁹⁶ Ligji i ri synon të zgjerojë sistemin e parandalimit dhe mbrojtjes nga të gjitha format e dhunës me bazë gjinore dhe në familje, në përputhje me rekomandimet e Këshillit Evropian, pra “parandalimin dhe shtypjen e dhunës me bazë gjinore ndaj grave dhe dhunës në familje, mbrojtjen efektive të viktimave të çfarëdo forme të dhunës me bazë gjinore ndaj grave dhe viktimave të dhunës në familje duke respektuar të drejtat dhe liritë themelore të njeriut të garantuara me Kushtetutën e Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe marrëveshjet ndërkombëtare”.

³⁹⁷ Ligji për ndryshimin e Kodit Penal, Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut nr. 36/2023.

³⁹⁸ Veprat penale në Kodin Penal të sanksionuara sidomos kur kryhen si pasojë e dhunës në familje janë: vrasja (neni 123), vrasja me dashje (neni 125), lëndimi trupor (neni 130), lëndimi i rëndë trupor (neni 131), detyrimi (neni 139), privimi i paligjshëm i lirisë (neni 140), rrezikimi i sigurisë (neni 144), ndërmjetësimi në prostitucion (neni 191) dhe sulmi seksual ndaj një të mituri që nuk ka mbushur moshën 14 vjeç (neni 188).

³⁹⁹ Siç thuhet nga GREVIO, ndryshimet në elementet e veprave të përcaktuara në nenin 186 të Kodit Penal janë plotësisht në përputhje me kërkesën e nenit 36 të Konventës së Stambollit për të kriminalizuar të gjitha aktet seksuale pa pëlqim.

marrëdhëniet seksuale pa konsensuale me një person me aftësi të kufizuara (neni 187), sulmin seksual ndaj një fëmije dhe prostitucionin e detyruar, si dhe për herë të parë prezantoi krimin e ngacmimit seksual në internet. Aktualisht, Ministria e Drejtësisë është duke hartuar ndryshime në Ligjin për Procedurën Penale për të vazhduar përputhshmërinë e saj me Konventën e Stambollit.

Përmes ndryshimeve legjislative, janë bërë përparime të rëndësishme në mbrojtjen dhe parandalimin e dhunës së bazuar në gjini dhe dhunës në familje. Këto ndryshime jo vetëm që sjellin gjerësisht legjislacionin kombëtar në përputhje me standardet e Konventës së Stambollit, por ato gjithashtu adresojnë rekomandimet e Rishikimit Periodik Univezsal (UPR)⁴⁰⁰ për Maqedoninë e Veriut, siç është nevoja për harmonizimin e legjislacionit kombëtar, veçanërisht forcimin e legjislacionit, kornizën kundër dhunës me bazë gjinore, miratimin e një përkufizimi të dhunës me bazë gjinore, ofrimin e mbështetjes adekuate për viktimat e dhunës në familje dhe kriminalizimin e të gjitha formave të dhunës me bazë gjinore ndaj grave me ndryshimet e fundit në Kodin Penal.⁴⁰¹

Që nga viti 2009, politikat dhe masat për mbrojtjen e grave viktimat të dhunës janë miratuar përmes Ligjit për Mbrojtjen Sociale që rregullon të drejtën e viktimave të dhunës në familje për mbështetje financiare dhe strehim të përkohshëm në strehimore. Ligji për mbrojtjen sociale i vitit 2019⁴⁰² u mundëson subjekteve të ndryshme juridike, siç janë organizatat joqeveritare (OJQ-të), të ofrojnë shërbime sociale, duke përfshirë shërbime për viktimat e dhunës së bazuar në gjini.

Ligji për Ndhimën juridike falas⁴⁰³ shtrin të drejtën për të marrë ndihmë juridike parësore falas për viktimat e dhunës së bazuar në gjini dhe dhunës në familje, përveç lejitimit të viktimave të kenë qasje në forma të ndryshme të ndihmës juridike, për shembull në regjistrimin e lindjeve, marrjen e dokumenteve të identitetit dhe shtetësinë, aplikimin për mbrojtje sociale dhe mbrojtjen e fëmijëve dhe aplikimi për pension, invaliditet dhe sigurim shëndetësor.

Edhe pse nuk synohet në mënyrë specifike për të trajtuar dhunën me bazë gjinore në internet, janë bërë disa përpjekje për të adresuar këtë çështje. Ministria e Punëve të Brendshme disponon numrat

e telefonit për qytetarët që të denoncojnë çdo krim kompjuterik drejtpërdrejt në Departamentin e Krimin Kibernetik dhe Njësinë e forenzikës digjitale ose në çdostacion policor. Ministria ka krijuar shërbimin Susta e kuqe⁴⁰⁴ përmes të cilit qytetarët mund të raportojnë përmbajtje online në lidhje me abuzimin seksual të fëmijëve dhe gjuhën e urrejtjes, si dhe mund të raportojnë edhe nxitjen e dhunës. Gjithashtu, qytetarët mund të raportojnë abuzimin e fëmijëve në internet në ministri përmes emailit. Qeveria e Maqedonisë së Veriut po mbështet një faqe interneti⁴⁰⁵ që synon edukimin dhe promovimin e softuerit mbrojtës për përdorim të sigurt dhe të përgjegjshëm të internetit.⁴⁰⁶

Pasqyrë e tendencave aktuale të dhunës ndaj grave

Në Maqedoninë e Veriut, dhuna është shkelja më e zakonshme e të drejtave të njeriut që përjetojnë gratë. Dhuna ndaj grave ka ndikime negative në shëndetin e grave, duke shkaktuar lëndime fizike, trauma psikologjike dhe madje edhe vdekje.⁴⁰⁷ Sipas një sondazhi të udhëhequr nga OSBE mbi dhunën ndaj grave në Maqedoninë e Veriut,⁴⁰⁸ pothuajse gjysma (45 për qind) e grave të anketuara kanë përjetuar një formë të dhunës (fizike, seksuale dhe/ose psikologjike) nga një partner intim deri në moshën 15 vjeçare ndërsa pothuajse një në tre gra (30 për qind) kanë përjetuar ngacmime seksuale.

Qëndrimet shoqërore ndaj DHBGJ-së janë mjaft të buta, siç shihet në faktin se 10 për qind e grave në Maqedoninë e Veriut ranë dakord që një burrë mund të justifikohet të rrihte gruan e tij. Ky këndvështrim është më pak i zakonshëm në mesin e grave urbane (5.7 për qind janë dakord me deklaratën) sesa gratë në zonat rurale (ku 17.4 për qind ishin dakord). Gratë e moshës 45-49 vjeç kanë gjithashtu këtë mendim më shpesh sesa gratë më të reja të moshës 15-17 vjeç (15,1 për qind për të parën dhe 12,1 për qind për të dytën).⁴⁰⁹ Pothuajse një e pesta (18.8 për qind) e grave rome do të justifikonin një burrë që rrahte gruan e tij, me këtë pikëpamje më të përhapur tek vajzat rome të moshës 18-19 vjeç (21.4 për qind).⁴¹⁰ Gjithashtu, anketa tregoi mungesën e ndërjegjësimin për dhunën dhe

⁴⁰⁰ <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/mk-index>

⁴⁰¹ Rishikimi Universal Periodik - Republika e Maqedonisë së Veriut 24 janar 2019.

⁴⁰² Fletorja Zyrtare nr. 104/2019

⁴⁰³ Fletorja Zyrtare nr. 101/2019

⁴⁰⁴ <http://redbutton.mvr.gov.mk/prijavi.aspx>

⁴⁰⁵ <https://surfajbezbedno.mk/>

⁴⁰⁶ Raport i ITU mbi "Statusin e ekosistemeve kombëtare të mbrojtjes së fëmijëve në internet në Evropën Juglindore", f.15-17.

⁴⁰⁷ Tozija F. 2009. Parandalimi i dhunës dhe lëndimeve dhe promovimi i sigurisë në Maqedoni: ndërhyrje e politikave të bazuara në dëshmi. Arch Shëndeti Publik. 1:39-46.

⁴⁰⁸ OSBE. 2019. Mirëqenia dhe siguria e grave, anketë e udhëhequr nga OSBE mbi dhunën ndaj grave.

⁴⁰⁹ ESHS dhe UNICEF, MICS 2018-2019.

⁴¹⁰ Ibid.

ngacmimin tek gratë, duke zbuluar se çdo e treta grua është dyshuese për gratë e tjera që kanë raportuar ngacmim ose dhunë.⁴¹¹

Të kuptuarit e prevalencës dhe formave të dhunës ndaj grave në Maqedoninë e Veriut është e ndërlikuar nga fakti se të dhënat nuk janë gjerësisht të disponueshme. Përderisa Ministria e Punëve të Brendshme (MPB) mbledh dhe shpërndan të dhëna për rastet e dhunës në familje që hyjnë në sistemin ligjor, MPPS nuk i ndan publikisht informacionet për rastet e dhunës në familje të mbledhura nga Qendrat për Punë Sociale. Në vitin 2022, MPB ka regjistruar gjithsej 1,117 vepra penale të lidhura me dhunën në familje (rritje nga 1,056 në vitin 2021 dhe 992 në 2020); meshkujt kanë qenë autorë në 91.9 për qind të rasteve dhe femrat janë viktimë në 79.1 për qind të rasteve.⁴¹² Më së shpeshti autorë janë bashkëshorti i viktimës (në 474 raste), ose djali i viktimës (në 171 raste), dhe shumica e rasteve kanë të bëjnë me lëndime trupore (675) ose rrezikim të sigurisë së viktimës (389).⁴¹³ Sipas të dhënave të MPB-së, në vitin 2022 janë regjistruar shtatë raste të vrasjeve për shkak të dhunës në familje, një rritje nga pesë në vitin 2021 dhe katër në vitin 2020.⁴¹⁴ Në vitin 2022 MPB ka regjistruar gjithsej 366 kundërvajtje të dhunës në familje, me më të madhen. numri prej tyre sulmi fizik (128 vepra penale), ndërsa në vitin 2022 janë bërë gjithsej 4421 ankesa lidhur me dhunën në familje (rritje nga 3761 në 2021 dhe 3759 në 2020), nga të cilat pjesa më e madhe ankesa për abuzim psikologjik; abuzim fizik është raportuar në 394 raste.⁴¹⁵

Ka një mungesë të theksuar të të dhënave për rastet e femicideve.⁴¹⁶ Të dhënat në dispozicion të mbledhura dhe të publikuara nga OSHC-të mblidhen përmes analizës së raporteve të policisë, raporteve të mediave dhe dokumentacionit të gjykatave për vrasjet ku viktimë është një grua. Sipas analizave të fundit,⁴¹⁷ në periudhën 2017-2020 ka pasur 22 vrasje me dashje të grave (femicide), 6 prej të cilave dëshmirarë janë fëmijë.

Gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara përballen me një rrezik më të madh për dhunë, për shkak të diskriminimit ndërsektorial, stigmatizimit shoqëror dhe izolimit të tyre të përgjithshëm nga shërbimet mbështetëse. Sipas një raporti të Parlamentit Evropian, gratë me af-

tësi të kufizuara në BE kanë katër herë më shumë gjasa të abuzohen seksualisht sesa gratë pa aftësi të kufizuara.⁴¹⁸ Hulumtimi i OSBE-së mbi dhunën ndaj grave në rajon⁴¹⁹ tregon se pothuajse dy të tretat e grave me aftësi të kufizuara (63 për qind) që kanë pasur ndonjëherë një partner thanë se kishin përjetuar dhunë psikologjike nga partneri që në moshën 15-vjeçare, krahasuar me 23 për qind gra. në përgjithësi. Gjithashtu, gratë me aftësi të kufizuara kanë më shumë gjasa të përjetojnë forma më të rënda të dhunës fizike (dhjetë për qind e grave me aftësi të kufizuara thanë se janë rrahur nga një partner intim, krahasuar me gjashtë për qind të grave në përgjithësi).⁴²⁰ Pothuajse gjysma e grave dhe vajzave që morën pjesë në hulumtimin mbi dhunën ndaj grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara në Maqedoninë e Veriut⁴²¹ kishin përjetuar një formë të dhunës drejtpërdrejt, dhe një në tre kishte qenë dëshmitare e dhunës dhe/ose abuzimit. Brenda institucioneve, gratë përjetojnë forma të ndryshme të dhunës, duke përfshirë dhunën fizike nga stafi, përdorimin e tepruar të qetësuesve dhe ilaçeve të ngjashme, abuzimin seksual (prekja e papërshtatshme, zhveshja e tyre para të tjerëve, etj.) dhe neglizhencë.⁴²² Gratë me aftësi të kufizuara që kanë përjetuar dhunë kanë pasoja afatgjata psikologjike dhe emocionale në formën e traumës, frikës dhe izolimit; ata në masë të madhe nuk u besojnë institucioneve dhe kanë ndjenja të dëshpërimit.⁴²³ Ndryshe nga popullata e përgjithshme e grave, shumica e të cilave thonë se do të raportonin dhunën në polici, vetëm një numër i vogël i grave me aftësi të kufizuara të intervistuar thanë se ishin të njohura me punën e organizatave që ofrojnë mbështetje për gratë viktimë të dhunës. Nga viti 2018 deri në tremujorin e parë të vitit 2021, nga 3,352 raste të raportuara në Qendrat për Punë Sociale, vetëm 13 raste kanë të bëjnë me dhunë ndaj burrave dhe grave me aftësi të kufizuara, ose mesatarisht dy deri në katër raste në vit.⁴²⁴ Duke marrë parasysh numrin e madh të grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara që janë vetëdeklaruar se kanë qenë viktimë të dhunës, këto shifra janë veçanërisht shqetësuese. Mund të konkludohet se dhuna ndaj grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara mbetet kryesisht e nën-raportuar.

⁴¹¹ Ibid.

⁴¹² ESHS. 2023. Gratë dhe Burrat në Maqedoninë e Veriut.

⁴¹³ Ibid.

⁴¹⁴ Ibid.

⁴¹⁵ Ibid.

⁴¹⁶ Përkufizohet si vrasje e qëllimshme me një motivim të lidhur me gjininë: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/Statistical_framework_femicide_2022.pdf

⁴¹⁷ UNDP. 2021. Analiza e Rasteve të Femicideve: Vrasjet e Grave në Republikën e Maqedonisë së Veriut, 2017-2020.

⁴¹⁸ Parlamenti Evropian. 2004. Raport mbi situatën e grave nga grupet minoritare në Bashkimin Evropian (2003/2109(INI)), f. 13.

⁴¹⁹ OSBE. 2019. Mirëqenia dhe siguria e grave, anketë e udhëhequr nga OSBE mbi dhunën ndaj grave – Përvojat e të pafavorizuara ve femra: Tematike Raporti.

⁴²⁰ Ibid. f. 32

⁴²¹ Dimitrovska, N. dhe Kochoska E. 2022. Parandalimi i dhunës me bazë gjinore kundër grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara, OSBE.

⁴²² Ibid, f. 41.

⁴²³ Ibid, f. 9.

⁴²⁴ Ibid, f. 43.

Shërbimet ekzistuese për të mbijetuarit e dhunës në familje

Kur bëhet fjalë për shërbimet e specializuara për gratë e mbijetuara të dhunës dhe dhunës në familje (dhe fëmijët e tyre), ekzistojnë shërbime të specializuara në shtatë rajone në territorin e Maqedonisë së Veriut, si më poshtë: 13 qendra për gratë e mbijetuara të dhunës në familje (dhe fëmijët e tyre), prej të cilave tetë janë njësi organizative të Qendrave lokale për punë sociale, dy financohen nga MPPS dhe menaxhohen nga shoqatat, dhe një financohet nga vetëqeverisja lokale dhe menaxhohet nga një shoqatë. Gjithashtu, ekzistojnë dhjetë qendra këshillimi të specializuara për gratë viktime të dhunës dhe viktime të dhunës në familje dhe tetë qendra të specializuara këshillimi për trajtimin psikosocial të autorëve të dhunës në familje.⁴²⁵ Qendrat e specializuara të shërbimit për gratë e mbijetuara të dhunës në familje janë në dispozicion 24/7, ndërsa qendrat e këshillimit funksionojnë me takime të planifikuara.⁴²⁶ Megjithatë, pjesa më e madhe e shërbimeve mbështetëse janë të përqendruara në kryeqytet, ndërsa qytetet dhe rajonet e tjera në vend përballen me mungesë të ndjeshme të shërbimeve mbështetëse. Shumë zona nuk kanë në dispozicion këshillim psikosocial për gratë viktime të dhunës dhe gratë që jetojnë në zonat rurale përballen me vështirësi të veçanta në qasjen e mbështetjes së specializuar për dhunën në familje ose forma të tjera të dhunës.⁴²⁷

Ekzistojnë disa OSHC të grave në Maqedoninë e Veriut që punojnë në fushën e mbrojtjes, parandalimit dhe reagimit ndaj dhunës me bazë gjinore dhe dhunës në familje. Shërbimet që ata ofrojnë janë të një gamë të gjerë, duke përfshirë linjat e ndihmës SOS, këshillimin dhe mbështetjen psikologjike, shërbimet e strehimit, ndihmën juridike falas (që në disa raste përfshin përfaqësimin e viktimave në gjykatë), mbështetjen financiare dhe të mirëqenies sociale (kjo përfshin këshilla për punësimin dhe strehimin për viktimat . që kanë lënë marrëdhënie të dhunshme dhe po përballen me të pastrehë), si dhe punën e avokimit dhe politikave.⁴²⁸ Në total, OSHC-të operojnë 20 qendra vetëm për gratë, të cilat ofrojnë mbështetje të specializuar për të mbijetuarit e dhunës në familje. UN Women mbështet dy organizata të tilla, të cilat kanë

bashkëpunuar dhe kanë marrë fonde nga komuna e Shtipit dhe e Strumicës për të mbështetur shërbimet për viktimat e dhunës në familje. Përveç kësaj, qyteti i Shkupit mbështet Qendrën e Parë Familjare, e cila ka ofruar këshillim që nga tetori 2013. Megjithatë, funksionimi i shërbimeve të ofruara nga OSHC-të mbetet kryesisht i kushtëzuar nga grantet nga donatorët ndërkombëtarë shumëpalësh dhe dypalësh, si BE-ja, agjencitë e OKB-së, në veçanërisht UN Women, dhe fondacione, si Kvinna till Kvinna Analiza e vitit 2020 tregoi se më pak se nëntë për qind e totalit të fondeve të siguruar nga organizatat e grave në Maqedoninë e Veriut ishin nga institucionet kombëtare (MPPS ose qeveria), ndërsa shumica e financimit të tyre është nga donatorët e huaj⁴²⁹. Kjo do të thotë se OSHC-ve u mungon financimi i qëndrueshëm dhe i qëndrueshëm, ose më e rëndësishmja, ato nuk kanë financim gjithëpërfshirës ose sistematik nga shteti.⁴³⁰

Ende nuk ka strehimore për gratë viktime të dhunës në rajonin e Pollogut dhe atë Verilindor. Qendrat e krizave për viktimat e dhunës në familje dhe dhunës familjare janë krijuar vetëm në tre rajone, përkatësisht në rajonin lindor, të Pellagonisë dhe të Shkupit (që ofrojnë akomodim deri në 72 orë, në Prilep dhe Shtip . Ekziston vetëm një strehë për viktimat e dhunës seksuale, në Shkup, e cila funksionon në kuadër të Strehimores për viktimat e trafikimit me qenie njerëzore që menaxhohet nga një organizatë e shoqërisë civile. Qendrat referuese për viktimat e dhunës seksuale dhe dhunimit janë hapur në institucionet shëndetësore në tri qytete (Shkup, Kumanovë dhe Tetovë). Për sa i përket qendrave të këshillimit të disponueshëm për mbështetjen psikosociale të viktimave të DHBGJ dhe dhunës në familje, janë gjithsej 11, prej të cilave vetëm një (drejtuar nga një OSHC) ofron shërbime të integruara këshillimi për viktimat, dhunuesit dhe fëmijët.⁴³¹ Shumica e qendrave janë hapur në korrik 2018, para miratimit të PNV-së për zbatimin e Konventës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje në Republikën e Maqedonisë 2018-2023.⁴³² Sipas Raportit të vlerësimit të GREVIO (Bazë), që nga mesi i vitit 2022 kishte 103 shtretër në 11 strehimore të disponueshme në vend, duke lënë të kuptohet se nuk arrinte objektivin e një vendi familjar për 10,000 banorë.⁴³³

MPSP ka zhvilluar standarde për shërbimet e specializuara për viktimat e dhunës në familje dhe procedurat

⁴²⁵ Raporti i dorëzuar nga Maqedonia e Veriut në përputhje me nenin 68, paragrafi 1 i Konventës së Këshillit të Evropës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje (Raporti Bazë), GREVIO/ Inf(2022)5.

⁴²⁶ Ibid.

⁴²⁷ Raporti i Vlerësimit të GREVIO-s (Bazë), Maqedonia e Veriut, 26 maj 2023.

⁴²⁸ Ibid.

⁴²⁹ Kvinna till Kvinna. 2020. Where's the Money for Women's Rights? Funding Trends in the Western Balkans.

⁴³⁰ Ibid.

⁴³¹ HERA. 2022. Raporti i monitorimit të Planit të Veprimit për Zbatimin e Konventës për Parandalimin dhe Luftën kundër Dhunës me Bazë Gjinore dhe Dhunës në Familje.

⁴³² https://mtsp.gov.mk/pocetna-ns_article-nacionalniot-plan-za-sproveduvanje-na-konvecijata-za-sprecuvanje-i-borba-protiv-nasilstvoto-vrz-zen.nspj

⁴³³ Raporti i Vlerësimit (Bazë) i GREVIO, Maqedonia e Veriut, 26 maj 2023, f. 47.

operative përmes konsultimeve pjesëmarrëse me organizatat e shoqërisë civile.⁴³⁴ Standardet dhe procedurat përfshijnë: funksionimin e qendrave të punës sociale për gratë viktime të dhunës në familje dhe dhunës në familje (tetor 2021); ofruesit e licencuar të shërbimit të këshillimit të specializuar - shërbime të specializuara për gratë viktime të dhunës me bazë gjinore dhe viktime të dhunës në familje (tetor 2021); ofruesit e shërbimeve të qëndrimit të përkohshëm (Qendra për viktimat e dhunës në familje, Qendra për viktimat e dhunës me bazë gjinore dhe Qendra për gratë viktime të dhunës seksuale dhe përdhunimit (tetor 2021); ofruesit e shërbimeve të këshillimit për trajtimin social të autorëve të dhunës në familje (tetor 2021); ofrues të licencuar të shërbimeve të specializuara përmes linjës së ndihmës SOS për asistencë ndaj viktimave të dhunës dhe dhunës në familje (tetor 2021).⁴³⁵

Një nga aktivitetet e PNV-së për parandalimin dhe luftimin e dhunës në familje është përfshirja e viktimave të dhunës në familje në programin e Ministrisë së Shëndetësisë për mbrojtjen e nënave dhe fëmijëve, i cili siguron akses falas në kujdesin shëndetësor për gratë dhe fëmijët që nuk janë të regjistruar. Përfituesit e sistemit të kujdesit shëndetësor.⁴³⁶ Pra, është e mundur që viktimat e dhunës në familje të marrin ndihmë financiare një herë për trajtim mjekësor, por përshtatshmëria e tyre varet nga gjendja e tyre financiare dhe pasurore (për shembull, atyre u mungon pasuria në emër të tyre). Një program u miratua në vitin 2019, por ai zbatohet vetëm për gratë viktime të dhunës seksuale dhe nuk u jep akses falas në shërbimet mjekësore grave viktime të formave të tjera të dhunës seksuale.⁴³⁷ Prandaj, Maqedonia e Veriut nuk ka masa për kujdes shëndetësor dhe ndihmë mjekësore falas për të gjithë të mbijetuarit e dhunës në familje.

Për sa i përket fuqizimit ekonomik, një analizë e programeve të MPPS-së për vitet 2015-2020 konkludoi se gratë e mbijetuara të dhunës në familje nuk njihen si grup që ka nevojë për punësim dhe forma të tjera të mbështetjes ekonomike të përshtatura për nevojat e tyre specifike.⁴³⁸ MPPS-ja ka komentuar se gratë e mbijetuara të dhunës njihen në kuadër të masave të

sapoplanifikuara të punësimit. Megjithatë, një thirrje e vitit 2021 nga Qeveria për strehim social,⁴³⁹ nuk përfshin në mënyrë eksplicite viktimat e VAW si kandidatë të kualifikuar, por kategori të tilla si fëmijët pa prindër, personat që përdorin fonde minimale të mbrojtjes sociale, personat e prekur nga fatkeqësitë natyrore, personat me aftësi të kufizuara, romë, dhe prindërit e vetëm kanë të drejtë.⁴⁴⁰ UN Women mbështet një organizatë të shoqërisë civile për të pilotuar ofrimin e mundësive të riintegritit ekonomik për 15 gra të mbijetuara të dhunës, nëpërmjet një programi mentorimi social. Megjithatë, ndihma ekonomike nuk është në dispozicion për të gjitha gratë e mbijetuara nga dhuna në Maqedoninë e Veriut.

Ndikimi i COVID-19

Masat e izolimit dhe vendosja e një shtettrrethimi të rreptë për të kontrolluar pandeminë COVID-19 në vitin 2020 rezultuan në rritje të rasteve të dhunës në familje, si dhe të rasteve të femicideve, gjatë muajve në të cilët kufizimet në lëvizje ishin më të rënda. Sipas një njoftimi zyrtar të MPB-së gjatë krizës shëndetësore, mbrojtja për viktimat e dhunës në familje është përqësuar ndjeshëm. Nga prilli-maj 2020, raportimet për dhunë në familje u rritën me 44,6 për qind krahasuar me të njëjtën periudhë të një viti më parë, me 373 ankesa për dhunë në familje dhe 85 akuza për krime të lidhura me dhunën në familje.⁴⁴¹ Në vitin 2020, në të njëjtën kohë që qeveria vendosi masat më të rrepta që kufizojnë lëvizjen, katër gra u vranë nga partnerët e tyre intim.⁴⁴² Duke krahasuar numrin e krimeve të regjistruara në lidhje me dhunën në familje nga janari-mars 2019 (207 raste) me ato të së njëjtës periudhë të vitit 2021 (241 raste), rritja është e qartë.

Ministria e Punës dhe Politikës Sociale dhe Ministria e Brendshme kanë vepruar në mënyrë të koordinuar në rastet e dhunës në familje gjatë orës policore, si dhe me institucionet tjera kompetente që merren me rastet e dhunës në familje. Profesionistët e qendrave

⁴³⁴ Intervistë me Përfaqësuesin e Ministrisë së Punës dhe Politikës Sociale, shkurt 2022.

⁴³⁵ Raporti i dorëzuar nga Maqedonia e Veriut në përputhje me nenin 68, paragrafi 1 i Konventës së Këshillit të Evropës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje (Raporti Bazë), GREVIO/ Inf(2022)5.

⁴³⁶ <https://rm.coe.int/shadow-report-grevio-2022-gender-equality-platform/1680a64ae6>

⁴³⁷ Balshikjeska M. dhe Nushkova A. 2020. Raporti i Progresit për Zbatimin e Planit Kombëtar të Veprimit për Zbatimin e Konventës së Stambollit në Maqedoninë e Veriut - tetor 2018 - tetor 2020, Rrjeti kombëtar për t'i dhënë fund dhunës kundër grave dhe dhunës në familje.

⁴³⁸ Ibid.

⁴³⁹ Qeveria e Maqedonisë së Veriut, "Thirrje për aplikime për banim social në Strumicë": <https://vlada.mk/node/25007>. Ju lutemi vini re se edhe pse kjo thirrje është posaçërisht për Strumicë, ka informacione se ajo ka të bëjë me disa komuna në Maqedoninë e Veriut.

⁴⁴⁰ <https://rm.coe.int/shadow-report-grevio-2022-gender-equality-platform/1680a64ae6>

⁴⁴¹ Deklarata në dispozicion në: <https://www.pravdiko.mk/chulev-prijavite-za-semblejno-nasilstvo-za-april-maj-zgolemeni-44-6-otsto-za-razlika-od-lani/>

⁴⁴² UNDP. 2021. Analiza e Rasteve të Femicideve: Vrasjet e Grave në Republikën e Maqedonisë së Veriut 2017-2020.

për punë sociale kishin leje për lëvizje të papenguar gjatë orës policore, që viktimat të merrnin mbrojtjen dhe mbështetjen e nevojshme.⁴⁴³

Masat kufizuese të miratuara për të kontrolluar pandeminë COVID-19 kontribuan në një rritje të rasteve të dhunës në familje, ndërkohë që rritja e izolimit të disa grupeve të grave dhe vajzave, si ato me aftësi të kufizuara dhe ato që jetojnë në varfëri, vetëm sa përkeqësuan dobësitë e tyre para-ekzistuese. ndaj dhunës dhe ngacmimeve. Masat për zbutjen e efekteve të pandemisë, si dhe ato për mbrojtjen e popullatës, nuk morën parasysh cenueshmërinë e grave ndaj dhunës dhe nuk u morën masa që synonin drejtpërdrejt mbrojtjen dhe mbështetjen e grave dhe vajzave vulnerabël. Vështirësitë që kanë hasur gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara gjatë pandemisë janë evidente në faktin se 75,1 për qind e të anketuarve kanë deklaruar se situata e tyre është përkeqësuar ose është përkeqësuar ndjeshëm.⁴⁴⁴

Trafikimi i qenieve njerëzore

Maqedonia e Veriut e ka kriminalizuar trafikimin e qenieve njerëzore në vitin 2002 dhe ka një vepër penale shtesë për trafikimin e fëmijëve (Kodi Penal, neni 418-g). Për të harmonizuar kornizën ligjore kombëtare me legjislacionin e BE-së, parimi i mosndëshkimit të viktimave të trafikimit të qenieve njerëzore dhe viktimave të fëmijëve u prezantua përmes ndryshimeve në Kodin Penal në vitin 2018. Për të penguar individët nga shfrytëzimi i personave të trafikuar, Maqedonia e Veriut kriminalizon përdorimin ose shfrytëzimi i shërbimeve të një personi të trafikuar, përfshirë për seks, nëse autori e dinte ose duhej ta dinte se personi ishte viktimë trafiki (Kodi Penal, neni 418-a (3) dhe 418-d (3)). Përveç kësaj, Ligji i ri për të huajt⁴⁴⁵ hotë se autoritetet kombëtare janë të detyruara të sigurojnë që periudha e rikuperimit dhe reflektimit dhe leja e qëndrimit e rinovueshme të mos kushtëzohen nga bashkëpunimi i viktimës me autoritetet përgjegjëse për hetimin ose procedimin penal (neni 121).

Komisioni kombëtar për luftën kundër trafikimit të qenieve njerëzore dhe migracionit të paligjshëm është organi bashkërendues ndërmënytor i ngarkuar me zbatimin, bashkërendimin dhe monitorimin e

Planit kombëtar të veprimit për zbatimin e Strategjisë për luftën kundër trafikimit të qenieve njerëzore dhe migracionit të paligjshëm. për 2021-2025. Grupi punues antitrafik brenda Njësisë për luftën kundër trafikimit të qenieve njerëzore dhe kontrabandës së emigrantëve të Ministrisë së Brendshme ndjek penalisht rastet e trafikimit, por raportoi mungesën e burimeve me vetëm dhjetë prokurorë në zyrë për të trajtuar të gjitha rastet nën juridiksionin e saj.⁴⁴⁶

Mekanizmi kombëtar i referimit për viktimat e trafikimit me qenie njerëzore është nën MPPS, institucioni përgjegjës për koordinimin e strehës së vetme në vend të dedikuar për viktimat e trafikimit. Streha ekzistuese strehon gra dhe viktimat të mitura me kapacitet për të strehuar vetëm pesë persona. Ndiqma juridike falas është në dispozicion, dhe sipas raportit të Komisionit kombëtar për luftën kundër trafikimit të qenieve njerëzore dhe migrimit të paligjshëm për vitin 2021, La strada (një OSHC) ofroi ndihmë juridike falas për katër viktimat, ndërsa Shoqata e Juristëve të Maqedonisë ofroi ndihmë juridike falas për 573 migrantë dhe 260 azilkërkues (gjinia nuk është specifikuar në raport).⁴⁴⁷

Sipas Departamentit Amerikan të Shtetit,⁴⁴⁸ Maqedonia e Veriut nuk i përmbush plotësisht standardet minimale për eliminimin e trafikimit, por po bën përpjekje të konsiderueshme për ta bërë këtë; Kështu vendi mbeti në Nivelin 2 në 2022.⁴⁴⁹ Qeveria rriti përpjekjet e saj parandaluese në përgjithësi, duke përfshirë krijimin dhe dhënien e burimeve të zyrës së pavarur të raportuesit kombëtar kundër trafikimit dhe organizimin e fushatave të fuqishme ndërgjegjësimi. Megjithatë, qeveria nuk i përmbushi standardet minimale në disa fusha kyçe: (i) policia nuk financohet apo pajiset në mënyrë adekuate për të kryer hetime proaktive; (ii) Prokurorisë për krimin e organizuar dhe korrupsionin i mungojnë burimet e mjaftueshme, duke përfshirë personelin, për të trajtuar të gjitha rastet nën juridiksionin e saj; (iii) qeveria deportoi, ndaloi ose kufizoi lirinë e lëvizjes së disa viktimave të mundshme të trafikimit për shkak të praktikave joadekuate të identifikimit dhe nuk ka kapacitetin për të akomoduar viktimat në momentet kur streha e vetme e viktimave në vend është plot.⁴⁵⁰

Trafikantët e qenieve njerëzore shfrytëzojnë viktimat vendase dhe të huaja në Maqedoninë e Veriut.⁴⁵¹

⁴⁴³ Raporti i paraqitur nga Maqedonia e Veriut në përputhje me nenin 68, paragrafi 1 i Konventës së Këshillit të Evropës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje (Raporti Bazë), GREVIO/ Inf(2022)5, fq.14.

⁴⁴⁴ Risteska, M. 2020. Analiza e ndikimeve të COVID-SARS-19 mbi gjininë dhe diversitetin, Misioni i OSBE-së në Shkup.

⁴⁴⁵ Fletorja Zyrtare nr. 71/20, 125/20 dhe 169/20.

⁴⁴⁶ Intervistë me Përfaqësuesin e Ministrisë së Brendshme, shkurt 2020.

⁴⁴⁷ Raporti i Komisionit Kombëtar për Luftën kundër Trafikimit të Qenieve Njerëzore dhe Migrimit të Paligjshëm për vitin 2021.

⁴⁴⁸ Raporti për Trafikimin e Njerëzve: Maqedonia e Veriut 2022: Departamenti i Shtetit i SHBA-së.

⁴⁴⁹ Përkufizimi i nivelit 2: Vendet dhe territoret, qeveritë e të cilave nuk përmbushin plotësisht standardet minimale, por po bëjnë përpjekje të konsiderueshme për t'u përshtatur me ato standarde.

⁴⁵⁰ Raporti për Trafikimin e Njerëzve: Maqedonia e Veriut 2022: Departamenti i Shtetit i SHBA-së.

⁴⁵¹ Ibid.

Gratë dhe vajzat në Maqedoninë e Veriut kryesisht shfrytëzohen përmes trafikimit seksual dhe punës së detyruar në restorante, bare dhe klube nate. Viktimat e huaja të shfrytëzuara për trafikim seksual në Maqedoninë e Veriut zakonisht kanë origjinë nga Evropa Lindore dhe Ballkani, duke përfshirë Shqipërinë, Bosnjën dhe Hercegovinën, Kosovën, Rumaninë, Serbinë dhe Ukrainën.⁴⁵² Qytetarët e Maqedonisë së Veriut dhe viktimat e huaja që kalojnë tranzit përmes vendit më së shpeshti shfrytëzohen për trafikim seksual dhe punë të detyruar në sektorët e ndërtimit dhe bujqësisë në Evropën jugore, qendrore dhe perëndimore, ndërsa fëmijët, kryesisht romë, shfrytëzohen përmes lypjes dhe seksit të detyruar. trafikimi brenda martesave të detyruara.⁴⁵³ Emigrantët dhe refugjatët që udhëtojnë ose kontrabandohen përmes Maqedonisë së Veriut, veçanërisht gratë dhe të miturit e pashoqëruar, janë të cenueshëm ndaj trafikimit,

Sipas Raportit vjetor kombëtar të Komisionit kombëtar kundër trafikimit të njerëzve dhe migrimit të paligjshëm për vitin 2021, në Maqedoninë e Veriut janë identifikuar 48 viktimat të trafikimit, prej të cilave gjashtë fëmijë (pesë vajza dhe një djalë). Llojet e trafikimit të qenieve njerëzore ndryshojnë; nga gjashtë fëmijët, katër ishin viktimat të martesës së detyruar, një i lypjes dhe një i shfrytëzimit për punë. Lidhur me viktimat femra të rritura, 39 iu nënshtuan shfrytëzimit për punë, dy shfrytëzimit për punë dhe shfrytëzimit seksual, dhe një shfrytëzimit seksual.⁴⁵⁴

Ekipe mobile luajnë një rol të rëndësishëm në identifikimin e shumicës së viktimave të mundshme të trafikimit dhe ekspertët i konsiderojnë ekipe të tilla si një mjet efektiv për identifikimin dhe bashkëpunimin proaktiv midis shoqërisë civile dhe qeverisë. Sidoqoftë, qëndrueshmëria e ekipeve celulare mbetet e pasigurt duke pasur parasysh se financimi i tyre nga një organizatë ndërkombëtare përfundoi në vitin 2020 dhe qeveria rialokoi fondet e rezervuara për t'u përgjigjur pandemisë COVID-19. Qeveria vendosi të gjithë fëmijët viktimat të identifikuar në qendrat e kujdesit ditore dhe paralajmëroi ose gjobiti prindërit e tyre. Në rastet kur gjykatat konsideronin se prindërit ishin të paaftë për t'u kujdesur për fëmijët e tyre, shteti i vendoste fëmijët në jetimore ose kujdestari. Qeveria dhe shoqëria civile kanë shprehur shqetësimin për numrin e ulët të viktimave të identifikuar dhe ekspertët theksojnë se shumica e institucioneve qeveritare nuk janë proaktive në identifikimin.⁴⁵⁵

Martesa të fëmijëve/të hershme

Martesa e fëmijëve i referohet çdo bashkimi formal ose jozyrtar midis një fëmije nën moshën 18 vjeç dhe një të rrituri ose një fëmije tjetër. Janë kryesisht vajzat që janë viktimat të martesës së hershme apo të fëmijërisë. Vajzat që martohen janë të cenueshme ndaj dhunës në familje dhe abuzimit seksual brenda marrëdhënieve që janë të pabarabarta. Nëse mbeten shtatzënë në moshë të re, shpesh përjetojnë komplikime gjatë shtatzënisë dhe lindjes, pasi trupi i tyre nuk është gati për lindjen e fëmijës. Pas martesës, djemtë dhe vajzat shpesh duhet të lënë arsimin për të hyrë në fuqinë punëtore dhe/ose për të marrë përgjegjësitë shtëpiake në shtëpi.

Maqedonia e Veriut është nënshkruese e Konventës së OKB-së për të drejtat e fëmijës,⁴⁵⁶ dhe dy Protokollat e saj opsionale, si dhe CEDAW që ndalon në mënyrë eksplicite martesat e fëmijëve (neni 16). Po kështu, Konventa e Stambollit kërkon që shtetet të kriminalizojnë martesën e detyruar të fëmijëve dhe të rriturve (neni 27).

Ligji për mbrojtjen e fëmijëve e përcakton fëmijën si person nën 18 vjeç, në përputhje me Konventën për të drejtat e fëmijës.⁴⁵⁷ Ligji rregullon mbrojtjen e fëmijëve nga abuzimi. Sipas të gjithë legjislacionit të Maqedonisë së Veriut, personat nën 18 vjeç nuk gëzojnë zotësi të plotë juridike, me përjashtime të caktuara. Ligji për mbrojtjen e fëmijëve parashikon që një person nën 18 vjeç nuk mund të lidh martesë. Megjithatë, në rrethana të caktuara, sipas Ligjit për familjen,⁴⁵⁸ gjykata, në procedurë jashtë gjykatës, mund të lejojë një person që ka mbushur moshën 16 vjeç të lidhë një kontratë martesë. Me lidhjen e martesës, një fëmijë mbi 16 vjeç fiton zotësi të plotë juridike. Kodi penal parashikon se vepra e një të rrituri që jeton në martesë të përbashkët me një të mitur të moshës 14-16 vjeç është vepër e dënueshme me burgim nga tre muaj deri në tre vjet. I njëjti dënim zbatohet për prindërit ose kujdestarët që lejojnë ose shtyjnë një të mitur që ka mbushur moshën 14 vjeç, por është nën moshën 16 vjeç, të jetojë në një martesë të zakonshme me një person tjetër. Megjithatë, martesa e detyruar, si sjellje e qëllimshme e detyrimit të një të rrituri ose një fëmije për të hyrë në martesë, nuk është kriminalizuar në Maqedoninë e Veriut. Kodi Penal e kriminalizon martesën e detyruar brenda neneve për trafikimin e personave dhe trafikimin e fëmijëve (nenet 418-a dhe 418-g). Vepër penale është edhe bashkëjetesa me një fëmijë më të vogël

⁴⁵² Ibid.

⁴⁵³ Ibid

⁴⁵⁴ Raporti i Komisionit Nacional për Luftën kundër Trafikimit me Qenie Njerëzore dhe Migracionit Ilegal për vitin 2021.

⁴⁵⁵ Departamenti Amerikan i Shtetit, Raporti për Trafikimin e Njerëzve: Maqedonia e Veriut, 2022.

⁴⁵⁶ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

⁴⁵⁷ Ligji për Mbrojtjen e Fëmijëve, Fletorja Zyrtare nr. 104/2019; 146/19.

⁴⁵⁸ Gazeta Zyrtare e RM, 153/14.

se 16 vjeç (neni 197). Asnjë nga këto vepra penale nuk trajton martesën e detyruar **si të tillë**, siç përcaktohet në Konventën e Stambollit.⁴⁵⁹

Në nëntor 2019, në Samitin e Nairobit për Konferencën ndërkombëtare për popullsinë dhe zhvillimin (ICPD25), Qeveria e Maqedonisë së Veriut u zotua zyrtarisht për eliminimin e martesës së fëmijëve deri në vitin 2030. Ky zotim bazohet në ndryshimet në Kodin Penal sipas të cilit një bashkim jashtëmartesor për dikush nën moshën 18 vjeç është krim (neni 197). Ndryshimet që u miratuan me mbështetjen e drejtpërdrejtë të Klubit të grave parlamentare u pasuan me ndryshime të mëtejshme në Ligjin për Arsimin Fillor në vitin 2019. Këto reforma hapën rrugën për një debat më të gjerë për martesat e fëmijëve/të detyruara.

Përqindja e grave të moshës 20-24 vjeç në Maqedoninë e Veriut që kanë qenë të martuara ose në bashkim para moshës 18 vjeç është 7,5 për qind, ndërsa vetëm 0,3 për qind e grave të moshës 20-24 kanë qenë të martuara ose në bashkim para moshës 15 vjeçare. Nga gratë që janë martuar para moshës 18 vjeç, më pak se 1 për qind kanë arsim të lartë, krahasuar me 29 për qind të grave me ose pa arsim fillor.⁴⁶⁰ Në mënyrë të ngjashme, 25 për qind e grave në vendbanimet më të varfra janë martuar para moshës 18 vjeç, krahasuar me vetëm 2 për qind të grave në vendbanimet më të pasura⁴⁶¹ gjë që konfirmon lidhjen e drejtpërdrejtë midis arsimit, varfërisë dhe martesës së hershme.

Në Maqedoninë e Veriut, fenomeni i martesës së fëmijëve është më karakteristik për komunitetin rom, i lidhur me pozitën e tyre më të ulët ekonomike dhe sociale të familjes.⁴⁶² Krahasuar me shifrat për gratë në përgjithësi, në vendbanimet rome, 45,1 për qind e grave të moshës 20 deri në 24 vjeç ishin të martuara ose në një bashkim para moshës 18 vjeç, dhe 15,5 për qind e grave rome ishin martuar për herë të parë ose në një bashkim më parë. moshë 15 vjeçare.⁴⁶³ Arsyetimet më të shpeshta për martesën e fëmijëve në Maqedoninë e Veriut janë shtatzënia, nevoja për të ruajtur 'nderin' e familjes dhe për të pasur 'një jetë më të mirë në vendet perëndimore'.⁴⁶⁴ Arsyetimi i fundit në veçanti vlen për rastet kur dhëndri, i cili jeton dhe është i punësuar jashtë vendit, kthehet në Maqedoninë e Veriut për të gjetur nuse. Ky është një rezultat veçanërisht i dëshirueshëm për familjet që përjetojnë vështirësi ekonomike.⁴⁶⁵

Sfidat kryesore në përfundimin e dhunës ndaj grave dhe vajzave dhe luftimin e praktikave të dëmshme

- Nuk ka një proces gjithëpërfshirës dhe sistematik të monitorimit dhe vlerësimit të zbatimit të PKV-së për Zbatimin e Konventës së Stambollit (2018 – 2023), duke përfshirë Planet Operative për pushtetin lokal në përputhje me PKV-në.⁴⁶⁶
- Krahas përpjekjeve për ofrimin e shërbimeve të mbrojtjes dhe referimit të dhunës së bazuar në gjini për gratë e mbijetuara të dhunës, ka nevojë për veprime të mëtejshme për të rritur numrin e shërbimeve të specializuara në të gjitha rajonet e vendit dhe për të siguruar një buxhet për burime njerëzore të kualifikuara shtesë që do të angazhohen. si ofruet të shërbimeve.
- Për sa i përket shërbimeve shëndetësore për trajtimin e menjëhershëm të grave të mbijetuara të dhunës, programi i Ministrisë së Shëndetësisë për mbrojtjen e nënave dhe fëmijëve i miratuar në vitin 2019 konsideron vetëm shërbime shëndetësore falas për gratë viktime të dhunës seksuale, por jo për gratë viktime të formave të tjera të dhunës së bazuar në gjini.⁴⁶⁷
- Qëndrueshmëria e ekipeve të lëvizshme që punojnë me popullsi të cenushme mbetet e pasigurt.
- Qeveria dhe organizatat e shoqërisë civile të kanë shprehur shqetësim për numrin e ulët të viktimeve të trafikimit të qenieve njerëzore të identifikuar, dhe ekspertët theksojnë se shumica e institucioneve qeveritare nuk po punojnë për identifikimin proaktiv.
- Policisë i mungojnë fondet dhe pajisjet e duhura për të kryer hetime proaktive, ndërsa Prokurorisë për krim të organizuar dhe korrupsion i mungojnë burimet e mjaftueshme, përfshirë personelin, për të trajtuar të gjitha rastet nën juridiksionin e saj.
- Ekziston një mungesë e përgjithshme e kapaciteteve për të akomoduar viktimat e trafikimit të qenieve njerëzore me vetëm një strehë në dispozicion.
- Martesat e fëmijëve ndodhin kryesisht te romët me pozitë të ulët ekonomike dhe sociale të familjes, të lidhura me varfërinë, braktisjen e shkollës dhe shtatzëninë e hershme, të cilat mund të jenë të dëmshme për shëndetin riprodhues të vajzave.

⁴⁵⁹ <https://rm.coe.int/shadow-report-grevio-2022-gender-equality-platform/1680a64ae6>

⁴⁶⁰ ESHS dhe UNICEF, MICS 2018-19.

⁴⁶¹ Ibid.

⁴⁶² UNFPA, Martesa e Fëmijëve në Ish Republikën Jugosllave të Maqedonisë (Përmbledhje).

⁴⁶³ ESHS dhe UNICEF, MICS 2018-19.

⁴⁶⁴ UNFPA, Martesa e Fëmijëve në Ish Republikën Jugosllave të Maqedonisë (Përmbledhje).

⁴⁶⁵ Ibid.

⁴⁶⁶ Plani i veprimit për zbatimin e Konventës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje të Republikës së Maqedonisë 2018-2023.

⁴⁶⁷ Balshikjeska, M dhe Nushkova, A. 2020. Përparimi Raportoni në të Zbatimi e të Kombëtare Veprimi Planifikoni për Zbatimi e të Stamboll Konventa në Veriu Maqedoni - Tetor 2018 - Tetor 2020, Kombëtare Rrjeti te fund Dhuna kundër Gratë dhe Vendase Dhuna.

4.6. Gratë, Paqja dhe Siguria, Veprimi Humanitar dhe Reduktimi i Rrezikut nga Fatkeqësitë

Tabela 12

Treguesit e OZHQ për gratë, paqen dhe sigurinë, veprimin humanitar dhe reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë

Treguesi	Të dhënat e mëparshme të disponueshme	Të dhënat më të fundit të disponueshme
16.7.1: Përqindjet e pozicioneve në institucionet kombëtare dhe vendore, duke përfshirë (a) legjislaturat; (b) shërbimin publik; dhe (c) gjyqësorin, krahasuar me shpërndarjet kombëtare, sipas gjinisë, moshës, personave me aftësi të kufizuara dhe grupeve të popullsisë	<p>Përqindja e femrave të punësuara në MPB :</p> <p>2020 - 19.8%</p> <p>2019 - 19.7%</p> <p>2018 - 20.1%</p> <p>Përqindja e grave në ushtri (MM):</p> <p>2020 - 9.9%</p> <p>2019 - 9.5%</p> <p>Përqindja e grave ushtarake (MM):</p> <p>2020 - 5.5%</p> <p>2019 - 4.7%</p> <p>2018 - 5%</p> <p>Përqindja e femrave oficere (MM):</p> <p>2020 - 15.5%</p> <p>2019 - 14.4%</p> <p>2018 - 13%</p>	<p>Përqindja e femrave të punësuara në MPB : 19.9% femra; 80.1% meshkuj</p> <p>Burimi: Raporti vjetor mbi avancimin në GE, Ministria e Brendshme (2021)</p> <p>Përqindja e grave në ushtri: 9.9%</p> <p>Përqindja e grave ushtarake në ushtri: 6%</p> <p>Përqindja e grave oficere në ushtri: 17%</p> <p>Burimi: Raporti vjetor për avancimin në GE, Ministria e Mbrojtjes (2021)</p> <p>Përqindja e grave diplomate: 40.3%</p> <p>Përqindja e grave në poste drejtuese në diplomaci: 22.0%</p> <p>Përqindja e grave ambasadore: 34.0%</p> <p>Përqindja e femrave konsuj të përgjithshëm: 12.5%</p> <p>Burimi: Deklarata buxhetore gjinore e Ministrisë së Punëve të Jashtme, 2022</p>

Korniza ligjore, institucionale dhe politike kombëtare

Marrëveshja Kornizë e Ohrit (MKO), është nënshkruar më 13 gusht 2001, duke i dhënë fund konfliktit të armatosur, përfshin parimet e mosdiskriminimit dhe përfaqësimit të drejtë të komuniteteve të ndryshme etnike në ushtri dhe në forcat policore, megjithatë nuk e përfshin qartë barazinë gjinore dhe çështjet e grave, dhe nuk e njeh rolin dhe rëndësinë kritike të grave dhe vajzave në parandalimin e konflikteve, zgjidhjen e konflikteve dhe rindërtimin pas konfliktit. MKO i referohet edhe kthimit dhe rehabilitimit të refugjatëve pa përdorur lente gjinore.⁴⁶⁸ Në përgjithësi,

përmbajtjes së MKO-së i mungon perspektiva gjinore. Pjesëmarrja e grave në negociatat e paqes të Marrëveshjes së Ohrit ishte gjithashtu minimale me vetëm pesë përqind të delegatëve.⁴⁶⁹ Situata i bën jehonë asaj të konflikteve të tjera që prekën rajonin në fund të viteve 1990 dhe në fillim të viteve 2000, në të cilat gratë përbënin një pjesë shumë të vogël të negociatorëve në Bosnje (asnjë grua nuk ishte pjesë e Marrëveshjes së Dejtonit, 1995), Kroaci (vetëm 11 përqind ishin gra; Marrëveshja e Erdutit, 1995) dhe Kosova (sipas Rezolutës 1244 të Këshillit të Sigurimit të OKB-së, vetëm 3 për qind gra; Marrëveshja e Rambujesë, 1999).⁴⁷⁰

Rezoluta historike e Këshillit të Sigurimit të OKB-së (RKSOKB) 1325 mbi Gratë, paqen dhe sigurinë (2000)

⁴⁶⁸ EPI. 2015. Ohrid Framework Agreement Review on Social Cohesion.

⁴⁶⁹ UN Women. 2020. Keep the Promise, Accelerate the Change: Taking stock of gender equality in Europe and Central Asia 25 years after Beijing.

⁴⁷⁰ Këshilli për Marrëdhëniet me Jashtë (2020) Pjesëmarrja e Grave në Proceset e Paqes: <https://www.cfr.org/womensparticipation-in-peace-processes>

është dokumenti kyç për të mbështetur integrimin e perspektivës gjinore në fushën e paqes dhe sigurisë, duke nënvizuar rolin e grave dhe rëndësinë e përfshirjes së grave në parandalimin dhe zgjidhjen e konflikteve, si dhe në ndërtimin e paqes.⁴⁷¹ Që nga viti 2013, Maqedonia e Veriut ka miratuar dy Plane kombëtare të veprimit (PKV) për zbatimin e Rezolutës 1325. Pas PNV-së së parë për zbatimin e Rezolutës 1325 për Gratë, Paqen dhe Sigurinë 2013-2015, Qeveria e Maqedonisë së Veriut miratoi planin e dytë PNV për 2020-2025.⁴⁷² Qeveria miratoi një kuadër strategjik për të zbatuar PNV-në e dytë më 1325, me Ministrinë e Mbrojtjes (MM) që koordinonte përgatitjen dhe zbatimin e planit. Ministria e Punës dhe Politikës Sociale, Ministria e Punëve të Brendshme, Ministria e Punëve të Jashtme, Ministria e Shëndetësisë, Ministria e Arsimit dhe Shkencës, Ministria e Drejtësisë, Ministria e Financave, Qendra e Menaxhimit të Krizave dhe Drejtoria e shpëtimit dhe mbrotjes janë përgjegjëse për përgatitjen e planeve operative për zbatimin e PNV-së, në koordinim me MM-në. MM është përgjegjëse për koordinimin e proceseve të monitorimit dhe raportimit përmes formimit të një grupi të posaçëm pune për këto detyra. Gjithashtu, PKV inkurajon njësitë e vetëqeverisjes vendore që të përgatisin plane operative për zbatimin e PKV-së në koordinim me MM-në, në përpjekje për të lokalizuar Rezolutën 1325 të KS të KS.⁴⁷³

PNV-ja e dytë përshkruan qëllimet strategjike të mëposhtme:

- Lidershipi - Transparenca gjinore në përzgjedhjen, mbajtjen dhe ngritjen në poste drejtuese.
- Përfshirja - Transparenca gjinore në jetën publike.
- Lehtësim - Motivues të përshtatshëm gjinor që krijojnë një mjedis efektiv dhe të këndshëm.
- Mbrojtja - Sektorët e sigurisë dhe drejtësisë ofrojnë mbrojtje gjithëpërfshirëse dhe efektive gjinore.
- Komunikimi dhe Avokimi - Komunikimi dhe trajnimi efektiv dhe gjithëpërfshirës për të mbështetur barazinë gjinore dhe transparencën (qëllim strategjik paralel).

Sipas diskutimeve të fokus grupeve me OSHC-të e mbajtura në shkurt 2022, vetëm tre OSHC u përfshinë në zhvillimin e PNV-së së parë për vitin 1325 dhe 10 OSHC morën pjesë në planifikimin e PNV-së së dytë. Në përgjithësi, buxhetimi i kufizuar ka qenë një nga sfidat më të mëdha të zbatimit për PNV-në e parë

dhe të dytë për vitin 1325. Për më tepër, PNV-ja e dytë nuk përfshin masa për lehtësim dhe rimëkëmbje për të adresuar nevojat specifike të grave dhe vajzave të prekura nga fatkeqësitë dhe krizat, duke përfshirë zhvendosja dhe migrimi i detyruar (sipas shtyllës së katërt të RKSKB 1325). Duke marrë parasysh se Maqedonia e Veriut, si të gjitha vendet e rajonit të Ballkanit Perëndimor, është e prirur ndaj fenomenit të ekstremizmit të dhunshëm, lidhja midis agjendës së grave, paqes dhe sigurisë dhe rolit të grave në parandalimin dhe luftimin e ekstremizmit të dhunshëm mungon.

Një tjetër moment historik i rëndësishëm në lidhje me paqen dhe sigurinë është Plani afatgjatë i zhvillimit të mbrojtjes për 2019-2028⁴⁷⁴ miratuar nga MM, e cila përfshin synime që lidhen me barazinë gjinore dhe përfaqësimin e grave në siguri dhe mbrojtje dhe është në përputhje me angazhimin strategjik të qeverisë dhe synimet e PNV-së së dytë për zbatimin e Rezolutës 1325 të KS të OKB-së. Plani Afatgjatë i Zhvillimit të Mbrojtjes pasqyron parimin e përfaqësimit të barabartë të grave në sektorin e mbrojtjes me inkorporimin e parimit të barazisë gjinore në të gjitha aspektet e proceseve të punës, në planifikimin dhe menaxhimin e burimeve njerëzore. Plani fokusohet në rritjen e përqindjes së grave (pa vendosur objektiva specifike) dhe sensibilizimin gjinor të të gjithë punonjësve në MM, me theks të veçantë tek oficerët dhe stafi drejtues dhe komandues në Forcat e Armatosura. Ai përfshin një perspektivë gjinore në edukimin, trajnimin dhe zhvillimin e personelit në MM, krahas konsideratave gjinore në programet e Akademisë ushtarake. Janë përshkruar gjithashtu masat për rritjen e numrit të grave që plotësojnë kriteret e përcaktuara për detyra menaxheriale dhe komanduese dhe ndërmarrjen e masave për përfshirjen e më shumë grave në misionet ushtarake. Efektiviteti i zbatimit të Planit Afatgjatë të Zhvillimit të Mbrojtjes 2019-2028 për të siguruar barazinë gjinore në sektorin e sigurisë dhe mbrojtjes ende nuk është vlerësuar.

Pasqyrë e tendencave aktuale në përfaqësimin e grave në institucionet e sigurisë dhe mbrojtjes

Pavarësisht përpjekjeve të qeverisë, gratë janë ende të nënpërfaqësuara në të gjitha nivelet e sektorëve të sigurisë dhe mbrojtjes. Arsyet për këtë janë kryesisht të lidhura me këmbënguljen e kulturës organizative mashkullore në institucione të ndryshme. Në vitin 2021, në Ministrinë e Brendshme (MPB), 80.1 për

⁴⁷¹ <https://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/>

⁴⁷² <https://www.globalwps.org/data/MKD/files/2020-2025.pdf>

⁴⁷³ Ibid.

⁴⁷⁴ <https://www.mod.gov.mk/storage/2021/06/LTDCDP-2019-2028-finalna-verzija.pdf>

qind e të punësuarve ishin meshkuj.⁴⁷⁵ Krahasuar me vitin 2020, kur numri i grave të punësuar përbënte 19.8 për qind, nuk ka pothuajse asnjë ndryshim në përfaqësimin e grave në MPB. Vlen të theksohet se hendeuku gjinor midis punonjësve është i lartë në të gjitha grupet etnike dhe më i gjerë në komunitetin shqiptar ku për çdo nëntë burra të punësuar në sektorin e sigurisë, ka vetëm një grua. punonjës.⁴⁷⁶ Gratë nga komunitetet turke, serbe, rome dhe vllahe janë dukshëm të nënpërfaqësuar (që përfaqësojnë më pak se një për qind të totalit të të punësuarve nga secili grup etnik).⁴⁷⁷

Në vitin 2021, gratë përfaqësonin 14 për qind të pjesëmarrësve në trajnimet për zhvillim profesional të organizuara nga MPB-ja, megjithëse nuk ka informacion zyrtar për ndonjë rritje apo ulje të regjistrimit të grave në trajnimet e MPB-së me kalimin e kohës. Ekzistenca e një “tavani prej xhami” është veçanërisht e dukshme në pozicionet komanduese në stacionet e policisë; nga gjithsej 80 stacione policore, gratë ishin komanduese policie vetëm në pesë.⁴⁷⁸ MPB ka 18 trajnerë të certifikuar për barazi gjinore, përgjegjës për ngritjen e vetëdijes dhe ngritjen e kapaciteteve të personelit policor për çështjet e barazisë gjinore dhe integritimit gjinor në Ministrinë dhe Ushtrinë e Maqedonisë së Veriut.

Tabela 13

Punonjësit e MPB-së, sipas përkatësisë etnike dhe gjinisë, 2021

Grup etnik	Gra (%)	Burra (%)
Maqedonas	17.1	57.5
Shqiptar	1.9	19.3
Turk	0.2	1.1
Serb	0.3	1.1
Romë	0.1	0.5
Vllah	0.1	0.1

Burimi: Raporti vjetor i organeve të administratës shtetërore për përmirësimin e barazisë gjinore-Ministria e Brendshme (2021)

Sa i përket personelit administrativ në Ministrinë e Mbrojtjes, në vitin 2021, 55 për qind ishin meshkuj dhe krahasuar me vitin 2020, përqindja e personelit femër u rrit me 1.2 për qind. Megjithatë, gratë janë të nënpërfaqësuar në ushtri; ata përfaqësojnë vetëm 10 për qind të të gjithë stafit të ushtrisë. Duke marrë parasysh pozicionet e ndryshme në ushtri, gratë përbëjnë vetëm 17 për qind të oficerëve dhe vetëm 6 për qind të ushtarëve profesionistë.⁴⁷⁹ Megjithatë, këto shifra përfaqësojnë një rritje prej 1.5 për qind në punësimin ushtarak të grave në krahasim me vitin 2020. Gratë nuk janë më të pozicionuara në mesin e personelit civil të ushtrisë, ku përfaqësojnë 34 për qind të punonjësve. Në MM janë emëruar gjithsej 36 këshilltarë gjinorë dhe Ushtria dhe MM mund të vihen si shembull pozitiv në miratimin e masave dhe politikave që kanë të bëjnë me barazinë gjinore dhe integritimin gjinor.⁴⁸⁰

Tabela 14

Përqindja e grave dhe burrave në Armatën e Republikës së Maqedonisë së Veriut, 2021

Grada/pozita në ushtri	Gra (%)	Burra (%)
Oficerë	17.0	83.0
Nënoficerë	11.2	88.8
Ushtarë profesionistë	6.0	94.0
Personeli civil	34.0	66.0

Burimi: Raporti vjetor i organeve të administratës shtetërore për përmirësimin e barazisë gjinore- Ministria e Mbrojtjes (2021)

Pak më pak se gjysma e diplomatëve (40.3 për qind) në Ministrinë e Punëve të Jashtme ishin gra në vitin 2021 (ose 104 gra), ndërsa ishin 154 diplomatë burra.⁴⁸¹ Në të njëjtën kohë, përqindja e grave në pozita më të larta është dukshëm më e ulët; ata zënë 22 për qind të pozicioneve drejtuese dhe 21 për qind të posteve të këshilltarëve specialë në ministri.⁴⁸² Gratë janë vetëm 34 për qind e ambasadorëve nga Maqedonia e Veriut dhe 12.5 për qind e Konsujve të Përgjithshëm.⁴⁸³ Në aspektin pozitiv, përqindja e grave në trajnime për zhvillim profesional është në rritje. Të dhënat për vitin 2021 tregojnë se gratë përbëjnë 51.5 për qind të atyre që janë

⁴⁷⁵ Ministria e Brendshme, Raporti vjetor i organeve të administratës shtetërore për përmirësimin e barazisë gjinore 2021.

⁴⁷⁶ Ministria e Brendshme, Raporti vjetor i organeve të administratës shtetërore për përmirësimin e barazisë gjinore 2020.

⁴⁷⁷ Ibid.

⁴⁷⁸ Jovanoski, Z. 2021. Intervistë për media Zëdhënësi i MPB-së: <https://36ostepeni.mk/so-najdobriot-armiski-vod-komanduva-zhena-se-podobruva-li-rodovata-ednakvost-vo-bezbednosno-razuznavachkata-zaednitsa/>

⁴⁷⁹ Ministria e Mbrojtjes, Raporti vjetor për avancimin e barazisë gjinore 2021.

⁴⁸⁰ Ibid.

⁴⁸¹ Deklarata buxhetore gjinore e Ministrisë së Punëve të Jashtme për vitin 2021.

⁴⁸² Ibid.

⁴⁸³ Ibid.

regjistruar në programet e trajnimit të diplomatëve, megjithëse nuk ka të dhëna që të tregojnë nëse kjo është një rritje apo ulje nga vitet e mëparshme.⁴⁸⁴

Tabela 15

Përçindja e grave dhe burrave në Ministrinë e Punëve të Jashtme, 2021

Pozicioni	Gra (%)	Burra (%)
Diplomatë	40.3	59.7
Pozicione drejtuese	22.0	78.0
Këshilltarë Specialë	21.0	79.0
Ambasadorë	34.0	66.0
Konsuj të Përgjithshëm	12.5	87.5
Anëtarë të trupit diplomatik (diplomatë në misione)	41.0	59.0

Burimi: Deklarata buxhetore gjinore e Ministrisë së Punëve të Jashtme (2021)

Reduktimi i rrezikut nga fatkeqësitë

Menaxhimi i krizës, mbrojtja dhe shpëtimi në Maqedoninë e Veriut organizohet si një sistem i vetëm për gjurmimin, parandalimin dhe zbutjen e pasojave të fatkeqësive natyrore dhe emergjencave të tjera, të rregulluara me Ligjin për Mbrojtje dhe Shpëtim⁴⁸⁵. Ligji për Menaxhimin e Krizave rregullon të gjithë qasjen e menaxhimit të rrezikut për menaxhimin e krizave nga niveli lokal në atë kombëtar.⁴⁸⁶

Maqedonia e Veriut ishte një nga 168 vendet e përfaqësuara në Konferencën Botërore për Reduktimin e Fatkeqësive në Kobe, Hyogo, Japoni në 2005 dhe pranoi Kornizën e Veprimit Hyogo 2005-2015: Ndërtimi i Qëndrueshmërisë së Kombeve dhe Komuniteteve ndaj Fatkeqësive. Qeveria e Maqedonisë së Veriut zyrtarisht miratoi Platformën Kombëtare për Reduktimin e Rrezikut nga Fatkeqësitë në vitin 2009 me pjesëmarrjen e mbi dyzet OSHC-ve, edhe pse vetëm dy prej tyre punuan në mënyrë specifike për të drejtat e grave ose barazinë gjinore (Këshilli Kombëtar i Grave dhe Lobi i Grave Maqedonase).⁴⁸⁷ Analiza tregon se as barazia gjinore dhe as fuqizimi i grave nuk janë konsideruar si çështje ndërsektoriale ose si një komponent specifik në Platformën Kombëtare për Reduktimin e Rrezikut

nga Fatkeqësitë. Nevojiten përpjekje të mëtejshme për të integruar plotësisht çështjet gjinore në përpjekjet kombëtare për menaxhimin e rrezikut nga fatkeqësitë. Në nivel lokal, Instituti për Demokraci "Societas Civilis" – Shkup ka ofruar mbështetje për komunat në Maqedoninë e Veriut për të zhvilluar strategji dhe plane për menaxhimin dhe parandalimin e krizave. Analiza e strategjive të miratuara në pesë komuna (Konçe, Karbinci, Kavadar, Veles dhe Mavrovë dhe Rostushë) konfirmon se ato përdorin gjuhë të ndjeshme ndaj gjinisë dhe përfshijnë masa dhe aktivitete specifike për adresimin e dobësive të grave. Megjithatë, nuk kishte të dhëna apo informacione për pjesëmarrjen e grave në përgatitjen e këtyre strategjive.⁴⁸⁸

Kur bëhet fjalë për përfaqësimin e grave në institucione dhe organe që merren me menaxhimin e krizave, perceptimet stereotipe të menaxhimit të krizave si profesion mashkullor vazhdojnë ende. Gratë përfaqësojnë vetëm 27 për qind të gjithsej 288 punonjësve të Qendrës së Menaxhimit të Krizave.⁴⁸⁹ Pozicionet drejtuese të drejtorit dhe zëvendës drejtorit zënë ekskluzivisht burra. Në Drejtorinë për Shpëtim dhe Mbrojtje, nga numri i përgjithshëm i të punësuarve (274), 194 (ose 70.8 për qind) janë meshkuj. Nga gjithsej 23 pozita drejtuese në Drejtori, femrat zënë tetë (ose 34.8 për qind).⁴⁹⁰

Tabela 16

Punonjësit e Qendrës së Menaxhimit të Krizave të ndara sipas gjinisë dhe përkatësisë etnike, 2021

Përkatësia etnike	Gra (numri)	Burra (numri)	Total (%)
Maqedonas	48	131	62.2
Shqiptar	18	57	26.1
Turk	8	17	8.7
Romë	3	2	1.7
Vllah	0	1	0.4
Serb	0	1	0.4
Boshnjakë	1	1	0.7
Total	78 (27%)	210 (73%)	100

Burimi: Informacioni i parë vjetor mbi nivelin e zbatimit të planit operativ vjetor të PNV-së të Rezolutës 1325 të OKB-së

⁴⁸⁴ Ibid.

⁴⁸⁵ Fletorja Zyrtare nr. 36/04, 49/04, 86/08, 124/10, 18/11, 41/14, 129/15, 71/16 dhe 106/16.

⁴⁸⁶ Fletorja Zyrtare nr. 29/05, 36/11, 41/14, 104/15 dhe 39/16.

⁴⁸⁷ Crisis Management Centre of the Republic of Macedonia. 2009. National Platform for Disaster Risk Reduction of the Republic of Macedonia.

⁴⁸⁸ <https://idscs.org.mk/en/2020/11/06/improved-capacity-for-crisis-response-in-komunities-in-veri-maqedonia/>

⁴⁸⁹ Intervistë, Koordinator për Mundësi të Barabarta Drejtoria për Shpëtim dhe Mbrojtje (E realizuar më 02.02.2022).

⁴⁹⁰ Ibid.

Refugjatët, azilkërkuesit dhe personat pa shtetësi

Maqedonia e Veriut ka zhvilluar procedura për të përcaktuar nëse personat që kërkojnë azil janë refugjatë në përputhje me detyrimet për mbrojtjen e refugjatëve sipas Konventës së OKB-së në lidhje me statusin e refugjatëve (1951) dhe Protokollit të saj të vitit 1967. Maqedonia e Veriut është gjithashtu nënshkruese e Konventës në lidhje me statusin e personave pa shtetësi (1954) dhe Konventës për reduktimin e pashtetësisë (1961). Në përgjigje të një rekomandimi të Komitetit CEDAW në vitin 2018, Qeveria e Maqedonisë së Veriut aderoi në Konventën për Reduktimin e Pashtetësisë në janar 2020.⁴⁹¹ Ky zhvillim pozitiv do të mbështesë gratë dhe vajzat pa shtetësi, duke përfshirë nga komunitetet romë, për të fituar, ndryshuar dhe ruajtur shtetësinë e tyre në të gjitha procedurat e mbuluara nga legjislacioni për shtetësinë, në mënyrë që mekanizmat ekzistues për aksesin në programet e kujdesit shëndetësor, strehimit, punësimit dhe mbrojtjes sociale të jenë të disponueshme për personat romë pa shtetësi, veçanërisht gratë dhe vajzat.

Maqedonia e Veriut në vitin 2018 miratoi Ligjin për mbrojtje ndërkombëtare dhe të përkohshme,⁴⁹² duke vendosur mbrojtje në bazë të seksit dhe gjinisë në proceset e mbrojtjes ndërkombëtare dhe të përkohshme të azilkërkuesve dhe refugjatëve. Ministria e Brendshme është përgjegjëse për monitorimin e lëvizjes dhe qëndrimin të të huajve në Maqedoninë e Veriut. Sektori për azil në MPB është organi përgjegjës për procedurat e azilit.⁴⁹³ Në vitin 2016, qeveria miratoi Procedurat Standarde Operative (PSV) për trajtimin e kategorive të cenueshme të personave të huaj, PSO për trajtimin e viktimave të trafikimit të qenieve njerëzore dhe PSV për parandalimin dhe trajtimin e dhunës me bazë gjinore në kushte krize. Megjithatë, mekanizmat e monitorimit dhe vlerësimit për zbatimin e PSV-ve nuk janë krijuar, duke e bërë të vështirë kuptimin e fushëveprimit dhe ndikimit të tyre në kategoritë vulnerabel në përgjithësi dhe gratë dhe vajzat në veçanti. Vendi ka politika përtë adresuar diskriminimin, por nuk ka korniza specifike që fokusohen në krimet e urrejtjes, dhunën, ksenofobinë ose diskriminimin ndaj

migrantëve. Ligji për Parandalimin dhe Mbrojtjen nga Diskriminimi (2020) nuk përmban dispozita specifike në lidhje me migrantët, ndërsa Strategjia e Barazisë Gjinore 2022-2027 përmend në mënyrë specifike migrantët dhe azilkërkuesit në lidhje me aksesin në drejtësi.

Sipas UNHCR-së, deri në fund të vitit 2020, vlerësohet se gjithsej 41,257 të ardhur në lëvizje të përziera kanë ardhur në Maqedoninë e Veriut, ndërsa deri në shtator 2021⁴⁹⁴ janë regjistruar gjithsej 13,110 të ardhur të rinj – mes tyre 314 refugjatë, 21 azilkërkues dhe 558 persona pa shtetësi⁴⁹⁵ me vetëm 43 kërkesa për azil të paraqitura. Nuk ka të dhëna të ndara sipas gjinisë ose moshës në lidhje me numrin e grave dhe vajzave midis migrantëve dhe nevojiten përpjekje të mëtejshme për të mbledhur dhe sistemuar të dhëna të ndara për refugjatët, azilkërkuesit dhe personat pa shtetësi. Vendet e origjinës së refugjatëve janë kryesisht Serbia dhe Kosova⁴⁹⁶ me 322 refugjatë në 2019, 271 në 2020 dhe 263 në gjysmën e parë të 2021; Republika Arabe e Sirisë me 17 refugjatë në secilin prej 2019, 2020 dhe për gjysmën e parë të 2021; dhe Afganistani me 5 refugjatë në 2019, dhe 6 në 2020, dhe për gjysmën e parë të 2021 secili. Në mesin e azilkërkuesve, 21 persona ishin nga Afganistani në vitin 2019, 2020 dhe për gjysmën e parë të vitit 2021, dhe 19 persona nga Siria në të njëjtën periudhë.⁴⁹⁷

Maqedonia e Veriut ka një sistem për mbledhjen e të dhënave për migrantët si brenda MPB-së dhe ES-HS-së. MPB mbledh dhe publikon periodikisht të dhëna për hyrje-daljet e rregullta dhe të parregullta të të huajve nëpër kufijtë e vendit. Të dhënat e disponueshme publike për hyrjet e parregullta mbulojnë vetëm vitet 2010-2017 dhe regjistrojnë vendin e origjinës së migrantëve, pa informacion mbi gjininë/gjiminë, moshën ose statusin e aftësisë së kufizuar.⁴⁹⁸ Krahasuar me krizën e emigrantëve në vitin 2015, numri i migrantëve u ul në vitin 2018 dhe 2019 dhe më pak gra migrante u ndaluan. Megjithatë, ekzistojnë disa fusha problematike, duke përfshirë përmbushjen e standardeve ndërkombëtare për akomodimin, sigurimin e bazës ligjore për paramburgimin, sigurimin e informacionit të nevojshëm për arsyet dhe kohëzgj-

⁴⁹¹ <https://www.unhcr.org/news/press/2020/1/5e143fb14/north-macedonia-accedes-key-statelessness-treaty.html>

⁴⁹² Fletorja Zyrtare nr. 64/2018.

⁴⁹³ <https://help.unhcr.org/northmacedonia/asylum-procedure-in-north-macedonia/>

⁴⁹⁴ UNHCR Veri Maqedonia Fakt Fletë , shkurt 2021, në dispozicion në : <https://www.unhcr.org/6172aee7f.pdf>

⁴⁹⁵ Fleta e të dhënave e UNHCR-së për Maqedoninë e Veriut, shtator 2021, në dispozicion në: <https://www.unhcr.org/60d09560d.pdf>

⁴⁹⁶ Gjetësi i të dhënave të UNHCR-së për refugjatët, https://popstats.unhcr.org/refugee-statistics/download/#_ga=2.42565029.1073775656.1654504982-810618660.1652702748

⁴⁹⁷ Ibid.

⁴⁹⁸ <https://data.gov.mk/dataset/njierajihn-mnrpahtn-od-2010-do-2017-rodnh>

jatjen e paraburgimit, si dhe ofrimin e aksesit në asistencë ligjore. Në kushte të tilla, vulnerabiliteti i grave, veçanërisht atyre që janë shtatzënë ose që udhëtojnë me fëmijë të vegjël, rritet dhe ato përballen me rreziqe shtesë të dëmtimit, ndërkohë që mbahen në kushte të papërshtatshme, pa ndihmë ligjore ose të tjera të veçanta.⁴⁹⁹ Në nivel ministror, mekanizmi institucional kombëtar për barazinë gjinore nuk merr pjesë në organet koordinuese ndërministrorë për migracionin, ku mund të ketë një rol të rëndësishëm në sigurimin e integritimit të perspektivës gjinore dhe se politikat kombëtare dhe kornizat e planifikimit përkatës janë gjinore. të ndjeshme, duke përfshirë reagimin dhe planet e emergjencës.

Sipas Raportit të Progresit të BE-së për vitin 2022⁵⁰⁰ janë bërë disa përparime në përfshirjen e romëve. Maqedonia e Veriut miratoi strategjinë e re për përfshirjen e romëve për 2022-2030,⁵⁰¹ që mbulon anticiganizmin, arsimin, punësimin, kujdesin social dhe kujdesin shëndetësor, strehimin, regjistrimin qytetar dhe kulturën. Strategjia, megjithatë, nuk trajton sistematikisht pjesëmarrjen, fuqizimin apo ngritjen e kapaciteteve për romët. Vendi miratoi gjithashtu PNV për mbrojtjen, promovimin dhe përmbushjen e të drejtave të njeriut të grave dhe vajzave romë për 2022-2024.⁵⁰² Gjatë viteve 2018-2019, Qeveria ka nisur një fushatë për regjistrimin e personave romë pa certifikatë lindjeje apo shtetësi. Gjithsej 750 persona u identifikuan nga fushata, megjithëse OSHC-të pretendojnë se numri i personave të peregjistruar është shumë më i madh.⁵⁰³ Pengesat për regjistrimin e lindjes dhe gjendjen civile të parregulluar qëndrojnë në pamundësinë për të mbledhur të gjitha dokumentet e nevojshme për shkak të administrimit kompleks, trajtimit diskriminues, varfërisë dhe marginalizimit. Në vitin 2021, Komisioni për Parandalimin dhe Mbrojtjen nga Diskriminimi regjistroi shtatë raste të diskriminimit në bazë të përkatësisë etnike romë. Gratë dhe vajzat romë mbeten veçanërisht të ndjeshme ndaj trajtimit diskriminues, shpesh për shkak të nivelit më të ulët të arsimit dhe papunësisë.⁵⁰⁴

Reagimi ndaj krizës pandemike COVID-19

Pandemia e COVID-19 pati një ndikim të rëndësishëm në sigurinë e grave, veçanërisht atyre më të cenueshme, si gratë e varfra, gratë me aftësi të kufizuara, gratë e moshuara dhe të veja, nënat beqare, gratë viktime të dhunës, si dhe grupe të tjera të femrat.⁵⁰⁵ Për herë të parë që nga pavarësia e vendit, Presidenti i Republikës së Maqedonisë së Veriut shpalli gjendjen e jashtëzakonshme në mars të vitit 2020, me ç'rast vendi prezantoi masat për zbutjen e krizës shëndetësore. Qeveria krijoi Shtabin Koordinues të Krizave dhe organet koordinuese të krizave në njësitë e vetëqeverisjes vendore për koordinimin e plotë të të gjitha organeve shtetërore në nivel qendror dhe vendor. Ndër masat e tjera, kopshtet, objektet e arsimit fillor, të mesëm dhe të lartë u mbyllën (dhe u zëvendësuan me arsimin online), si dhe u vendos një regjim pune nga shtëpia për të parandaluar përhapjen e virusit.

Në përgjigje të efekteve socio-ekonomike të këtyre kufizimeve, qeveria miratoi tre paketa masash krizash për të mbështetur qytetarët dhe ekonominë, me një kosto totale prej 550 milionë euro, ose afërsisht 5.5 për qind e PBB-së. Të përfshira në paketa ishin masat për stimulimin e ekonomisë (fiskale dhe monetare), për të mbështetur bizneset dhe për të ruajtur vendet e punës, për të zgjeruar mbrojtjen sociale për qytetarët më të rrezikuar, për të mbrojtur shëndetin dhe sigurinë e punëtorëve, për të stimuluar konsumin dhe për të zhvilluar dhe zhvilluar dhe përmirësimin e konkurrencës së në sektorin privat. Analiza e masave që synojnë të adresojnë efektet e COVID-19 tregon se perspektiva gjinore përfshihej vetëm në mënyrë sporadike, ose shpesh vetëm në raste të jashtëzakonshme. Nga 46 masa të analizuara në lidhje me krizën COVID-19 që mund të kishin një dimension gjinor, vetëm 14 mund të konsideroheshin si të ndjeshme ndaj gjinisë dhe vetëm dy nga masat mund të konsideroheshin transformuese gjinore. Kjo do të thotë që gjinia merret parasysh vetëm në 35 për qind të masave, ndërkohë që shumica e masave ishin neutrale gjinore.⁵⁰⁶

⁴⁹⁹ Milenkovicj, S. 2019. Aspektet e shkurtra gjinore të migrimit për politikat, f. 7.

⁵⁰⁰ https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/north-macedonia-report-2022_en

⁵⁰¹ [https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/Strategjia për përfshirjen e romëve 2022-2030 versioni përfundimtar.pdf](https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/Strategjia%20p%C3%9Bfshirjen%20e%20rom%C3%9Bve%202022-2030%20versioni%20p%C3%9Bfundimtar.pdf)

⁵⁰² https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/N%20Do%20P_z%20astita%20promocija%20i%20ispolnuvanje%20ona%20cov.%20oprava%20ona%20zenite%20i%20odevoj%20Romki%2015.03.2022.pdf

⁵⁰³ Strategjia për Përfshirjen e Romëve 2022-2030.

⁵⁰⁴ Ibid.

⁵⁰⁵ Bashevka, M. 2020. Vlerësimi i shpejtë gjinor mbi ndikimin e COVID 19 tek gratë dhe burrat në Maqedoninë e Veriut, UN Women.

⁵⁰⁶ Risteska, M. 2020. Analiza e ndikimeve të COVID-SARS-19 mbi gjininë dhe diversitetin, Misioni i OSBE-së në Shkup, f. 56.

Sfidat kryesore që lidhen me gratë, paqen dhe sigurinë, veprimin humanitar dhe reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë

- Maqedonia e Veriut ka një kornizë të fortë nën të cilën zbatohet Rezoluta 1325 e KS të OKB-së për Gratë, paqen dhe sigurinë me PNV-në e dytë më 1325 (2020-2025) nën Ministrinë e Mbrojtjes. Megjithatë, disa boshllëqe të rëndësishme përfshijnë angazhimin e kufizuar të OSHC-ve në zhvillimin dhe zbatimin e PNV 1325, si dhe mungesën e monitorimit dhe vlerësimit sistematik të zbatimit të PNV-së. Për më tepër, zbatimi i PNV-së perceptohet kryesisht nën autoritetin e MM- së, duke anashkaluar natyrën gjithëpërfshirëse të Rezolutës 1325 dhe PNV-së.
- Pavarësisht progresit të vendit duke marrë parasysh miratimin e strategjive kombëtare në lidhje me mbrojtjen dhe sigurinë, burrat ende dominojnë në këta sektorë, ndërsa gratë kanë një prani shumë minimale në institucione dhe procese. Në këtë drejtim, MM jep një shembull për integrimin gjinor institucional, megjithatë nevojiten më shumë investime dhe përkushtim në të gjitha nivelet për të arritur rezultate të rëndësishme.
- Burrat maqedonas dhe shqiptarë përfaqësojnë shumicën e të punësuarve në MPB kur merren parasysh kryqëzimet gjinore dhe etnike. Hendeku gjinor në punësimin në këta sektorë është i lartë në të gjitha etnitë dhe më i gjerë për gratë shqiptare.
- Pavarësisht disa përparimeve, gratë ende përfaqësohen me numër shumë të ulët në ushtri, veçanërisht në pozitat më të larta vendimmarrëse.
- Edhe pse gratë zënë një pjesë të konsiderueshme në sektorin diplomatik, ato mbajnë rangje më të ulëta në përgjithësi përse i përket vendimmarrjes (ambasadorë, konsuj të përgjithshëm dhe këshilltarë specialë).
- Menaxhimi i krizave perceptohet si profesion mashkullor dhe pjesëmarrja e grave është shumë e ulët në Qendrën për Menaxhimin e Krizave dhe Drejtorinë për mbrojtje dhe shpëtim. Kjo kontribuon në mungesën e perspektivës gjinore në zbatimin e masave të krizës.

5

KONKLUSIONEN

5. KONKLUZIONET

Në përgjithësi, Maqedonia e Veriut ka demonstruar përpjekje në rritje për zbatimin e legjislacionit për promovimin e barazisë gjinore dhe mbrojtjen e të drejtave të grave gjatë dekadës së fundit. Megjithatë, aty ku bëhen përpjekje për të adresuar PBGVJ përmes politikave shtetërore, politikave u mungon një konsideratë se si gjinia kryqëzohet me akset e tjera të pabarazisë, si paaftësia, statusi i pakicës etnike, mosha dhe vendbanimi, ndër të tjera. Për sa i përket statistikave gjinore, ka nevojë të investohet për të rritur kapacitetet e Entit Shtetëror të Statistikave për të rritur punën për treguesit gjinorë, duke futur tregues të rinj dhe duke sistemuar mbledhjen e të dhënave me ministritë e linjës, në radhë të parë me OZHQ gjinore, treguesit e lidhur. Përveç kësaj, transparenca buxhetore dhe përmirësimi i reformave të menaxhimit të financave publike, duke përfshirë futjen e sistemeve për monitorimin dhe dhënien e alokimeve publike për promovimin e barazisë gjinore në dispozicion të publikut për të rritur llogaridhënien ndaj grave dhe burrave, është një investim thelbësor për Maqedoninë e Veriut. Analiza tregon se planeve kombëtare të veprimit për barazinë gjinore, dhunën ndaj grave dhe grave, paqen dhe sigurinë u mungon buxheti adekuat i ndarë për zbatimin e tyre të plotë për të arritur ndikim konkret në jetën dhe mirëqenien e grave, si dhe monitorimin dhe vlerësimin e duhur të zbatimit të tyre.

Përkundër numrit të madh të grave deputete, Maqedonia e Veriut ka një përfaqësim shumë të ulët të grave në pushtetin lokal (2 nga 80 kryetare komunash). Prandaj, është e rëndësishme të zgjerohet përdorimi i kuotave gjinore në zgjedhjet e kryetarëve të komunave për të gjitha komunat anembanë Maqedonisë së Veriut, siç është përcaktuar për Qytetin e Shkupit, ku përqindja e grave është përcaktuar në 40 për qind me kodin zgjedhor. Kur i referohemi pjesëmarrjes së grave në sektorin publik, gratë janë ende të nënpërfaqësuar vazhdimisht në pozitat vendimmarrëse në administratën publike, duke përfshirë shërbimin diplomatik, ushtrinë dhe policinë. Prandaj, është thelbësore të miratohen masa të synuara, duke përfshirë masa të veçanta të përkohshme, si sistemi i barazisë gjinore, për rekrutimin dhe emërimin e përsheptuar të grave në postet vendimmarrëse në administratën publike, shërbimin diplomatik, ushtrinë dhe policinë. Duhet të bëhen më shumë përpjekje për të miratuar strategji dhe programe për të lehtësuar dhe promovuar përfshirjen e grave në jetën politike dhe publike, në veçanti të grave që u përkasin grupeve

të pafavorizuara, monitoruesve etnikë, romëve, refugjatëve dhe azilkërkuesve, duke përfshirë ngritjen e kapaciteteve në udhëheqje, fushata dhe ndërtimi i zonave elektorale. Së fundi, duhet ndërmarrë veprime konkrete për të rregulluar pjesëmarrjen e grave me aftësi të kufizuara në jetën publike dhe politike me një legjislacion gjithëpërfshirës, në përputhje me zbatimin e Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara.

Maqedonia e Veriut ka bërë përparim të kufizuar në drejtim të përfshirjes së grave dhe vajzave romë ndër vite. Në vlerësimin e të arriturave të Strategjisë nacionale për romët në Republikën e Maqedonisë 2014-2020 është vërejtur se zbatimi i kësaj strategjie dhe planeve përkatëse të veprimit për arsim, punësim, banim, shëndetësi nuk është zbatuar plotësisht.⁵⁰⁷ Sfidat kryesore mbeten në uljen e papunësisë së grave dhe transformimin e ekonomisë joformale në një ekonomi formale, ndërsa në fushën e shëndetësisë - jetëgjatësia e shkurtër e romëve, shkalla e lartë e vdekshmërisë foshnjore dhe shkalla e lartë e martesave të fëmijëve dhe shtatzënisë së hershme midis romëve. gratë dhe vajzat janë të gjitha elemente shqetësuese. Është e rëndësishme të sigurohet që mekanizmat ekzistues publik për ofrimin e aksesit në kujdesin shëndetësor, strehimin, punësimin dhe programet e mbrojtjes sociale të arrijnë te personat romë pa shtetësi, veçanërisht gratë dhe vajzat, në përputhje me Konventën e vitit 1961 për Reduktimin e Pashtetësisë, ratifikuar në janar 2020. Në këtë drejtim, shërbimet publike duhet të jenë të disponueshme për të siguruar akses në kujdesin shëndetësor të përbalueshëm dhe me cilësi të lartë dhe planifikimin familjar dhe shërbimet e shëndetit seksual dhe riprodhues, duke përfshirë marrjen e masave për të parandaluar stigmatizimin dhe paragjykimet ndaj grave romë midis mjekëve. Krahas grave dhe vajzave romë, gratë rurale janë gjetur nga analiza si një nga grupet më të cenueshme për sa i përket aksesit në tregun formal të punës, pasi shumica punojnë në sektorin informal të bujqësisë. Në këtë këndvështrim, është e rëndësishme t'u sigurohet grave në zonat rurale akses në lloje të ndryshme të pensioneve, shtesave dhe shërbimeve publike të kujdesit për fëmijët për të ruajtur një standard të përshtatshëm jetese dhe për të siguruar që ato të përfitojnë drejtpërdrejt nga programet e mbrojtjes sociale, si dhe të miratohen masa të regjistrojë dhe njohë punën e grave rurale dhe të bëjë dispozita për njohjen e të drejtave të tyre për pronën e tokës, kreditë dhe përfitimet sociale.

⁵⁰⁷ <https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/Strategy%20for%20inclusion%20of%20Roma%202022-2030%20final%20version.pdf>

Korniza legislative për dhunën ndaj grave dhe vajzave dhe dhunën në familje është avancuar. Mungesa sistematike e fondeve shtetërore për zbatimin e planeve kombëtare për dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje, si dhe vonesa në zbatimin e planeve operacionale në qeverisjet vendore, kufizojnë kapacitetet e shtetit për të parandaluar, reaguar dhe përballuar dhunën ndaj grave. Ekziston një nevojë urgjente për të ofruar mbështetje adekuate teknike dhe financiare për zgjerimin e strehimoreve shtetërore dhe qendrave të referimit, duke përfshirë gratë dhe vajzat viktime të trafikimit të qenieve njerëzore, që do të sigurojë akses të plotë dhe të papenguar në mbështetje ligjore, mjekësore dhe psikologjike.

Angazhimet ndaj objektivave të zhvillimit të qëndrueshëm nuk janë të detyrueshme dhe për këtë arsye ofrojnë më pak një nxitje për t'i përmbushur ato. Duke marrë parasysh statusin jo-detyruar të OZHQ-ve, duhet të investohen burime shtesë për të siguruar kuptim më të mirë të agjendës së OZHQ-së nga të gjitha institucionet dhe agjencitë shtetërore dhe për të krijuar stimuj për këto organe shtetërore që t'u përmbahen këtyre angazhimeve. Për më tepër, ka ende instrumente ndërkombëtare kritike për çështjet e barazisë gjinore dhe fuqizimit të grave për të cilat Maqedonia e Veriut ende nuk është zotuar. Për shembull, Maqedonia e Veriut nuk e ka ratifikuar Konventën e ONP për Dhunën dhe Ngacmimin, 2019 (Nr. 190) dhe Konventën për Barazi në Trajtim (Sigurimet Sociale), 1962 (Nr. 118) – të dyja konventat janë thelbësore për të përforcuar masat e pagave të barabarta, për gratë mbrojtje nga ngacmimet në vendin e punës, ndër të tjera. Vendi duhet të miratojë mekanizma efektivë të kontrollit për të siguruar respektimin e detyrimit për pagë të barabartë për punë dhe për të siguruar zbatimin e dispozitave të Ligjit për Marrëdhëniet e Punës, duke përfshirë nenin 107 të tij. Komuniteti ndërkombëtar duhet të luajë një rol të rëndësishëm në nxitjen e Maqedonisë së Veriut për të miratuar këto instrumente dhe për të filluar zbatimin e tyre. Përveç politikave, mekanizmave zbatues dhe kufizimeve strukturore, masat e marra nga shteti për ndërgjegjësimin e shoqërisë janë ende sporadike; në vend të kësaj, masa të tilla duhet të luajnë një rol të rëndësishëm në reduktimin e diskriminimit dhe pabarazisë të shkaktuar nga normat stereotipike gjinore. Në të vërtetë, në Maqedoninë e Veriut, stereotipet gjinore dhe qëndrimet patriarkale mbeten thellësisht të rrënjosura dhe të përhapura në shoqëri, duke cenuar gëzimin e grave të së drejtës për barazi dhe duke përjetësuar dhunën kundër grave. Prandaj, mbetet shumë për të bërë për të ndryshuar normat patriarkale dhe qëndrimet publike ndaj roleve gjinore në vend.

Analiza e kryer për Profilin tregon se pavarësisht përpjekjeve të shumta pozitive, zbatimi i akteve normative, politikave, strategjive dhe angazhimeve është ende i paplotë dhe se ka hapësirë të konsiderueshme për përmirësim përpara se të arrihet barazia thelbësore për gratë dhe vajzat. Nevojiten përpjekje shtesë për të eliminimit të barrierave strukturore dhe praktikave diskriminuese ndaj grave dhe vajzave, me një fokus të qartë në marrjen e masave afirmative për të siguruar që gratë të ushtrojnë plotësisht liritë e tyre themelore dhe të drejtat e njeriut. Fuqizimi i grave dhe vajzave nënkupton aksesin e tyre në arsim, trajnim dhe zhvillim profesional; qasja e tyre në shëndet të sigurt seksual dhe riprodhues; aftësia e tyre për të jetuar të lirë nga dhuna; pjesëmarrjen e tyre në jetën politike dhe shoqërore me të drejta dhe mundësi të barabarta; qasjen e tyre në tregun e punës duke përfutur nga skemat sociale të ofruara nga punët formale; dhe kontrollin e tyre mbi burimet prodhuese, tokën, të ardhurat dhe asetet.

Edhe pse Maqedonia e Veriut ka ratifikuar traktatet më të rëndësishme për të drejtat e njeriut dhe ka miratuar politika të rëndësishme kombëtare për barazi gjinore, “të drejtat e grave dhe vajzave, fëmijëve, komuniteteve etnike, veçanërisht romëve, personave me aftësi të kufizuara dhe refugjatëve kanë më shumë gjasa të rrezikohen”.⁵⁰⁸ Gratë dhe vajzat nga grupet e pakicave etnike, duke përfshirë romët dhe shqiptarët, gratë dhe vajzat me aftësi të kufizuara, gratë migrante, nënat beqare dhe të tjera, janë gjetur të rrezikuara nga përjashtimi dhe diskriminimi i mëtejshëm social bazuar në dobësitë e tyre ekzistuese. Për të avancuar barazinë gjinore dhe fuqizimin e grave në Maqedoninë e Veriut, situatat e veçanta të grave dhe vajzave që i përkasin grupeve të marginalizuara do të duhet të merren parasysh më shumë. Nga ana tjetër, kjo do të mbështesë zhvillimin e politikave dhe strategjive të përshtatura dhe gjithëpërfshirëse për të rritur mirëqenien e të gjitha grave dhe vajzave.

⁵⁰⁸ Korniza e Bashkëpunimit për Zhvillimin e Qëndrueshëm të Kombeve të Bashkuara 2021-2025.

6

REKOMANDIME

6. REKOMANDIME

Rekomandime të përgjithshme

- Të përmirësohet mbledhja, analiza, përdorimi dhe shpërndarja e të dhënave gjithëpërfshirëse të ndara sipas gjinisë, moshës, përkatësisë etnike, aftësisë së kufizuar.
- Vazhdimi i përmirësimit të prodhimit dhe shpërndarjes së statistikave gjinore duke ndërtuar kapacitetet e ESHS-së dhe aktorëve të tjerë në sistemin statistikor. Rritja e bashkëpunimit dhe krijimi i protokolleve të qarta me prodhuesit e të dhënave administrative në sistemin kombëtar statistikor për prodhimin, analizën, përdorimin dhe shpërndarjen e thjeshtë të statistikave gjinore.
- Vazhdimi i ndërtimit të kapaciteteve të punonjësve të administratës publike për GE dhe integrimin gjinor për të siguruar përfshirjen sistematike të perspektivës gjinore në politikat, strategjitë, planet dhe masat kombëtare dhe lokale.
- Sigurimi i monitorimit dhe vlerësimit sistematik për zbatimin e ligjeve, politikave, strategjive dhe masave që synojnë avancimin e situatës me PBGVJ.
- Rritja e mbështetjes për OSHC-të e grave për të zbatuar aktivitete në nivel bazë, në drejtim të mbështetjes financiare dhe ngritjes së kapaciteteve.
- Praktikoni krijimin gjithëpërfshirës/pjesëmarrës të politikave në konsultim me grupet e synuara/grupet e interesit (gratë në zonat rurale, gra rome, gra me aftësi të kufizuara, ndër të tjera).
- Të vendosen masa për ngritjen e kapaciteteve të Komisioneve për Mundësi të Barabarta në komuna për të marrë pjesë aktive në planifikimin vjetor dhe ndarjen e buxhetit. Rregullimi i publikimit të raporteve të hartuara nga Koordinatorët për Mundësi të Barabarta për aktivitetet e realizuara, si dhe monitorimi i zbatimit të aktiviteteve të planifikuara që synojnë PBGVJ në nivel lokal.
- Hartimi dhe miratimi i masave të synuara, duke përfshirë masat afirmative, si sistemi i barazisë gjinore, për rekrutimin dhe emërimin e përsheptuar të grave në pozicione vendimmarrëse në administratën publike, duke përfshirë shërbimin diplomatik, shërbimin ushtarak dhe zbatimin e ligjit.
- Miratimi i strategjive dhe programeve për të lehtësuar dhe promovuar përfshirjen e grave në jetën politike dhe publike, në veçanti të grave nga grupet e pafavorizuara, monitoruesit etnikë, si gratë rome, refugjatët, gratë me aftësi të kufizuara dhe të tjera, duke përfshirë ngritjen e kapaciteteve në udhëheqje, fushatën dhe ndërtimi i zonave zgjedhore për t'i përgatitur ata për të kandiduar në zgjedhje.
- Duke punuar me shoqërinë civile, Komisioni për mundësi të barabarta të grave dhe burrave në Kuvend dhe Sektorin për mundësi të barabarta në MPPS, si mekanizma kyç institucional për promovimin e barazisë gjinore, duhet të përgatis dhe zbatojë programe, strategji afatgjata dhe legjisacion. që synojnë të kundërshtojnë stereotipet dhe paragjykimet gjinore në lidhje me gratë dhe burrat në fuqinë vendimmarrëse.
- Të miratohen masa për rritjen e pjesëmarrjes së grave me aftësi të kufizuara në jetën publike dhe politike, në përputhje me Konventën për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara.
- Futja e kuotave gjinore në mekanizmat për pjesëmarrjen e qytetarëve në proceset e politikëbërjes në nivel vendor, si forume qytetare, vetëadministrim vendor, dëgjime publike dhe tubime qytetare, me qëllim rritjen e përqindjes së grave në strukturat e qeverisjes vendore.
- Dedikimi i buxhetit për mbështetjen e OSHC-ve, shoqatave dhe grupeve të tjera të grave për të rritur dukshmërinë dhe legjitimitetin e tyre dhe për të sensibilizuar komunitetin për nevojën për përfshirje më thelbësore të grave në jetën publike dhe në pushtetet lokale.

Rekomandime për pjesëmarrjen e grave në qeverisje dhe në jetën publike

- Rritja e ndërgjegjësimit dhe inkurajimi i partive politike që të promovojnë emërimin e grave si kryetare të komisioneve parlamentare dhe eliminojnë barrierat strukturore për gratë që të emërohen në postet vendimmarrëse brenda Parlamentit.
- Zgjerimi i përdorimit të kuotave gjinore, në ligjin zgjedhor, për të përfshirë zgjedhjet lokale në të gjitha komunat në të gjithë Maqedoninë e Veriut.

- Mbledhja sistematike e të dhënave për të monitoruar dinamikën e përfaqësimit të grave në jetën politike dhe publike, veçanërisht duke mbledhur të dhëna të ndara gjinore/moshë/paafësie për gratë/burrat në pozita vendimmarrëse dhe drejtuese në institucionet publike, duke përfshirë sektorët e sigurisë dhe mbrojtjes.
- Ndërtimi i kapaciteteve dhe rritja e ndërgjegjësimit të mediave (gazetarëve dhe redaktorëve) për raportimin mbi çështjet e barazisë gjinore, me fokus të veçantë në raportimin me ndjeshmëri gjinore për gratë në politikë dhe gratë vendimmarrëse.
- Rritja e numrit të bursave për vajzat në fushat STEM dhe TIK.
- Në fakultetet STEM, zbatoni masa për parandalimin e diskriminimit dhe ngacmimit, nëpërmjet caktimit të një personi përgjegjës për barazinë gjinore dhe diskriminimin.
- Të sigurohet që format moderne të kontracepsionit dhe të trajtimit për infeksionet seksualisht të transmetueshme të jenë të disponueshme për të gjitha gratë dhe vajzat dhe të rritet ndërgjegjësimi për parandalimin e shtatzënisë së padëshiruar dhe infeksioneve seksualisht të transmetueshme, si HIV-i dhe për sjelljen e përgjegjshme seksuale, duke përfshirë burrat dhe personat LGBT.
- Rritja e ndërgjegjësimit të grave dhe vajzave, veçanërisht midis romëve dhe vajzave në zonat rurale, për rreziqet e shtatzënisë së hershme për shëndetin dhe mirëqenien e vajzave dhe ofrimi i aksesit të lirë në format moderne të kontracepsionit.
- Rritja dhe promovimi i kujdesit parandalues në lidhje me neoplazmat malinje tek gratë e të gjitha moshave. Nxitja dhe rritja e përdorimit të vaksinës HPV.
- Promovimi i një stili jetese të shëndetshëm, ndërgjegjësimi për rëndësinë e aktivitetit fizik dhe sportit dhe implantimi i masave për të lehtësuar angazhimin e vajzave dhe grave në sport dhe aktivitet fizik, si përmirësimi i infrastrukturës, masat për trajtimin e ngacmimit seksual dhe të tjera, sipas rastit.

Rekomandime për avancimin e shëndetit dhe mirëqenies së grave

- Sigurimi i qasjes në kujdesin shëndetësor të përballueshëm dhe me cilësi të lartë, planifikimin familjar dhe shërbimet e shëndetit seksual dhe riprodhues për të gjitha gratë dhe vajzat.
- Hartimi i një plani të ri veprimi, pas vlerësimit të zbatimit të Planit të Veprimit për Shëndetin Seksual dhe Riprodhues (2018-2020) i cili synonte të përmirësonte aksesin në metodat moderne kontraceptive, duke përfshirë mbulimin universal nga sigurimi shëndetësor shtetëror i të gjitha kostove që lidhen me kontraceptivët modernë. metodat për parandalimin e shtatzënisë të paplanifikuara.
- Sigurimi i qasjes në kujdesin shëndetësor të përballueshëm dhe me cilësi të lartë dhe planifikimin familjar dhe shërbimet e shëndetit seksual dhe riprodhues, merrni masa për të parandaluar stigmatizimin dhe paragjykimin ndaj grave romë midis mjekëve, si dhe për gratë që jetojnë në zonat rurale, gratë me aftësi të kufizuara dhe migrantët dhe gratë refugjate, pavarësisht statusit të shtetësisë.
- Dhënia e informacioneve mbi ndikimin e dhënies së edukimit të përshtatshëm për moshën në shëndetin seksual dhe reprodaktiv në shkollë dhe sigurimi që adoleshentët të kenë qasje në informacion të saktë për shëndetin dhe të drejtat e tyre seksuale dhe riprodhuese, duke përfshirë sjelljen seksuale të përgjegjshme dhe parandalimin e shtatzënisë së hershme dhe sëmundjeve seksualisht të transmetueshme., sidomos te vajzat romë.

Rekomandime për t'i dhënë fund dhunës ndaj grave

- Vazhdimi i forcimit të kuadrit legjislativ për dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje në përputhje me Konventën e Stambollit, duke përfshirë zbatimin e amendamenteve të Kodit Penal.
- Vlerësimi i ndikimit të zbatimit të PKV-së për Zbatimin e Konventës së Stambollit (2018 – 2023) e ndjekur nga hartimi i një PNV-je të re pesëvjeçare të rishikuar që përfshin veprime për krijimin dhe zbatimin e Planeve Operacionale për pushtetin vendor me buxhet efektiv. alokimet.
- Alokimi i fondeve të mjaftueshme për zbatimin e politikave kombëtare dhe lokale për të parandaluar dhe për t'iu përgjigjur të gjitha formave të dhunës ndaj grave dhe vajzave, duke përfshirë në situata me rrezik të shtuar (p.sh., për gratë me aftësi të kufizuara, gratë nga grupet e pakicave etnike, gratë dhe vajzat LGTBI, dhe refugjatët /azilkërkuesit/ gratë pa shtetësi).
- Krijimi i një sistemi për mbledhjen sistematike të të dhënave për rastet e dhunës dhe diskriminimit ndaj grave, të ndara sipas treguesve të tillë si rastet e regjistruara nga Qendrat për Punë Sociale, rastet e regjistruara nga policia, numri i lëshimeve të urdhrave të mbrojtjes së përkohshme, rastet e sjella në gjykatë etj.

- Sigurimi i një numri të mjaftueshëm të shërbimeve të specializuara të disponueshme dhe të aksesueshme plotësisht në përputhje me standardet e Konventës së Stambollit, duke përfshirë mbështetjen psiko-sociale, ndihmën juridike, qendrat e krizave, strehimoret për viktimat e dhunës seksuale, qendrat e referimit të dhunës seksuale, këshillimin për autorët me shpërndarja e duhur gjeografike; të ofrojnë mbështetje të përshtatshme teknike dhe financiare për të zgjeruar shërbimet e strehimoreve ekzistuese dhe qendrave të referimit, duke siguruar që strehimoret të ofrojnë akses të plotë dhe efektiv në mbështetje ligjore, mjekësore dhe psikologjike.
- Sigurimi i monitorimit të vazhdueshëm të situatës me shërbimet në dispozicion për gratë e mbijetuara të dhunës dhe fëmijët e tyre, zbatimimi i vlerësimit të kriterëve dhe kushteve për licencim për t'u siguruar që shërbimet përmbushin standardet përkatëse, në përputhje me KN.
- Sigurimi i disponueshmërisë së shërbimeve mbështetëse të aksesueshme për gratë me aftësi të kufizuara.
- Forcimi i bashkëpunimit dhe kapaciteteve të organizatave të shoqërisë civile vendore si ofruer të shërbimeve të specializuara për të mbijetuarit e dhunës duke krijuar kështu shërbime të qëndrueshme, të mbështetura financiarisht nga shteti dhe njësitë e vetëqeverisjes vendore.
- Zgjerimi i Programit për mbrojtjen e nënave dhe fëmijëve të Ministrisë së Shëndetësisë, duke ofruar qasje në shërbime shëndetësore falas për gratë viktime të të gjitha formave të dhunës në familje.
- Sigurimi që thirrjet e ardhshme për strehim social të Qeverisë së Maqedonisë së Veriut të përfshijnë në mënyrë eksplicite gratë viktime të dhunës si kandidatë të pranueshme.
- Zhvillimi i shërbimeve të specializuara për autorët, në përputhje me standardet e përcaktuara në Konventën e Stambollit.

Rekomandime për luftën kundër trafikimit të qenieve njerëzore

- Sigurimi i zbatimit efektiv të legjislacionit kundër trafikimit, duke përfshirë sigurimin e autoriteteve të imigracionit dhe zyrtarëve të tjerë të zbatimit të ligjit, policisë kufitare, prokurorëve dhe gjyqtarëve me trajnim të detyrueshëm për zbatimin e ligjit me ndjeshmëri gjinore.

- Alokimi i burimeve të duhura njerëzore, teknike dhe financiare për zbatimin e strategjisë kombëtare dhe PNV-së për luftën kundër trafikimit të personave dhe migracionit të paligjshëm për 2021-2025 dhe vlerësimi i ndikimit të zbatimit të saj.
- Rritja e mbulimit të ekipeve mobile për identifikimin e viktimave të trafikimit; zhvillimi i strategjive për identifikimin dhe referimin e viktimave; dhe të përshejtojnë miratimin e mekanizmave për të siguruar kthimin dhe kompensimin për viktimat e trafikimit.
- Rritja e kapaciteteve të qendrës ekzistuese për akomodimin e viktimave të trafikimit.
- Krijimi i një raportuesi kombëtar të pavarur ose mekanizmi i caktuar, si një ent organizativ i pavarur, për të siguruar monitorim efektiv të aktiviteteve kundër trafikimit, në përputhje me rekomandimet e GRETA, duke përfshirë zhvillimin dhe mirëmbajtjen e një sistemi statistikor gjithëpërfshirës për TQNJ, sipas gjinisë, moshës, llojit shfrytëzimi, vendi i origjinës dhe/ose destinacioni.
- Miratimi i masave për parandalimin e shfrytëzimit të fëmijëve nga lypja e detyruar dhe trafikimi seksual përmes martesave të detyruara, duke përfshirë migrantët dhe refugjatët që janë kontrabanduar, veçanërisht gratë dhe të miturit e pashoqëruar.

Rekomandime për parandalimin e martesave të hershme dhe të fëmijëve

- Zbatimi i legjislacionit ekzistues që përcakton “jetën jashtëmartesore me një fëmijë” për të përfshirë fëmijët nga moshë 16 deri në 18 vjeç, në mënyrë që të parandalohen martesat e fëmijëve.
- Organizoni kërkime të thelluara dhe anketa të popullsisë krahas fushatave ndërgjegjësuese mbi pasojat e martesës së fëmijëve.
- Zhvillimi i bazave të të dhënave dhe një sistemi për mbledhjen e rregullt të të dhënave për martesat e fëmijëve dhe martesat me ligj.
- Sigurimi i disponueshmërisë dhe aksesit të shërbimeve të kujdesit shëndetësor, veçanërisht shërbimeve gjinekologjike dhe pediatrike, këshillim për planifikimin familjar dhe akses falas në kontraptivë në komunitetet më të prekura nga martesat e fëmijëve dhe në zonat rurale.
- Zhvillimi i një qasjeje të integruar brenda sistemit arsimor, me politika dhe masa për të siguruar përgjigje institucionale ndaj martesës së fëmijëve dhe të hershme (veçanërisht të vajzat rome) duke futur masa të buta për të siguruar frekuentimin e rregullt

të shkollës, si dhe edukimin e vazhdueshëm seksual. Sigurohuni që stafi i shkollës të edukohet më tej për të pasur një rol aktiv në parandalimin e martesës së hershme, dmth. braktisjen e shkollës.

Rekomandime për gratë, paqen dhe sigurinë, veprimin humanitar dhe reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë

- Aplikimi i masave pozitive të diskriminimit ose kuotave gjinore në rekrutimin, emërimin, ngritjen në detyrë dhe trajnimin e personelit të Ministrisë së Brendshme, Ministrisë së Mbrojtjes, Qendrës për Menaxhimin e Krizave dhe Drejtorisë për Mbrojtje dhe Shpëtim, me qëllim rritjen e numrit të femrave të punësuar.
- Futja e sistemeve të mbledhjes së të dhënave për të prodhuar të dhëna kombëtare të ndara sipas gjinisë për postet e nivelit të lartë në institucionet e sigurisë dhe mbrojtjes.
- Prezantimi i kurrikulave dhe programeve të ndjeshme gjinore për edukimin dhe trajnimin e të gjithë personelit në strukturat e sigurisë dhe mbrojtjes (Akademia e Policisë, Akademia Ushtarake, etj.).
- Rritja e investimeve në bursa për trajnime dhe edukim të të rejave në Akademinë e Policisë, Akademinë Ushtarake etj., për t'i mundësuar ato të ndjekin karrierën ushtarake dhe policore.
- Mbështetja e përfshirjes së organizatave të shoqërisë civile në zbatimin e Planit të dytë kombëtar të veprimit për zbatimin e Rezolutës 1325 për gratë, paqen dhe sigurinë, duke zgjeruar shtrirjen e saj përtej MM-së dhe duke siguruar monitorim dhe vlerësim efektiv.
- Përshtatja e buxhetit në nivel qendror dhe lokal në mënyrë që ato të jenë të përgjegjshme ndaj gjinisë dhe të bazuara në analizat gjinore dhe vlerësimet ex-ante të ndikimeve tek gratë dhe burrat, duke marrë parasysh nevojat e ndryshme gjatë krizave, duke përfshirë për refugjatët, azilkërkuesit dhe gratë pa shtetësi dhe vajzat.
- Zbatimi i masave për të mbështetur gratë në misionet diplomatike, si mbështetja financiare për kujdesin e fëmijëve/kopshtit.
- Monitorimi i krizave dhe ndikimet e tyre duhet të përfshijë të dhëna të ndara sipas gjinisë, si dhe informacion në lidhje me ndikimet gjinore të masave dhe politikave të krizës, si bazë për politikëbërjen e bazuar në prova. Së paku, raportet dhe rishikimet e

rregullta duhet të përfshijnë tregues të ndara sipas gjinisë për statusin socio-ekonomik, shëndetin, arsimin, aksesin në shërbimet bazë, si dhe dhunën ndaj grave dhe fëmijëve dhe dhunën në familje.

- Miratimi i masave për të siguruar që gratë rurale të përfaqësohen në proceset vendimmarrëse në të gjitha nivelet, duke përfshirë politikat në lidhje me reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë, menaxhimin pas katastrofës dhe ndryshimet klimatike.
- Të sigurohet që mekanizmat ekzistues për sigurimin e aksesit në programet e kujdesit shëndetësor, strehimit, punësimit dhe mbrojtjes sociale të arrijnë te personat romë pa shtetësi, veçanërisht gratë dhe vajzat, në përputhje me Konventën e 1961 për Reduktimin e Pashtetësisë.
- Alokimi i buxhetit dhe përcaktimi i veprimeve specifike në mbështetje të migrantëve, refugjatëve, azilkërkuesve dhe grave dhe vajzave pa shtetësi, sipas PNV-së së dytë 1325 për të pasur akses në ndihmë juridike falas, masa për fuqizimin ekonomik dhe mbrojtje kundër dhunës (në përputhje me shtyllën 4 mbi Ndihmën dhe Rimëkëmbjen e Rezolutës 1325 të KS të OKB-së për Gratë, Paqen dhe Sigurinë).

REFERENCAT

Agjencia për shërbime mediatike audio dhe audiovizive. 2019. **Strategjia rregullatore për zhvillimin e veprimtarisë audio dhe audiovizive për periudhën 2019-2023**. Në dispozicion në: <https://bit.ly/3Ulkswc>

Agjencia për shërbime mediatike audio dhe audiovizive. 2020. **Gjinia në fushatën zgjedhore 2020: Analiza e çështjeve gjinore dhe mënyra se si gratë dhe burrat prezantohen dhe përfaqësohen në përfaqësimin mediatik zgjedhor në televizionin kombëtar**. Në dispozicion në: <https://bit.ly/3UglFDy>

Balshiçeska, M. dhe Nushkova, A. 2020. **Raporti i Progresit për Rs. Maqedonia e Veriut gjatë zbatimit të Planit Kombëtar të Veprimit për zbatimin e Konventës së Stambollit, tetor 2018 - tetor 2020, Rrjeti kombëtar kundër dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje**. Në dispozicion në: <http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2021/02/NAP-finalen.pdf>

Bashevskaja, M. 2019. **Indeksi i Barazisë Gjinore për Maqedoninë e Veriut, UN Women**. Në dispozicion në: https://eurogender.eige.europa.eu/system/files/events-files/gender_equality_index_macedonia_eng.pdf

Bashevskaja, M. 2020. **Vlerësimi i shpejtë gjinor i ndikimit të COVID-19 tek gratë dhe burrat në Maqedoninë e Veriut, UN Women**. Në dispozicion në: https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2020/09/RGA_The%20Impact%20of%20COVID-19_NM_ENG_Final_2020-min

Bashevskaja, M. 2022. **Indeksi i Barazisë Gjinore për Maqedoninë e Veriut, UN Women**. Në dispozicion në: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2023/Gender-Index-2022_EN-web.pdf

Blazhevski, N. M., Marnie, S. & Keskine, I. 2018. **Pozicioni i grave dhe burrave romë në tregjet e punës në Ballkanin Perëndimor: Raporti i mikronarrativave, UNDP**. Në dispozicion në: <http://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/library/roma/the-position-of-roma-women-and-men-in-the-labor-markets-of--Western-Balkans.html>

Bosma, N., Hill, S., Ionescu-Somers, A., Kelley, D, Levie, J. dhe Tarnawa, A. 2020. **Global Entrepreneurship Monitor, 2019/2020 Global Report (GEM Report)**. Në dispozicion në: <https://www.gemconsortium.org/report/gem-2019-2020-global-report>

Charmes, J. 2019. **Puna e kujdesit të papaguar dhe tregu i punës: Një analizë e të dhënave të përdorimit të kohës bazuar në Përmbledhjen më të fundit Botërore të Sondazheve të Përdorimit të Kohës, ILO, Gjenevë**. Në dispozicion në: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/-/gender/documents/publication/wcms_732791.pdf

Çaushoska, J. 2018. **Raport nga anketa për identifikimin e rrjeteve në Republikën e Maqedonisë, Qendra Maqedonase për Bashkëpunim Ndërkombëtar**. Në dispozicion në: <https://rcgo.mk/vesti/identifikacija-na-mrezhite-vo-republika-makedonija/>

Keshilli i Europës. 2022. **Komisioni Evropian për Efikasitetin e Drejtësisë (CEPEJ), Vlerësimi i Maqedonisë së Veriut, botim 2022**. Në dispozicion në: <https://www.coe.int/en/web/cepej/country-profiles/the-former-yugoslav-republic-of-macedonia>

Keshilli i Europës. 2022. **Raport i dorëzuar nga Maqedonia e Veriut në përputhje me nenin 68, paragrafi 1 i Konventës së Këshillit të Evropës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje (Raporti bazë), GREVIO/Inf(2022)5**. Në dispozicion në: <https://rm.coe.int/grevio-inf-2022-5-state-report-north-macedonia/1680a618d5>

Keshilli i Europës. 2023. **Raporti i vlerësimit të GREVIO (raporti kryesor) për masat legjislative dhe masa të tjera që zbatohen dispozitat e Konventës së Këshillit të Evropës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje (Konventa e Stambollit), Maqedonia e Veriut, 26 maj 2023**. Në dispozicion në: [https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/ednakvi%20moznosti/GREVIO-Inf\(2023\)5%20Final%20report%20on%20North%20Macedonia_eng.pdf](https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/ednakvi%20moznosti/GREVIO-Inf(2023)5%20Final%20report%20on%20North%20Macedonia_eng.pdf)

Qendra për Menaxhimin e Krizave të Republikës së Maqedonisë. 2009. Platforma kombëtare për zvogëlimin e rrezikut nga fatkeqësitë në Republikën e Maqedonisë. Në dispozicion në: https://www.preventionweb.net/files/14410_NationalPlatformDRRBrosure1.pdf

Dimitrievski, D. etj. 2019. **Matja e nivelit të fuqizimit të grave në bujqësi duke aplikuar një metodë eksperimentale ekonomike, Shkup: UN Women**. Në dispozicion në: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2020/08/Measuring%20Womens%20EmpowermentWEBmin.pdf>

Dimitrova, M. 2020. **Ekosistemi sipërmarrës në Maqedoninë e Veriut: Vlerësimi i Tregut. Shkup: ILO.** Në dispozicion në: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---ifp_seed/documents/publication/wcms_804264.pdf

Dimitrovska, N. dhe Koçoska E. 2022. Parandalimi i dhunës me bazë gjinore ndaj grave dhe vajzave me aftësi të kufizuara, OSBE. Në dispozicion në: https://www.osce.org/files/f/documents/8/1/513250_o.pdf

Instituti për Politika Ekonomike. 2015. **Vështrim i përgjithshëm i Marrëveshjes Kornizë të Ohrit për Kohezion Social.** Në dispozicion në: <https://www.eip.org/wp-content/uploads/2020/07/OFA-Review-on-Social-Cohesion-Executive-Summary.pdf>

Komisioni Evropian. 2020. Unioni për Barazi: **Strategjia për Barazi Gjinore 2020-2025, KOM(2020) 152 versioni më i fundit.** Në dispozicion në: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>

Komisioni Evropian. 2020. **Së bashku drejt një bote të barazisë gjinore, Plani III i Veprimt Gjitor i BE-së, një Agjendë ambicioze për Barazinë Gjinore dhe Fuqizimin e Grave në Veprimin e Jashtëm të BE-së.** Në dispozicion në: https://international-partnerships.ec.europa.eu/system/files/2021-01/join-2020-17-final_en.pdf

Komisioni Evropian, **Drejtoria e Përgjithshme për Fajnjësinë dhe Negociatat e Zgjerimit. 2020. Raporti i Maqedonisë së Veriut 2020.** Në dispozicion në: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/north-macedonia-report-2020_en

Komisioni Evropian, **Drejtoria e Përgjithshme për Fajnjësinë dhe Negociatat e Zgjerimit. 2020. Raporti i Maqedonisë së Veriut 2022.** Në dispozicion në: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/north-macedonia-report-2022_en

Parlamenti Evropian. 2004. **Raport mbi gjendjen e grave nga grupet minoritare në Bashkimin Evropian (2003/2109(INI)).** Në dispozicion në: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A5-2004-0102+0+DOC+PDF+Vo//EN>

Aleanca Evropiane e Shëndetit Publik. 2017. **Nga retorika në veprim: Sjellja e zërit të komuniteteve rome rumune në Evropë.** Në dispozicion në: <https://epha.org/wp-content/uploads/2017/10/Romania-Roma-Health-and-ECD-EPHA-Recommendations.pdf>

Bashkimi Evropian, **Delegacioni i Bashkimit Evropian në Republikën e Maqedonisë së Veriut. 2022. Plani për zbatim në nivel vendi - PSNZ për Republikën e Maqedonisë së Veriut.** Në dispozicion në: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/EU%20GAP%20III%20CLIP%20ofor%20North%20Macedonia%202021-2025.pdf>

FAO dhe GIZ. 2020. **Achieving SDG indicator 5.a.2 in the Western Balkans and beyond, Rome, Italy.** Në dispozicion në: <http://www.fao.org/documents/card/en/c/cbo173en/>

Finance Think. 2020. Broshura: **Fuqizimi i Grave në Bujqësi – Masat e Mbështetjes Financiare.** Në dispozicion në: https://www.financethink.mk/wp-content/uploads/2020/11/Brosura_-_Zeni-zemjodelki.pdf

Platforma për Barazi Gjinore. 2022. **Raport në hije për zbatimin e Konventës së Këshillit të Evropës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje në Maqedoninë e Veriut.** Në dispozicion në: <https://rm.coe.int/shadow-report-grevio-2022-gender-equality-platform/1680a64ae6>

Instituti Georgetown për Gratë, Paqe dhe Siguri dhe Instituti i Kërkimeve të Paqes Oslo. 2021. **Indeksi i Grave, Paqes dhe Sigurisë 2021/22: Ndjekja e paqes së qëndrueshme përmes përfshirjes, drejtësisë dhe sigurisë për gratë. Uashington, DC: GIWPS dhe PRIO.** Në dispozicion në: <https://giwps.georgetown.edu/the-index/>

GIZ. 2020. Insertues: **E drejta e pronës e garantuar me Kushtetutë, vetëm 4% e grave rurale kanë pronë.** Në dispozicion në: https://nff.org.mk/wp-content/uploads/2020/12/GIZ_Inserter.pdf

Qeveria e Suedisë, Ministria e Punëve të Jashtme, **Strategjia për bashkëpunim reformues të Suedisë me Ballkanin Perëndimor dhe Turqinë për 2021-2027.** Në dispozicion në: <https://www.government.se/globalassets/regeringen/dokument/strategy-reform-cooperation-western-balkans-and-turkey-2021-27.pdf>

Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe Kombet e Bashkuara, **Korniza e Bashkëpunimit për Zhvillim të Qëndrueshëm 2021-2025.** Në dispozicion në: https://northmacedonia.un.org/sites/default/files/2020-11/UN-SDCF-MK_english_signed.pdf

Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Raporti Vjetor i Komisionit Kombëtar për Luftën kundër Trafikimit të Njerëzve dhe Migrimit të Paligjshëm 2021.** Në dispozicion në: <https://bit.ly/3qisRG6>

Qeveria e Republikës së Maqedonisë, **Programi nacional për zhvillimin e bujqësisë dhe zhvillimit rural 2018-2022.** Në dispozicion në: <https://bit.ly/3KGF9l>

Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Programi i rishikuar për reforma në punësim dhe politikë sociale 2022.** Në dispozicion në: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/dokumenti/2020/1.4_esrp.pdf

Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Programi për përkrahjen e sigurimit social të grave të angazhuara në veprimtari bujqësore për vitin 2023 (Gazeta Zyrtare nr. 31, datë 10.02.2023)**. Në dispozicion në: <https://mtsp.gov.mk/content/pdf/2023/programa%20majinstvo.pdf>

Haxhi-Vasileva, K. 2019. **Harta gjinore në fushën e TIK në Maqedoni, Shoqata për komunikime progresive**. Në dispozicion në: <https://metamorphosis.org.mk/wp-content/uploads/2019/05/Gender-and-IT-Assesement-.pdf>

HERA - Shoqata e Edukimit dhe Kërkimit Shëndetësor. 2022. **Raport mbi monitorimin e zbatimit të Planit të Veprimit për zbatimin e Konventës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje**. Në dispozicion në: <https://hera.org.mk/wp-content/uploads/2022/06/lzveshtaj-za-sproveduvanje-na-istanbulskata-konvencija.pdf>

IDSCS. 2020. **Esenciale ose sterile: Përfaqësimi i grave në përbërjet parlamentare të Republikës së Maqedonisë së Veriut (1990 – 2020)**. Në dispozicion në: https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2020/08/ENGKratok_dokument_za_javna_politika_Br.31_2020_SustinskoiliSterilno.pdf

Instituti i Ekonomisë dhe Paqes. 2022. **Indeksi Global i Paqes 2022: Matja e Paqes në një botë komplekse**. Në dispozicion në: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/06/GPI-2022-web.pdf>

Instituti për Shëndet Publik i Republikës së Maqedonisë së Veriut. 2019. **Analizë - Vlerësimi i kapaciteteve të personelit dhe pajisjeve ekzistuese (PAP dhe HPV testimi), organizimi i vizitave, puna e një grupi pune për zbatimin e aktiviteteve që lidhen me depistimin e kancerit të qafës së mitrës**. Në dispozicion në: <http://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2021/04/Analiza-procenka-Godisen-izvestaj-za-skrining-Ca-PVU-2019.pdf>

Instituti për Shëndet Publik i Republikës së Maqedonisë së Veriut. 2023. **Raport për shëndetin e popullatës në Republikën e Maqedonisë së Veriut në vitin 2021**.

Unioni Ndërkombëtar i Komunikimeve. 2020. **Gjendja e Ekosistemeve Kombëtare të Mbrojtjes së Fëmijëve në internet në Evropën Juglindore**. Në dispozicion në: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/Europe/Documents/Publications/FINAL%20REPORT.pdf>

Unioni Ndërkombëtar i Telekomunikacionit. 2021. **Barazia e gjeneratave e zgjeruar në mënyrë dixhitale: gratë, vajzat dhe TIK në kontekstin e COVID-19 në vende të zgjedhura të Ballkanit Perëndimor dhe Partneritetit Lindor**. Në dispozicion në: <https://www.itu.int/hub/publication/d-phcb-equal-01-2021/>

Jovanova, E. 2019. **Numri dhe bashkëpunimi ndërpartiak i grave deputete si faktor për forcimin e ndikimit të tyre, Instituti Parlamentar, Kuvendi i RMV**.

Jovanoski, Z. 2021. **Toga më e mirë e Ushtrisë komandohet nga një grua – a po përmirësohet barazia gjinore në komunitetin e sigurisë-inteligjencës?, 360 Gradë, 26/10/2021** (Qasur më: 28/07/2023). Në dispozicion në: <https://360stepeni.mk/so-najdobriot-armiski-vod-komanduva-zhena-se-podobruva-li-rodovata-ednakvost-vo-bezbednosno-razuznavachkata-zaednitsa/>

Korunovska etj. 2015. **Gratë në politikë: rruga drejt funksioneve politike dhe ndikimit në nivel lokal në Maqedoni, Reaktor - Hulimtim në Veprim**. Në dispozicion në: <https://reactor.org.mk/en/wp-content/uploads/sites/4/2020/05/Women-in-politics.pdf>

Kvinna till Kvinna. 2020. **A është gota gjysmë e mbushur apo gjysmë bosh? - Analiza gjinore e Raporteve të KE-së për vendet e vitit 2020 për Ballkanin Perëndimor**. Në dispozicion në: <https://kvinнатillkvinna.org/publications/is-the-glass-half-full-or-half-empty/>

Kvinna till Kvinna. 2020. **Ku janë paratë për të drejtat e grave? Trendet e financimit në Ballkanin Perëndimor**. Në dispozicion në: https://kvinнатillkvinna.org/wp-content/uploads/2020/06/Wheres_the_Money_for_Womens_Rights.pdf

Kvinna till Kvinna. 2021. **A stitch in time saves nine – Gender analysis of 2021 EC Country Reports for the Western Balkans**. Në dispozicion në: <https://kvinнатillkvinna.org/wp-content/uploads/2022/04/KvinnatillKvinna-GENDER-ANALYSIS-OF-EC-2021-Country-Reports-Western-Balkans.pdf>

Kvinna till Kvinna. 2022. **A stitch in time saves nine – Gender analysis of 2022 EC Country Reports for the Western Balkans**. Në dispozicion në: <https://kvinнатillkvinna.org/wp-content/uploads/2022/04/KvinnatillKvinna-GENDER-ANALYSIS-OF-EC-2022-Country-Reports-Western-Balkans.pdf>

Milenković, S. 2019. **Dokument Politikash. Aspektet gjinore të migrimit: dobësitë dhe nevojat e grave migrante në Maqedoninë e Veriut dhe hapat për zhvillimin e zgjidhjeve dhe politikave të ndjeshme gjinore të bazuara në dëshmi, USAID**. Në dispozicion në: <https://myla.org.mk/wp-content/uploads/2020/01/Gender-Aspects-of-Migration-Policy-Brief.pdf>

Minçeva Kotsevka, B. 2022. **Udhëzues për përfshirjen e perspektivës gjinore në planet strategjike të ministrive dhe organeve të tjera të administratës shtetërore, UN Women**. Në dispozicion në: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/04/guide-for-gender-mainstreaming-in-the-strategic-plans-for-line-ministries-and-other-state-administration-bodies>

Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Menaxhimit të Ujërave të Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Strategjia Kombëtare për Bujqësi dhe Zhvillim Rural për periudhën 2021-2027**. Në dispozicion në: <https://bit.ly/3UmlhWu>

Ministria e Mbrojtjes e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Raporti vjetor i organeve të administratës shtetërore për progresin e gjendjes së mundësive të barabarta për gratë dhe burrat në vitin 2021**. Në dispozicion në: <https://mod.gov.mk/gender-equality/>

Ministria e Mbrojtjes e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Plani afatgjatë për zhvillimin e aftësive mbrojtëse 2019-2028**. Në dispozicion në: <https://mod.gov.mk/storage/2021/06/LTDCDP-2019-2028-finalna-verzija.pdf>

Ministria e Ekonomisë e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Strategjia Kombëtare për Ndërmarrjet e Vogla dhe të Mesme 2018-2023**. Në dispozicion në: <https://economy.gov.mk/Upload/Documents/Strategjia%20za%20MSP%20-%20finalna%20verzija%2003%2004%202018%20.pdf>

Ministria e Ekonomisë e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Strategjia për zhvillimin e ndërmarrjes së grave 2019-2023**. Në dispozicion në: <https://bit.ly/3KmvOh>

Ministria e Arsimit dhe Shkencës së Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Koncepti për arsimin bazë**. Në dispozicion në: <https://mon.gov.mk/stored/document/koncepcija%20osnovno%20obrazovanie%20en.pdf>

Ministria e Arsimit dhe Shkencës së Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Strategjia dhe Plani i Veprimit për Arsim 2018-2025**. Në dispozicion në: <http://mrk.mk/wp-content/uploads/2018/10/Strategjia-za-obrazovanie-ENG-WEB-1.pdf>

Ministria e Arsimit dhe Shkencës së Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Udhëzues për procedurën e raportimit dhe mbrojtjes së nxënësit viktimë e çfarëdo forme të dhunës, keqpërdorimit dhe neglizhencës**. Në dispozicion në: <https://mon.gov.mk/content/?id=3288>

Ministria e Punëve të Jashtme të Republikës së Maqedonisë së Veriut, **pasqyra e buxhetit gjinor për vitin 2021**.

Ministria e Shëndetësisë e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Strategjia Kombëtare për Shëndetin Seksual dhe Riprodhues 2010-2020**. Në dispozicion në: <https://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2012/12/strategjia-seksualno-i-reproduktivno-zdravje.pdf>

Ministria e Shëndetësisë e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Strategjia kombëtare për promovimin e shëndetit mendor në Republikën e Maqedonisë** shtator 2018 - 2025. Në dispozicion në: <http://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2020/05/strategjia-za-MZ-2018-2025-170718-pf-1.pdf>

Ministria e Shëndetësisë e Republikës së Maqedonisë së Veriut, Plani i veprimit për shëndetin seksual dhe riprodhues për periudhën 2018-2020. Në dispozicion në: <https://zdravstvo.gov.mk/wp-content/uploads/2018/09/Nov-tekst-na-AP-usoglasen-so-Sekretarijat-za-zakonodavstvo-11.09.2018.pdf>

Ministria e Shoqërisë Informative dhe Administratës së Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Raport vjetor i Regjistrimit të të punësuarve në sektorin publik për vitin 2022**. Në dispozicion në: https://mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/reports/finalen_izveshtaj_za_2022_godina_30.03.2022_godina.pdf

Ministria e Punëve të Brendshme e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Raporti vjetor i organeve të administratës shtetërore për ecurinë e gjendjes së mundësive të barabarta për gratë dhe burrat për vitin 2020**. Në dispozicion në: <https://bit.ly/3OIGNXW>

Ministria e Punëve të Brendshme e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Raporti vjetor i organeve të administratës shtetërore për ecurinë e gjendjes së mundësive të barabarta për gratë dhe burrat për vitin 2021**. Në dispozicion në: https://mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/rodovo%202021.pdf

Ministria e Punëve të Brendshme të Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Broshurë informative për azilkërkuesit, UNHCR**. Në dispozicion në: <https://help.unhcr.org/northmacedonia/asylum-procedure-in-north-macedonia/>

Ministria e Punës dhe Politikës Sociale e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Strategjia për prezantimin e buxhetit të përgjegjshëm gjinor në Republikën e Maqedonisë** (2012-2017). Në dispozicion në: http://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/strategjia_eng_rob.doc

Ministria e Punës dhe Politikës Sociale e Republikës së Maqedonisë së Veriut. 2013. **Doracak për buxhetim të përgjegjshëm gjinor për administratën e Republikës së Maqedonisë**. Në dispozicion në: https://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/priracnik_rodovo_mkd.pdf

Ministria e Punës dhe Politikës Sociale e Republikës së Maqedonisë së Veriut. 2014. **Metodologjia e buxhetimit të përgjegjshëm gjinor për organet e administratës shtetërore të nivelit qendror**. Në dispozicion në: <https://www.mtsp.gov.mk/content/word/metodologjia.doc>

Ministria e Punës dhe Politikës Sociale e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Strategjia Kombëtare për Punësim 2021-2027 dhe Plani i Veprimit për 2021-2023**. Në dispozicion në: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2021/trud/strategjia_vrabotuvanje_2021_eng.pdf

Ministria e Punës dhe Politikës Sociale e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Strategjia Kombëtare për Barazi Gjinore 2022-2027**. Në dispozicion në: <https://bit.ly/3mg91hIW>

Ministria e Punës dhe Politikës Sociale e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Strategjia për Përfshirjen e Romëve 2022-2030**. Në dispozicion në: <https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/Strategjia%20za%20inkluzija%20na%20Romite%202022-2030%2003-02-2022%20finalna%20verzija.pdf>

Ministria e Punës dhe Politikës Sociale e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Plani kombëtar i veprimit për zbatimin e Konventës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje të Republikës së Maqedonisë 2018-2023**. Në dispozicion në: https://mtsp.gov.mk/pocetna_nas_articel-nacionalniot-plan-za-sproveduvanje-na-konvencijata-za-sprecurvanje-i-borba-protiv-nasilstvoto-vrz-zen.nspX

Ministria e Punës dhe Politikës Sociale e Republikës së Maqedonisë së Veriut. 2019. **Raporti i Qeverisë së Republikës së Maqedonisë së Veriut për zbatimin e Deklaratës së Pekinit dhe Platformës për Veprim (1995) dhe rezultatet e sesionit të dytë special të Asamblesë së Përgjithshme të OKB-së (2000) - Pekin +25**. Në dispozicion në: https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/CSW/64/National-reviews/North_Macedonia.pdf

Ministria e Punës dhe Politikës Sociale, **Departamenti për Mundësi të Barabarta, Raporti vjetor për krijimin e mundësive të barabarta për gratë dhe burrat për vitin 2021**. Në dispozicion në: <https://bit.ly/3YkHxRH>

Ministria e Punës dhe Politikës Sociale e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Strategjia për Përfshirjen e Romëve 2022-2030**. Në dispozicion në: <https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/Strategjia%20për%20përfshirjen%20e%20romëve%202022-2030%20versioni%20përfundimtar.pdf>

Ministria e Punës dhe Politikës Sociale e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Plani Kombëtar i Veprimit për Mbrojtjen, Promovimin dhe Përmeshjen e të Drejtave të Njeriut të Grave dhe Vajzave Rome 2022-2024**. Në dispozicion në: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/N%20Do%20P_zastita%20promocija%20i%20ispolnuvanje%20%20na%20cov.%20prava%20na%20zenite%20i%20zodevoj%20%20Romki%2015.03.2022.pdf

Ministria e Punës dhe Politikës Sociale e Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Programi për reforma në punësim dhe politikë sociale për vitin 2022**. Në dispozicion në: [https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/dokumenti/2020/ESRP\(r\)%202022%20\(MKD\)%20full.pdf](https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/dokumenti/2020/ESRP(r)%202022%20(MKD)%20full.pdf)

Mlladenoviq, B. dhe Luçeska, I. 2019. **Analiza e situatës dhe modalitetet e propozuara: Kujdesi shëndetësor për shëndetin riprodhues në Republikën e Maqedonisë: analiza e gjendjes në lidhje me burimet njerëzore në shëndetësi, HERA - Shoqata për edukim dhe hulumtim shëndetësor**. Në dispozicion në: <https://hera.org.mk/analiza-i-predlog-modaliteti-zz-za-reproduktivnoto-zdravje-vo-rm/?lang=en>

Mojsoska-Blajeski, N., Petreski, M. dhe Ayhan, O. 2017. **Anketa kombëtare për pjesëmarrjen e ulët të grave në tregun e punës në Maqedoni: Vlerësime sasiore nga një anketë e re nga UN Women, Shkup**: UN Women. Në dispozicion në: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2017/06/national-research-on-low-female-labour-market-participation>

Platforma Kombëtare për Sipërmarrjen e Grave. 2021. **Dokument i politikave publike, Gratë në zonat rurale dhe sipërmarrja, Analiza dhe rekomandime për përmirësimin e gjithanshëm të kushteve për zhvillim më të madh të sipërmarrjes së grave në zonat rurale në R e Maqedonisë së Veriut**. Në dispozicion në: https://weplatform.mk/wp-content/uploads/2021/12/Dokument-javni-politiki_6.pdf

Këshilli Kombëtar i Sipërmarrjes së Grave. 2018. **Raport i një sondazhi të kryer për gratë sipërmarrëse: Çfarë u nevojitet grave sipërmarrëse për qëndrueshmërinë dhe zhvillimin e biznesit të tyre?** Në dispozicion në: <https://wecontribute.mk/wp-content/uploads/2018/11/Izveshta-od-anketa.pdf>

Instituti Kombëtar Demokratik. 2020. **Dhuna ndaj grave në partitë politike në Maqedoninë e Veriut, Raport Vlerësimi**. Në dispozicion në: <https://www.ndi.org/sites/default/files/Win%20with%20Women%20VAW%20PP%20Assessment%20Report%20ENG.pdf>

Nestoroska, B. 2023. **Në "Termi im" futet rubrika "Shëndeti i grave", në një vend do të jenë të gjitha ekzaminimet e grave, Sakam da Kazham, 24.1.2023** [Qasje: 30.7.2023]. Në dispozicion në: <https://sdk.mk/index.php/makedonija/vo-moj-termin-se-voveduvas-seksija-zhensko-zdravje-na-edno-mesto-ke-bidat-site-ispituvana-na-zhenata/>

OECD. 2018. **Rezultatet PISA 2018**. Në dispozicion në: https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_MKD.pdf

OECD dhe UNICEF. 2019. **Rishikimi i OECD për vlerësimin dhe vlerësimin në arsim në Maqedoninë e Veriut**. Në dispozicion në: <https://www.unicef.org/northmacedonia/media/4866/file/OECD%20study%20ENG%20EDU.pdf>

OECD. 2022. **Indeksi i Politikave të NVM-ve: Ballkani Perëndimor dhe Turqia 2022: Vlerësimi i Zbatimit të Ligjit për Biznesin e Vogël për Evropën**. Në dispozicion në: https://www.oecd-ilibrary.org/development/sme-policy-index-western-balkans-and-turkey-2022_af7604c6-en;jsessionid=xPoYjf92Hv8oLcjS3Gf4nNUXyFCsOvo24-PO1

OECD. 2022. **Maqedonia e Veriut: Profili ekonomik**. Në dispozicion në: https://www.oecd-ilibrary.org/north-macedonia-economy-profile_af7604c6-en.pdf?itemId=%2Fcontent%2Fcomponent%2Faf7604c6-en&mimeType=pdf

Avokati i Popullit i Maqedonisë së Veriut. 2018. **Përfshirja e fëmijëve me aftësi të kufizuara në arsimin parashkollor**. Shkup: UNICEF. Në dispozicion në: <https://www.unicef.org/northmacedonia/reports/inclusion-children-disabilities-preschool-education>

OSBE. 2019. **Mirëqenia dhe siguria e grave, Anketa e OSBE-së për dhunën ndaj grave - Përvojat e grave të pafavorizuara: Raport tematik**. Në dispozicion në: <https://www.osce.org/files/f/documents/b/1/430007.pdf>

OSBE. 2019. **Mirëqenia dhe siguria e grave, Anketa e OSBE-së për dhunën ndaj grave, Maqedonia e Veriut, Raport mbi rezultatet**. Në dispozicion në: https://www.osce.org/files/f/documents/3/5/419264_1.pdf

OSBE. 2020. **Barazia gjinore ka rëndësi! Doracak për barazinë gjinore dhe fuqizimin e grave, i dedikuar për deputetët dhe stafin parlamentar**. Në dispozicion në: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/5/500983.PDF>

OSBE ODIHR. 2020. **Misioni i posaçëm i vlerësimit të Zgjedhjeve, raporti përfundimtar, zgjedhjet e parakohshme parlamentare, 15 korrik 2020**. Në dispozicion në: https://www.osce.org/files/f/documents/b/e/465648_o.pdf

Kuvendi i Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Instituti Parlamentar. 2023. Asambleja e ndjeshme gjinore (2020-2024)**. Në dispozicion në: <https://bit.ly/3nKmkIS>

Petreski, M. dhe Mojsoska Blazhevski, N. 2015. **Hendeku gjinor dhe i pagave të nënës në Republikën e Maqedonisë: Analizë ekonometrike, ILO**. Në dispozicion në: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_447699.pdf

Reaktor. 2020. **Burrat dhe kujdesi (MiG): Mashkulloriteti i kujdesshëm në Maqedoninë e Veriut. Raport kombëtar**. Në dispozicion në: https://reactor.org.mk/wp-content/uploads/2021/11/menincare_web_mk.pdf

Këshilli për Bashkëpunim Rajonal, **Fleta e të dhënave: https://www.rcc.int/pubs/152/women-entrepreneurship-in-the-western-balkans--economy-factsheets**

Risteska, M. 2020. **Analiza e ndikimeve të COVID-SARS-19 mbi gjininë dhe diversitetin**, Misioni i OSBE-së në Shkup. Në dispozicion në: <https://www.osce.org/files/f/documents/o/3/480401.pdf>

SIDA. 2021. **Mbështetja e AIDS për Organizatat e Kombeve të Bashkuara, Rishikimi i portofolit 2021**. Në dispozicion në: <https://cdn.sida.se/publications/files/sida62386en-sidas-support-to-united-nations-organisations.pdf>

Sproule, K., Dimitrovska, N., Risteska, M. dhe Rames, V. 2019. **Raporti i analizës gjinore të USAID/Maqedonia e Veriut, Banyan Global**. Në dispozicion në: <https://banyanglobal.com/wp-content/uploads/2019/09/USAID-North-Macedonia-Gender-Analysis-Report.pdf>

Enti Shtetëror i Auditimit të Republikës së Maqedonisë së Veriut. 2022. **Udhëzimet për Rishikimin e Barazisë Gjinore, UN Women**. Në dispozicion në: https://dzt.mk/sites/default/files/2022-12/SAO_Upatstvo-za-Revizija_MK-web.pdf

Komisioni Shtetëror i Zgjedhjeve i Republikës së Maqedonisë së Veriut. 2021. **Raport i rishikuar për zgjedhjet lokale të zhvilluara 2021**. Në dispozicion në: https://drive.google.com/file/d/1_ltc1FPwYLoFYj_H3BaOxFKv7NT_Tw/view?usp=sharing

Enti Shtetëror i Statistikave të Republikës së Maqedonisë së Veriut. 2015. **Anketa e përdorimit të kohës 2014/2015**. Në dispozicion në: https://www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija_en.aspx?id=58

Enti Shtetëror i Statistikave të Republikës së Maqedonisë së Veriut. 2020. **Treguesit e varfërisë në Laeken, njoftim për shtyp**. Në dispozicion në: https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/4.1.22.40_mk.pdf

Enti Shtetëror i Statistikave të Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe UNICEF. 2020. **Anketa e grupeve me shumë tregues 2018-2019 Raporti i gjetjeve të anketës**. Në dispozicion në: https://www.stat.gov.mk/Miks_en.aspx

Enti Shtetëror i Statistikave të Republikës së Maqedonisë së Veriut. 2020. **Vdekshmëria në Republikën e Maqedonisë së Veriut, sipas komunave, në vitin 2020, njoftim**. Në dispozicion në: <https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstanie.aspx?rbtrxt=7>

Enti Shtetëror i Statistikave të Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Rezultatet e Anketës së Fuqisë Punëtore, 2021, njoftim**. Në dispozicion në: https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.05_mk.pdf

Enti Shtetëror i Statistikave të Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Magjistra të shkencave dhe specialistë, 2021, njoftim**. Në dispozicion në: https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.07_mk.pdf

Enti Shtetëror i Statistikave të Republikës së Maqedonisë së Veriut, **Plani Strategjik i Entit Shtetëror të Statistikave 2022-2024**. Në dispozicion në: https://www.stat.gov.mk/pdf/StrateskiPlan/StrategiskiPlan_2022-2024_mk.pdf

Enti Shtetëror i Statistikave të Republikës së Maqedonisë së Veriut. 2022. **Gratë dhe burrat në Maqedoninë e Veriut - portreti statistikor i tendencave në barazinë gjinore**. Në dispozicion në: https://www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija_en.aspx?id=88

Enti Shtetëror i Statistikave të Republikës së Maqedonisë së Veriut. 2023. **Gratë dhe burrat në Maqedoninë e Veriut**. Në dispozicion në: https://www.stat.gov.mk/PublikaciiPoOblast_en.aspx?id=23&rbrObl=37

Programi i bashkëpunimit zviceran në Maqedoninë e Veriut 2021-2024. Në dispozicion në: <https://www.eda.admin.ch/deza/en/home/sdc/publications.html/content/publikationen/en/deza/programme/swiss-cooperation-programme-north-macedonia-2021-24>

Bashkëpunimi Ndërkombëtar Zviceran - **Raporti Vjetor 2020**: <https://admin.media-flow.ch/deza-seco-jahresbericht-2020-en#2654>

Topuzovska Latkovic, M., Borota Popovska, M., Serafimovska, E., Cekic, A. dhe Starova, N. 2020. **Studim për të rinjtë e Maqedonisë së Veriut 2018/2019, Fondacioni Friedrich Ebert**. Në dispozicion në: <https://library.fes.de/pdf-files/id-moe/15266.pd>

Topuzovska Latkovic, M., Borota Popovska, M., Chupeska, A., Starova, N. dhe Gjorgiev, D. viti 2021. **Studim për gratë e Republikës së Maqedonisë së Veriut, Fondacioni Friedrich Ebert**. Në dispozicion në: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/17560-20210318.pdf>

Tozia, F. 2009. **Parandalimi i dhunës dhe lëndimeve dhe promovimi i sigurisë në Maqedoni: ndërhyrje të politikave të bazuara në dëshmi**. Arch. shëndetit publik. 1:39-46.

Trajanovski, M. dhe Geshtakovska Aleksovska, Z. 2022. **Barazia gjinore në jetën politike përmes rritjes së kuotave të ndërgjegjësimit, UNDP**, 8.3.2022 (Qasur 29.7.2023). Në dispozicion në: <https://www.undp.org/north-macedonia/blog/gender-parity-political-life-beyond-electoral-quota>

Tuna, E. dhe Petrovska-Mitrevska, B. 2017. **Analizë shumëdimensionale e varfërisë në Republikën e Maqedonisë së Veriut, Ne Efekt - Organizata Suedeze për Zhvillim**. Në dispozicion në: <https://www.eapn.eu/wp-content/uploads/2011/10/EAPN-Multidimensional-poverty-analysis-Macedonia-2017-1243.pdf>

OKB, **Komiteti për Eliminimin e Diskriminimit ndaj Grave. 2018. Vëzhgimet përfundimtare për raportin e gjashtë periodik të Republikës së Maqedonisë, CEDAW/C/MKD/CO/6**. Në dispozicion në: <https://digitallibrary.un.org/record/1656543?ln=en>

OKB, Këshilli i të Drejtave të Njeriut. 2019. Rishikimi Periodik Universal - Republika e Maqedonisë së Veriut, 24 janar 2019. Në dispozicion në: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/MKIndex.aspx>

OKB Maqedonia e Veriut. 2020. **Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm, Rishikimi Vullnetar Kombëtar (VNR)**. Në dispozicion në: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26388VNR_2020_Macedonia_Report.pdf

OKB Maqedonia e Veriut, **Analiza e Përbashkët e Vendit, Raporti i përditësuar i Maqedonisë së Veriut 2021**. E disponueshme në: <https://northmacedonia.un.org/en/157996-common-country-analysis-update-2021>

OKB Maqedonia e Veriut, **Analiza e Përbashkët e Vendit, Raporti i përditësuar i vitit 2021, Shënim teknik 2021/22 HDR**. Në dispozicion në: https://hdr.undp.org/sites/default/files/2021-22_HDR/hdr2021-22_technical_notes.pdf

UN Women. 2015. **Deklarata e Pekinit dhe Platforma për Veprim**. Në dispozicion në: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/01/beijing-declaration>

UN Women. 2020. Përmeshimi premtimin, përshejtoni ndryshimin: Një rishikim i barazisë gjinore në Evropë dhe Azinë Qendrore 25 vjet pas Pekinit. Në dispozicion në: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2020/10/Beijing%20Report-min.pdf>

UN Women. 2022. **Gratë dhe burrat në Maqedoninë e Veriut - portreti statistikor i tendencave në barazinë gjinore**. Në dispozicion në: https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2022-10/EN_WandM-NMK-Report_WEB_o.pdf

UN Women. 2022. **Barazia gjinore në sport në Maqedoninë e Veriut**. Në dispozicion në: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/11/gender-equality-in-sport-in-north-macedonia>

Plani Strategjik i UN Women 2022-2025. Në dispozicion në: <https://www.unwomen.org/en/un-women-strategic-plan-2022-2025>

UNDP. 2017. **Anketa Rajonale e Romëve 2017: Fakte bazë për vendin**. Në dispozicion në: <https://www.undp.org/eurasia/publications/regional-roma-survey-2017-country-fact-sheets>

UNDP. 2018. **Vështrim i shkurtër i situatës së romëve: Ish Republika Jugosllave e Maqedonisë. Faktet themelore**. Në dispozicion në: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/eurasia/Factsheet_FYROM_Roma.pdf

UNDP. 2020. **Vlerësimi socio-ekonomik i ndikimit të COVID-19 në Maqedoninë e Veriut [Versioni 1, 12 qershor 2020]**. Në dispozicion në: <https://www.greenpolicyplatform.org/sites/default/files/downloads/resource//Socio-Economic%20Assessment%20North%20Macedonia.pdf>

UNDP. 2021. **Analiza e rasteve të femicideve: vrasjet e grave në Republikën e Maqedonisë së Veriut 2017-2020**. Në dispozicion në: https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/library/democratic_governance/Analysis-of-Cases-of-Femicides.html

UNDP. **Raporti i Zhvillimit Njerëzor 2021/22**. Në dispozicion në: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf

UNFPA. **Martesa e Fëmijëve në Ish Republikën Jugosllave të Maqedonisë (Përmbledhje)**. Në dispozicion në: <https://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/unfpa%20macedonia%20overview.pdf>

UNHCR. 2020. **Maqedonia e Veriut aderon në traktatin kyç të pashtetësisë**, 01/07/2020 (Qasur më 27/07/2023). Në dispozicion në: <https://www.unhcr.org/news/news-releases/north-macedonia-accedes-key-statelessness-treaty>

UNHCR Maqedonia e Veriut, **Faktet Themelore**, Shkurt 2021. Në dispozicion në: <https://www.unhcr.org/6172aee7f.pdf>

UNHCR Maqedonia e Veriut, **Faktet Themelore**, Shtator 2021. Në dispozicion në: <https://www.unhcr.org/60d09560d.pdf>

Departamenti Amerikan i Shtetit. 2022. **Raport për trafikimin e qenieve njerëzore: Maqedonia e Veriut**. Në dispozicion në: <https://www.state.gov/reports/2022-trafficking-in-persons-report/north-macedonia/#:~:text=As%20reported%20over%20the%20past,restaurants%2C%20bars%2C%20dhe%20klubet%20e%20natës>

OBSH. 2021. **Të moshuarit dhe aksesi në kujdesin shëndetësor në Maqedoninë e Veriut, Kopenhagë: Zyra Rajonale e OBSH-së për Evropë**. Në dispozicion në: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/339644>

OBSH. 2021. **Shëndeti dhe të drejtat seksuale dhe riprodhuese, Infografik, Maqedonia e Veriut** 2021. Në dispozicion në: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/349683/WHO-SRH-21.148-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

OBSH. 2021. **Sistemet shëndetësore në veprim: Maqedonia e Veriut**. Në dispozicion në: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/349234>

OBSH. 2021. **Faktet themelore: Pabarazia shëndetësore dhe COVID-19 në Maqedoninë e Veriut**. Në dispozicion në: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/345237>

Banka Botërore. 2020. **Maqedonia e Veriut, Indeksi i Kapitalit Njerëzor 2020, raport**. Në dispozicion në: https://databankfiles.worldbank.org/public/ddpext_download/hci/HCI_2pager_MKD.pdf

Banka Botërore. 2023. **Gratë, biznesi dhe ligji, Maqedonia e Veriut 2023, raport**. Në dispozicion në: <https://wbl.worldbank.org/content/dam/documents/wbl/2023/snapshots/North-macedonia.pdf>

Forumi Ekonomik Botëror. 2022. **Raporti Global i Hendekut Gjinor 2022**. Në dispozicion në: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf

Klinika Zhan Mitrev, 2020. **Vetëm një e katërta e grave kërkojnë ndihmë mjekësore gjatë menopauzës (faqe në internet), 3/5/2020 [Qas: 28/7/2023]**. Në dispozicion në: <https://zmc.mk/blog/samo-chetvrtina-od-zhenite-baraat-lekarska-pomosh-vo-period-na-menopauza/>

ANEKSI

Shpjegim rreth metodologjisë

Profili i barazisë gjinore në Maqedoninë e Veriut është përgatitur sipas metodologjisë së grave të OKB-së dhe bazohet në një analizë të detajuar të të dhënave dhe një rishikim të informacionit ekzistues të mbledhur nga agjencia kombëtare për statistika dhe institucione të tjera qendrore dhe lokale; raportet ekzistuese, studimet dhe analizat gjithëpërfshirëse gjinore të kryera në Maqedoninë e Veriut në fusha të ndryshme të politikave; kornizat legjislative, institucionale, operacionale dhe të politikave për barazinë gjinore; si dhe dokumente dhe raporte të tjera përkatëse, përfshirë ato të dorëzuara pranë organeve ndërkombëtare. Përgatitja e Profilit përbëhet nga faza të ndryshme të mbledhjes, analizës dhe vërtetimit të të dhënave. Në faza të ndryshme, u përfshinë palë të ndryshme relevante të cilët diskutuan dhe ofruan një pasqyrë gjithëpërfshirëse dhe të detajuar të gjendjes së barazisë gjinore dhe fuqizimit të grave në Maqedoninë e Veriut.

Faza e parë e përgatitjes së dokumentit konsistoi në një rishikim të dokumentacionit ekzistues dhe një analizë të detajuar gjinore sektoriale të politikave, strategjive, ligjeve dhe dokumenteve të tjera përkatëse kombëtare, të cilat janë të disponueshme online ose janë dorëzuar nga institucionet përkatëse dhe ministritë, si dhe konventat ndërkombëtare, strategjitë dhe planet e veprimtimit që janë relevante për avancimin e gjendjes së barazisë gjinore dhe fuqizimit të grave në Republikën e Maqedonisë së Veriut. Në këtë fazë janë konsultuar edhe analiza dhe hulumtime të ndryshme për një pasqyrë më të plotë të gjendjes së barazisë gjinore dhe fuqizimit të grave.

Faza e dytë e përgatitjes së Profilit përfshiu konsultime me palët e interesuara përkatëse që u zhvilluan personalisht ose online. U organizuan takime konsultative për të diskutuar temat kryesore dhe për të përcaktuar prioritetet në fushën e barazisë gjinore për vendin në tërësi dhe si fokus për periudhën e ardhshme. U zhvilluan konsultime me 24 partnerë nga agjencitë e OKB-së në vend, Qeverinë, duke përfshirë mekanizmat institucionalë gjinorë dhe partnerë nga bashkësia ndërkombëtare.

Lista e intervistave të kryera:

Emri/Mbimemri	Institucioni/organizata	Data
Svetlana Cvetkovska Elena Grozdanova Mabera Kamberi Darko Docinski Mladen Frckovski Maja Papatolevska Mirjana Aleksevska	MPPS	17.02.2022
Jasmina Markovska Antoanela Stankovska Budimir	ESHS	18.02.2022
Irena Nikolov	BLVNJ	21.02.2022
Biljana Stevkova	Ministria e Mbrojtjes	22.02.2022
Zhaneta Poposka	OSBE	21.02.2022
Irena Ivanova	Delegacioni i BE-së	15.02.2022
Tatijana Temelkoska	RCO/OHCR KB	16.02.2022
Jasmina Belcovska-Tasevska	SCO KB	
Lilian Kandikjan		
Sanja Bojanic	UNDP	16.02.2022
Artur Ayvazov	UNICEF	16.02.2022
Tihomir Nikolovski	UNHCR	17.02.2022
Zhaklina Geshtakovska Aleksovaska	UNFPA	24.02.2022
Afrodita Shalja-Plavjanska		
Emil Krstanovski	MOT	Me shkrim
Katerina Spasovska	IOM	
Vesna Ivanovikj Castarede	UN Women	Me shkrim

Gjithashtu, më 14 shkurt 2022 u mbajt një takim konsultativ online - diskutim në fokus grup me përfaqësues të organizatave të shoqërisë civile, përkatësisht: Lobi i Grave Maqedonase, Këshilli Nacional për Barazi Gjinore, Shoqata e Grave Afariste, Reaktor - Hulumtim në Veprim, Kvinna til Kvinna, Polio Plus - Lëvizja Kundër Aftësisë së Kufizuar, Komiteti i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut, Koalicioni Rural, CIKP - Qendra për Kërkim dhe Politikëbërje, Qendra për Menaxhimin e Ndryshimeve, Luludi, Agora, Gazetarët për të Drejtat e Njeriut dhe EHO. Qëllimi i fokus grupit ishte të diskutojë progresin në gjendjen e barazisë gjinore dhe fuqizimin e grave në vend nga perspektiva e komuniteteve lokale, të identifikojë sfidat dhe pengesat që duhet të kapërcehen dhe të shqyrtojë strategji të qëndrueshme për arritjen e barazisë gjinore në Maqedoninë e Veriut, si dhe nevojat e zhvillimit të kapaciteteve për zbatimin më të mirë të legjislacionit, politikave, strategjive dhe masave përkatëse për promovimin e barazisë gjinore dhe fuqizimin e grave.

Faza përfundimtare e përgatitjes së Profilit përbëhej nga tre sesione vlefshmërie me aktorë të ndryshëm, të cilat u zhvilluan në formën e takimeve hibride, me mundësi pjesëmarrjeje personalisht dhe online, në platformën Zoom. Ftesat për të marrë pjesë në sesionet e vlefshmërisë iu drejtuan palëve të interesuara që morën pjesë në takimet konsultative, si dhe palëve të tjera relevante të interesuara të cilët mund të jepnin komente përkatëse mbi gjetjet, konkluzionet dhe rekomandimet kryesore të Profilit. Një përmbledhje e shkurtër e Profilit iu dha palëve të interesuara përpara sesioneve të vlefshmërisë dhe në sesione konsulentët kombëtarë prezantuan analizën gjithëpërfshirëse. Komentet dhe vëzhgimet e bëra në seancat e vlefshmërisë janë përfshirë siç duhet në versionin përfundimtar të Profilit. Sesioni i parë i validimit u mbajt më 18 prill 2023 me përfaqësues nga organizatat e shoqërisë civile: Reaktor, CIKP, Shoqata e grave afariste, Komiteti i Helsinkit për të drejtat e njeriut, Radari, Këshilli Kombëtar për Barazi Gjinore, HERA, Fluorozon, Koalicioni Rural, Porta e Hapur. / La Strada, Kvinna Til Kvinna dhe Akcija Zdruzenska. Seanca e dytë e validimit u mbajt më 19 prill 2023 me përfaqësues nga institucionet kombëtare: Ministria e Punës dhe Politikës Sociale, Sekretariati për çështje evropiane, Agjencia e Punësimit, Ministria e Shëndetësisë, Ministria e Punëve të Brendshme, Kabineti i Zëvendëskryeministrit përgjegjës për politikën e qeverisjes së mirë, Agjencia për shërbime mediatike audio dhe audiovizive, Enti shtetëror i statistikave, Ministria e Mbrojtjes dhe Ministria e Punëve të Jashtme. Sesioni i tretë i validimit u mbajt më 20 prill 2023 me përfaqësues nga komuniteti ndërkombëtar: Zyra e Koordinatorit të Përhershëm të OKB-së (UNRCO), UNDP, UNFPA, UNHCR, IOM, ONP(ILO), OSBE, Ambasada e Sllovakisë, Ambasada e Suedisë, Ambasada e Zvicrës, Ambasada e Francës dhe Delegacioni i BE-së.

Dokumenti kaloi në një proces shqyrtimi ekspertësh në fazat e ndryshme të përgatitjes dhe finalizimit të tij. Toj u shqyrtua nga kolegë nga Zyra rajonale e UN Women për Evropë dhe Azinë Qendrore dhe nga kolegë nga Zyra e UN Women në Maqedoninë e Veriut, me ekspertizë në fusha të ndryshme relevante për profilin. Komentet dhe kontributet e bëra gjatë procesit të rishikimit janë përfshirë siç duhet në dokumentin përfundimtar.

Profili paraqet një përmbledhje të kontekstit në të cilin është përgatitur, duke analizuar gjendjen aktuale të të drejtave të njeriut, gjendjen e barazisë gjinore në mjedisin aktual politik, arritjet në kuadër të Agjendës 2030 deri më sot dhe duke theksuar rëndësinë e mbështetjes nga partnerët. Dokumenti analizon kornizën e politikave dhe kornizën ligjore në fuqi në Maqedoninë e Veriut, me fokus në detyrimet ndërkombëtare për barazi gjinore, legjislacionin kombëtar dhe strategjitë që kanë miratuar institucionet kombëtare, si dhe mekanizmat ekzistues institucionalë gjinorë. Profili shkon përtej një analize sasiore dhe përfshin një analizë cilësore të pengesave dhe pengesave kryesore në arritjen e barazisë gjinore në Maqedoninë e Veriut. Së fundi, Profili kontribuon në avancimin e partneritetit ndërmjet OKB-së dhe Maqedonisë së Veriut drejt arritjes së Agjendës 2030 dhe Objektivave të Zhvillimit të Qëndrueshëm duke ofruar një pasqyrë të situatës dhe mundësive për veprim të përbashkët.

UN Women Maqedonia e Veriut
Bul. VMRO 7/10, Shkup, Maqedonia e Veriut
www.eca.unwomen.org/en
www.facebook.com/unwomenskopje